

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 64, 2013

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

JOURNAL OF LINGUISTICS
Ludovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences
Volume 64, 2013
Editorial Address:
Panská 26, 813 64 Bratislava, Slovakia

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Институт языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук
Том 64, 2013
Адрес редакции: Panská 26, 813 64 Bratislava, Словакия

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

OBSAH

Štúdie

Alexandra JAROŠOVÁ: Vidová opozícia a vidová korelácia v slovenčine	5
Oľga ORGOŇOVÁ – Alena BOHUNICKÁ: Medzi štylistikou a diskurznom analýzou	49

Recenzie

Tibenská, Eva: Sémantická štruktúra slovenskej vety (Juraj VAŇKO).....	67
Sprachkontakte in Zentraleuropa (Ľubor KRÁLIK).....	70
Magyarok Szlovákiában VII. kötet: Nyelv (Lucia SATINSKÁ).....	74

Kronika

Světlá Čmejrková (1950 – 2012) (Slavomír ONDREJOVIČ).....	79
Jazykovedci si pripomenuli sté výročie narodenia PhDr. Štefana Peciara, CSc. (Tatiana LALIKOVÁ, Renáta ONDREJKOVÁ, Dagmar ŠIMUNOVÁ, Iveta VALENTOVÁ)....	81

CONTENTS

Studies

Alexandra JAROŠOVÁ: Aspectual Opposition and Aspectual Correlation in Slovak	5
Oľga ORGOŇOVÁ – Alena BOHUNICKÁ: Between Stylistics and Discourse Analysis.....	49

Book Reviews

Tibenská, Eva: Sémantická štruktúra slovenskej vety (Juraj VAŇKO).....	67
Sprachkontakte in Zentraleuropa (Ľubor KRÁLIK).....	70
Magyarok Szlovákiában VII. kötet: Nyelv (Lucia SATINSKÁ).....	74

Chronicle

Světlá Čmejrková (1950 – 2012) (Slavomír ONDREJOVIČ).....	79
Linguists have commemorated the centenary of the birth of PhDr. Štefan Peciar, CSc. (Tatiana LALIKOVÁ, Renáta ONDREJKOVÁ, Dagmar ŠIMUNOVÁ, Iveta VALENTOVÁ)....	81

СОДЕРЖАНИЕ

Стати

Александра ЯРОШОВА: Видовая оппозиция и видовая пара в словацком языке	5
Ольга ОРГОНЁВА – Алена БОГУНИЦКА: Между стилистикой и дискурзивным анализом	49

Рецензии

Tibenská, Eva: Sémantická štruktúra slovenskej vety (Юрай ВАНЬКО)	67
Sprachkontakte in Zentraleuropa (Любор КРАЛИК)	70
Magyarok Szlovákiában VII. kötet: Nyelv (Луция САТИНСКА)	74

Хроника

Světle Čmejrková (1950 – 2012) (Славомир ОНДРЕЙОВИЧ)	79
Лингвисты отметили столетие со дня рождения д-ра Штефана Пециара, канд. филол. наук (Татьяна ЛАЛИКОВА, Рената ОНДРЕЙКОВА, Дагмар ШИМУНОВА, Ивета ВАЛЕНТОВА)	81

VIDOVÁ OPOZÍCIA A VIDOVÁ KORELÁCIA V SLOVENČINE¹

ALEXANDRA JAROŠOVÁ

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava

JAROŠOVÁ, Alexandra: Aspectual Opposition and Aspectual Correlation in Slovak. *Journal of Linguistics*, 2013, Vol. 64, No 1, pp. 5 – 47. (Bratislava)

Abstract: This investigation of the scope and types of aspectual pairs in Slovak is motivated by the lack of a thorough monograph on aspect in Slovak linguistics, by the lack of a uniform approach to the essential questions of aspect in existing Czech and Slovak studies, and by the differing treatments of aspectual correlations in major dictionaries.

In the introduction we discuss the nature of aspect as a categorial (word-class) component in the meaning of verbs. Aspect is the grammaticalization of the subcategorial semantic feature “manner of flow of an action in time” and is closely connected with a second subcategorial semantic feature – “manner of distribution of an action in space” which finds its expression in the lexico-grammatical category of intention.

In the first part of this study we present a concise overview of opinions concerning the nature of the category of aspect in regard to the formal means of its expression: the universal dimension of aspect is represented by aspectual opposition covering all verbs, and the paradigmatic dimension of aspect is represented by aspectual correlation, i.e., aspect pairs.

Here we touch on the problem of the consideration of aspect as a lexico-grammatical category or a purely morphological category and the problem of the place of prefixation in aspect formation (the acceptance or rejection of prefixation as a means of forming aspectual pairs).

In the second part of the study we focus attention on the analysis of criteria for dividing aspectual pairs, whereby these criteria generate five approaches: A. a formal criterion: imperfectivizing suffixation; B. categorial-semantic criteria (in conceptualizations that also allow prefixal aspect formation): 1) gradual transition (*opraviť/opravovať* [to repair PERFECTIVE/IMPERFECTIVE], *krotiť/skrotiť* [to restrain IMPERFECTIVE/PERFECTIVE]) as the core of the aspectual correlation, 2) + acceptance of causative semelfactives (*bodat/bodnúť* to pierce IMPERFECTIVE/PERFECTIVE, *kopať/kopnúť* to kick IMPERFECTIVE/PERFECTIVE) as a type of momentaneous transition, 3) + acceptance of quantitative discursives expressing an intrinsic portion of an atelic process (*kašľať/zakašľať* to cough IMPERFECTIVE/PERFECTIVE, *zvonieť/zazvonieť* to ring IMPERFECTIVE/PERFECTIVE, *triasť/zatriasť* to shake IMPERFECTIVE/PERFECTIVE), and 4) aspectual correlation as part of a system of several aspectually relevant oppositions, or derivationally perceived aspectual clusters.

¹ Monografická štúdia bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0018/11 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 4. etapa* (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým súvisiaci lexikologicko-lexikografický výskum).

Štúdia má rozsah 70,74 normostrán (3,5 AH) a bola recenzovaná dvoma recenzentmi (pozn. redakcie).

The final part of the article is devoted to the question of the formal presentation of aspectual pairs. Here we analyze the problem of considering an aspectual pair as two forms of a single lexeme (the result of form modification, aspect formation) in contrast to considering the members of an aspectual pair as independent lexemes (the result of derivation).

Key words: aspect in Slovak; suffixal and prefixal aspect formation; semantic types of aspectual pairs

0. ÚVOD

Slovenská jazykovedná literatúra nateraz nedisponuje monografiou venovanou kategórii vidu v jej komplexnosti. K takejto vedeckej syntéze smerujú viaceré práce, ktoré v oblasti morfológie všeobecne, ale aj v špecifickej oblasti aspektológie publikovala za ostatných 20 rokov Miloslava Sokolová (pripomenieme napr. súbor rozsiahlych štúdií v rámci publikácie *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*, 2009). Závažným vkladom do aspektologickej problematiky na Slovensku sú kapitoly o kategórii vidu v starších gramatikách (Isačenko, 1960a; Pauliny – Ružička – Štolc, 1968, 5. vyd.; *Morfológia slovenského jazyka*, 1966 (ďalej MSJ); Pauliny, 1981). Analýzu a návrhy prístupu k jednotlivým otázkam ponúkali aj niektoré štúdie (Pauliny, 1950; Horecký, 1957; Peciar, 1968a, 1968b, 1978; z posledného obdobia napr. Janočková, 2004, 2009). Aspektologická problematika bola aj súčasťou monografie o verbálnej prefixácii (Sekaninová, 1980). Nie je prekvapujúce, že problémové témy, v ktorých sa doteraz nepodarilo dosiahnuť konsenzus, sa ani v spomínaných prácach neriešili jednotne.

V slovenskej lexikografii sa nejednotnosť v oblasti teórie aspektu prejavila v rozdielnom zachytení vidových foriem slovies v troch výkladových slovníkoch slovenského jazyka: v *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1965; ďalej SSJ), *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (1987, 1. vyd.; ďalej KSSJ) a *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (1. zv. 2007, 2. zv. 2011; ďalej SSSJ). Odlišné chápanie rozsahu vidovej opozície v koncepcii toho-ktorého slovníka sa odráža v typoch uvádzaných vidových dvojíc a, pochopiteľne, aj v ich počte.

Motiváciou nášho výskumu sa preto stala potreba zhodnotiť základné teoretické prístupy a pokúsiť sa načrtnúť teoreticko-metodologickú platformu na určovanie vidovej súvzťažnosti slovies spracúvaných v SSSJ. Rozsah našej analýzy je podmienený primárnou orientáciou na česko-slovenský aspektologický kontext s prihliadnutím na relevantné ruské práce. Zameranie je do istej miery determinované subjektívnym výberom koncepcií, ktoré sme považovali za prínosné, či už ako celok, alebo v niektorom čiastkovom riešení. Veľmi užitočný osembodový test na vymedzenie aspektovej korelácie vypracovala M. Sokolová (2009a, s. 7). Okrem prvého (významová totožnosť obidvoch foriem) a ôsmeho kritéria (štylistická totožnosť) ide o kritériá, ktoré majú svoje jednoznačné formálne vyjadrenie. Naša práca smeruje okrem iného k hlbšiemu rozpracovaniu prvého, teda významového kritéria a v tomto zmysle ju vnímame ako komplementárny príspevok k doteraz urobenej práci.

Teoretické vajatanie v oblasti aspektu nevyplýva len zo subjektívnych preferencií a pocitov jednotlivých bádateľov, ale je objektívne podmienené nesmiernou komplexnosťou tejto problematiky. Takto treba pristupovať aj k riešeniam, ktoré ponúkajú jednotlivé slovníky.

Časť analyzovaných prác (do začiatku 60. rokov) predstavuje teoretický kontext, v ktorom vznikala koncepcia SSJ. Nie je preto prekvapujúce, že rozpracovanie vidovej korelácie v tomto slovníku nemá jasné kontúry. Je nekonzistentné a uvádzaním niektorých vidových dvojíc zachádza príďaleko do oblasti slovtvorby, čo značí, že ponúkaný perfektívny náprotivok niekedy tvorí skôr súčasť javov označovaných ako spôsoby slovesného deja. Ako perfektívne formy jednotlivých významov imperfektívneho slovesného hesla sa uvádzajú napr. podoby *rozkvitnúť*, *vykvitnúť*, *zakvitnúť* (pri hesle „kvitnúť“); *dočkať*, *počkať*, *vyčkať*, *dočkať sa* (pri hesle „čakať“). Kvalifikovanú kritiku slovníka, zahŕňajúcu aj problematiku vidu, vypracoval svojho času kolektív lexikografického oddelenia Ústavu pro jazyk český, a preto na tomto mieste na ňu môžeme odkázať (Lexikografický kolektív ÚJČ ČSAV, 1966, s. 20 – 37), aj keď z dnešného pohľadu by sa niektoré problémy opäť mohli javiť inak.

V čase, keď vyšiel KSSJ (1987, 1. vyd.), bola okrem MSJ (1966) k dispozícii aj monografia Elly Sekaninovej (1980). Základný tón teoretickej časti tejto práce sa nesie v duchu odmietania prefixácie ako formálneho prostriedku tvorenia vidových dvojíc a všetky prefigované slovesá autorka zaraďuje k niektorému zo spôsobov slovesného deja. Na druhej strane vyčleňuje tzv. limitatívny spôsob slovesného deja (dosiahnutie vnútorného limitu s príznakom rezultatívnosti) a v rámci neho predpokladá prefixáciu, pri ktorej prefixy plnia čisto perfektivizačnú úlohu. Spracovanie vidovej súvzťažnosti v KSSJ je postavené na chápaní vidovej sufixácie a transflexie ako jediných mechanizmov na tvorbu vidových dvojíc. Dané kritérium je čisto formálne, ale jeho výhodou je to, že sa dá uplatňovať konzistentne. Treba však povedať, že sémantická náplň takto stanoveného vidového protikladu je veľmi rozdielna:

1. vidový protiklad: „dosiahnuť výsledok – smerovať k výsledku“: *dorobiť* – *dorábať*, *kúpiť* – *kupovať*, *prijat'* – *prijímať*; *ujat' sa* – *ujímať sa*; v imperfektívnej forme je rovnako dobre možný ako priebehový, tak iteratívny význam;
2. vidový protiklad: „začať sa nachádzať v stave X (*zamrznúť*) – začínať sa nachádzať v stave X (*zamrzat'*)“; túto opozíciu možno vyjadriť aj alternatívnou parafrázou „stať sa nejakým – stávať sa nejakým“: *zvyšiť sa* – *zvyšovať sa*; *očervenieť* – *očervenievat'*; limitom deja je subjektívny štandard naplnenia vlastnosti; imperfektívum týchto slovies preferenčne vyjadruje priebehový význam;
3. vidový protiklad: „momentový dej – opakovaný alebo násobený dej (iterácia al. multiplikácia momentových dejov)“: *hodiť* – *hádzat'*, *kopnúť* – *kopať*, *skočiť* – *skákať*, *zachvieť sa* – *zachvievat' sa*; *uraziť sa* – *urážať sa*, *pokúsiť sa* – *pokúšať sa*; použitie imperfektíva v priebehovom význame je pre túto skupinu netypické, ale nie je vylúčené;

4. vidový protiklad: „jednofázový dej – mnohofázový dej (multiplikácia fáz v podobe členitého, ale kontinuálneho procesu)“: *kývnúť – kývať, cengnúť – cengat’, švihnúť – švihat’, mihnúť – mihat’*; typickou črtou je nemožnosť použiť imperfektívum vo význame aktuálneho priebehu jednej fázy, teda nemožnosť vyjadriť priebeh jedného „kývnutia“;
5. vidový protiklad: „momentový dej – stály dej (kontinuálny, nečlenený proces)“: *pohrdnúť – pohrdať, opovrhnúť – opovrhovať, zniest’* (pri sebe niekoho) – *znášat’; nazdat’ sa – nazdávať sa*; uvedený protiklad môže v niektorých lexiách nadobudnúť až incipientný odtieň a vytvoriť protiklad „vstup do stavu – stav“: *pozrieť sa – pozerat’ sa, znepokojit’ sa – znepokojovať sa, pocítiť* (bolesť) – *pociťovať* (bolesť), *zaujať* (miesto) – *zaujímať* (miesto), *odlíšiť sa – odlišovať sa*²; použitie imperfektíva aj v iteratívnom význame nie je vylúčené.

SSSJ sa svojimi riešeniami skôr približuje k SSJ, ale usiluje sa neopakovať niektoré evidentne chybné riešenia. Oporou pri rozhodovaní redaktorom slúžil aj *Morfematický slovník slovenčiny* (Sokolová – Moško – Šimon – Benko, 1999; ďalej MSS), ktorý na rozdiel od KSSJ uvádza pri primárnej forme na úrovni lexií (významov) aj sekundárne prefixálne formy typu *robiť* → *urobiť*, napr. *pochopiť*, *porozumieť*, *potešiť*, *požiadať*, *prečítať*, *prihystať*, *skončiť*, *skonštatovať*, *ubrániť*, *urobiť*, *uveriť*, *zapáčiť sa*, *zapamätať si*, *zaplatiť*, *zhorieť*, *zmeniť*.

Napriek tomu uplatňujeme niektoré riešenia, ktoré sa odlišujú od MSS. Bude potrebné zaujať jasné stanovisko k otázke vidových trojíc, otázke semelfaktívnych slovíec a k otázke slovíec s predponou *za-*, ktorým sa v literatúre niekedy pripisuje sémantický príznak začiatku (incipientnosti), krátkeho trvania, náhleho objavenia sa a pod. Vynára sa aj otázka perfektivizácie slovíec označujúcich psychické procesy, fyzické nekontrolované procesy a pod.

1. VID AKO JAZYKOVÁ KATEGÓRIA

1. 1. Povaha vidu – kategoriálny a subkategoriálny komponent slovesného významu so zreteľom na vid

Aj keď sú prístupy k vyjadreniu významovej podstaty vidovej opozície rozdielne, všetky svedčia o tom, že v prípade kategórie vidu ide o najvšeobecnejšiu formu

² Treba poukázať na to, že pokým perfektíva v posledných dvoch vidových pároch (*zaujať miesto*, *odlíšiť sa*) majú subkategoriálnu (klasifikačnú) sému „akcia“, tak imperfektíva (*zaujímať miesto*, *odlišovať sa*) majú klasifikačnú sému „stav“. Martina Ivanová sa nazdáva, že ak sa dve slovesá líšia na úrovni týchto klasifikačných sém (stav – akcia), a teda patria do odlišných tried sémantickej taxonómie slovíec, potom nie je možné hodnotiť tieto slovesá ako aspektovo korelované tvary. Týka sa to dvojíc ako *odlíšiť sa – odlišovať sa*, *zhodnúť sa – zhodovať sa*, *prevládnuť – prevládať*, *prevýšiť – prevyšovať* (Ivanová, 2006, s. 72).

spôsobu deja v zmysle „**spôsobu jeho plynutia v čase**“ (Pauliny, 1981, s. 148). Tým je naznačená jeho tesná prepojenosť s hierarchicky najvyšším, teda slovnodruhovým významom sloviac, ktorý Eugen Pauliny (1958, s. 39) charakterizoval pomocou príznakov „nesamostatne existujúce“ a „existujúce s ohľadom na čas“, resp. „pomenovanie nesamostatne existujúceho s trvaním v čase“ (táto druhá črta stelesňuje „dynamickosť“). Jozef Ružička, autor príslušnej časti v *Morfológii slovenského jazyka*, túto charakteristiku formulačne „doladil“ do podoby „dynamické príznaky vecí... rozprestierajúce sa v priestore a plynúce v čase“ (MSJ, 1966, s. 360). Pomenovanie „dynamický (= trvajúci v čase) príznak (= nesamostatne existujúce na substancii)“ vyjadruje čas a priestor v najabstraktnejšom zmysle, pričom priestor je akoby gnozeologicky prvotnejší (porov. dlhý1 [rozmer v priestore] → dlhý2 [úsek času]), ale čas je závažnejší z hľadiska „jazykovo-myšlienkového“ spracovania sloviac ako slovného druhu, lebo ich oddeľuje od ostatných slovných druhov.

„Ohľad na čas“ spresnený v spojení „trvanie v čase“ Eugen Pauliny vysvetľuje takto: „Trvaním v čase je daná dynamickosť slovesa, t. j. okolnosť, že myšlienkový obsah vyjadrený slovesom nie je statický, ale plynie. Jeho plynutie sa vyjadruje jednak plynutím v čase, jednak plynutím v priestore“ (1958, s. 40). Na tomto mieste sa pristavíme, pretože chceme upozorniť na to, čo sa predchádzajúcou vetou konštatuje, teda na to, že príznak „trvanie v čase“ (= „niečo sa uvedomuje ako existujúce s ohľadom na čas“, „dynamickosť“) obsahuje ďalšie dva komponenty: „plynutie v čase“ a „plynutie v priestore“. Komponent „plynutie v čase“ nie je podľa našej mienky len parafrázovaním vyššie postaveného príznaku „trvanie v čase“³, nielen preto, že takémuto „plynúcemu myšlienkovému obsahu“ sa pripisuje zloženosť z dvoch ďalších komponentov, a teda sa mu pripisuje vyšší stupeň abstrakcie, ale tieto rozličné pomenovania aj značia podľa nás rozličné veci. **Subkategorálny príznak „plynutie v čase“** je **spôsob, akým dej** (dynamický príznak) **prebieha v čase**, teda to, či jeho plynutie má nejaké hranice a aké. **Kategorálny príznak „trvanie v čase“** poukazuje na myšlienkové spracovanie nesamostatného príznaku ako „**existujúceho s ohľadom na čas**“, uvedomovaného si „s ohľadom na čas“ na rozdiel od kategorálneho významu „existujúce bez ohľadu na čas“, ktorý je podstatou adjektív (ibid., s. 39).

„Spôsob plynutia v čase“ súvisí so základnými atribútmi nesamostatne jestvujúceho dynamického príznaku, a to s jeho (relatívnou) **stálosťou** a **zmenou**: príznak **nenemeniaci sa** v čase je **stav**, **meniaci sa stav** je **proces** (graduujúci alebo ustálený) a **zmenený stav**, teda nastúpenie nového stavu je **udalosť**⁴. Na ďalších poschodiach klasifi-

³ Samozrejme, že slovné spojenia „trvanie v čase“ a „plynutie v čase“ sú synonymické. Nám však v tomto prípade nejde o „slovička“, ale primárne o hierarchický status príznakov pomenovaných danými spojeniami.

⁴ V morfológii slovesa sa atribúty **stálosť** a **zmena** premietli do vidovo-časových foriem (indikativu): *robím* (préz. imp.) + *robil som* (prét. imp.) + *budem robiť* (fut. imp.) = **meniaci sa stav**; *urobil som* (prét. perf.) + *urobím* (fut. perf.) + *mám urobené* (rezult. konštrukcia s významom prez. perf.) = **zmenený stav**.

kácie môže byť jemnejšie členenie: stav ako vzťah, schopnosť, dispozícia alebo kvalifikácia, proces ako kontrolovaná činnosť alebo nekontrolované, samovoľné dianie, udalosť kauzatívneho, nekauzatívneho alebo semikauzatívneho typu a pod. (Daneš, 1971, 1985). Sémantický invariant týchto prejavov v podobe opozície ohraničenosť – neohraničenosť deja, celistvosť – priebehovosť deja sa gramatikalizoval vo vide.⁵

Ako uchopiť ďalší subkategorálny príznak – „plynutie v priestore“? Podľa E. Paulinyho ním nazývame fakt, „že slovesný dej sa poníma vždy ako odnikade vychádzajúci a niekam smerujúci.“ Plynutie v priestore teda súvisí s inou slovesnou kategóriou – s intenciou (Pauliny, 1958, s. 40). Intencia ako rozloženosť dynamického príznaku medzi substanciami (medzi zdrojom a cieľom príznaku) je podobne ako vid lexikálno-gramatická kategória.

Tak ako súvisia čas a priestor, musia spolu nevyhnutne súvisieť vid a intencia, podľa E. Paulinyho najdôležitejšie kategórie slovesa. Obe sú „paradigmatizované“ len čiastočne. Gramatické jadro vidu tvorí vidová korelácia, vidové dvojice. Predpoklad transformácie primárneho slovesa na svoj vidový náprotivok súvisí s určitým intencným typom. Gramatické jadro intencie tvorí užšie chápaný slovesný rod, gramatická aktívnosť/pasívnosť (Pauliny, 1958, s. 43; Kačala, 2006, s. 120). Závislosť tvorby pasívnych tvarov (pasívnych transformátov) od vidovej charakteristiky sloves ukázala M. Sokolová (1995, s. 36 – 50).

Dej môže prirodzene kulminovať v rozličných druhoch výsledku, objektu a pod. (*opraviť mixér, zatancovať valčík, kopnúť loptu do brány*), ale proces môže byť diskretizovaný, stvárnený ako jeden uzavretý výskyt aj vďaka typickému (normálnemu) spôsobu svojej realizácie (*zakašľať, uvidieť, podľať*). Tu môžeme spolu s Laurou A. Jandovou (Janda, 2008) hovoriť o „prirodzených perfektívach“, napr. *tancovať/zatancovať* (tango), a dať ich do protikladu k „špecializovaným“, prípadne „komplexným perfektívam“, napr. delimitatívu *zatancovať si*, perduratívu *pretancovať* (celú noc), ingresívu *roztancovať sa*, finitívu *dotancovať*, „intravertívu“ *vtancovať* (do miestnosti), „libitatívu“ *natancovať sa* (do vôle).

Vidová opozícia je fakt, že vid existuje v podobe dvoch protikladných gramém⁶ – ich význam predbežne vyjadríme ako ohraničenosť a neohraničenosť deja –

⁵ V citovanej štúdii z roku 1958 E. Pauliny spája príznak „plynutie v čase“ so „slovesnými tvarmi vyjadrujúcimi čas deja, jednak tvarmi vyjadrujúcimi časové závislosti medzi dejmi“ (s. 40). Súhlasíme s J. Kačalom, ktorý takúto priamočiaru súvislosť s kategóriou času odmieta (Kačala, 1989, s. 89). Sprostredkovaný vzťah tu však je. Pretože „spôsob plynutia deja v čase“ sa gramatikalizoval vo vide, premieta sa do kategórie času prostredníctvom existencie modálno-temporálno-aspektového komplexu tvarov, a to v tom zmysle, že „paradigma času závisí od vidu“ (Bondarko, 1971, s. 235). Časová závislosť medzi dejmi, napr. súčasnosť/nesúčasnosť deja v prechodníku a deja slovesa v určitom tvare, sa vyjadruje len pomocou vidu.

⁶ Nejestvuje úplná zhoda v názore na to, či ide o opozíciu privatívnu alebo ekvipolentnú. Pri stanovovaní sémantickej podstaty vidového protikladu (pozri časť 1.3.) sa pozitívne charakterizuje dokonalosť ako príznakový člen opozície a nedokonanosť sa charakterizuje ako neutrálnosť, indiferentnosť k príznaku pripísanému dokonavému vidu (privatívna opozícia +D : ±D), alebo sa nedokonanosť cha-

a každé sloveso patrí alebo medzi dokonavé, alebo medzi nedokonavé slovesá (otázku obojvidových sloviac nechávame bokom, pretože táto vlastnosť často tvorí len prechodný jav a možno pracovať aj s koncepciou homonymie). Na základe vidovej opozície možno tvoriť dvojice, ktoré sa odlišujú morfológickým významom vidu, pričom odlišnosť alebo totožnosť ich lexikálneho významu nie je relevantná, napr. dok. *dať* – nedok. *hádzat'*, dok. *stučniť* – nedok. *priberať*, nedok. *písať* – dok. *prepísať*, nedok. *hádzat'* – dok. *povyhadzovať* a pod. **Vidová korelácia** sa však týka len tej časti sloviac, ktoré tvoria dvojicu so svojím lexikálno-sémanticky totožným, ale vidovo polárnym náprotivkom. Prvú vlastnosť, príslušnosť každého slovesa k jednému z členov vidovej opozície, nazýva Ján Kačala **univerzálnosťou** kategórie vidu a jestvovanie užšieho javu vidovej korelácie vníma ako **paradigmatickosť** tejto kategórie (Kačala, 2006, s. 124).

Vidová opozícia a vidová korelácia prechádzajú všetkými vecnými okruhmi kategórie vidu, ktoré by sme schematicky vymedzili ako a) status vidu ako jazykovej kategórie, b) všeobecný (gramatický) význam vidu, c) formálne prostriedky vidotvorby a ich miesto v určovaní vidovej dvojice, d) lexikálny význam a prítomnosť korelačného príznaku ako predpokladu tvorby vidovej dvojice, e) problém formálnej prezentácie vidovej dvojice.

1.2. Status vidu so zreteľom na výrazovú stránku kategórie

Najvšeobecnejším problémom vidu je jeho ambivalentná podstata. Či už jednotliví autori považujú vid za gramatickú alebo za lexikálno-gramatickú kategóriu, vždy sa musia vyrovnávať s faktom, že aspekt nemá vlastné morfológické ukazovatele, ktoré by boli formálnym náprotivkom abstraktného gramatického významu, a nemá „plnokrvnú“ paradigmatickosť.

Jurij S. Maslov na základe hlbokých analýz bulharskej časovo-vidovej sústavy začal preferovať náhľad na vid ako na čisto morfológickú kategóriu a záver urobený pre bulharský vidový systém do istej miery extrapoloval aj na ruštinu (Maslov, 1958). Autor vidí možnosť pracovať s istým „morfológickým systémom vyjadrenia vidu“ a konštruje ho ako „kombináciu vidových a nevidových (vrátane koreňa) morfém v rámci slovesného základu“, čo značí, že treba „delimitovať ten fragment slovesnej formy, ktorý vystupuje ako nositeľ vidového významu“ (Maslov, 1963, s. 10; porov. aj Isačenko, 1960a, s. 216). J. S. Maslov pracuje so súborom imperfektivačných sufixov a s faktom existencie daného sufixu pri určitom koreni, resp. možnosťou pripojenia daného sufixu k perfektívnemu základu. Paradigmatickosť vidovej opozície podčiarkuje podľa neho skutočnosť, že slovesá dokonavého a nedokonavého vidu majú rozličný inventár foriem a odlišnú spájateľnosť s fázovými slove-

rakterizuje ako absencia príznaku dokonavosti (ekvipolentná opozícia +D : -D). Neutrálnosť k príznaku D sa konštatuje predovšetkým s ohľadom na fakt existencie historického prezenta a iných sekundárnych textových použití, v ktorých je možné hovoriť o konkurencii vidov, teda o použití nedokonavého slovesa na vyjadrenie významu, ktorý je charakteristický pre dokonavý vid.

sami. Pre J. S. Maslova sú aspektovo korelované podoby slovies jednoznačne gramatické tvary jedného slovesa, pričom vidotvorba spĺňajúca kritérium totožnosti lexikálneho významu oboch tvarov/foriem sa podľa autora realizuje len v oblasti sufixácie (*решить – решать* [vyriešiť – riešiť], *втолкнуть – вталкивать* [vsotiť – 0; vraziť – vrázať], *подписать – подписывать* [podpísať – podpisovať]). Výsledkom perfektivizácie pomocou prefixov (*читать – прочитань*) nie sú vidové formy, ale synonymá, ktoré zriedkavo môžu mať aj charakter absolútnych synonym (ibid., s. 4). V prípade konštruovania inventára vidových morféme by bolo treba rátať s homonymiou určitej skupiny gramatických a slovotvorných morféme. Je zaujímavé, že Sergej O. Karcevskij, na ktorého sa J. S. Maslov pri odmietaní vidovej prefixácie odvoláva, konštatuje, že aj čisto gramatická vidová sufixácia je svojimi výrazovými prostriedkami ukotvená v slovesnej derivácii, v ktorej vid predstavuje osobitný prípad (Karcevskij, 1927; cit. podľa prekladu v zborníku. *Вопросы глагольного вида*, 1962, s. 220). J. S. Maslov v neskorších prácach zahrnul významovo totožné páry, ktoré sú výsledkom perfektivizácie, medzi ostatné vidové dvojice, kde tvorili osobitný typ. Od sufixálnych dvojíc a obojvidových slovies sa odlišujú tým, že ich členy tvoria rôzne slová. J. S. Maslov (1964) tak rozdelil vidové dvojice medzi slovotvorbu (*делать – сделать*) a morfológiu (*решить – решать, разработать – разрабатывать*).

Ivan Poldauf považuje vid za gramatickú kategóriu, ale zdôrazňuje jej hraničnú („liminálnu“) povahu, jej miesto na pomedzí gramatiky a slovníka (Poldauf, 1954a, s. 204). Tento názor súhlasne cituje aj František Kopečný (1962, s. 6). Iní autori hovoria explicitne o lexikálno-gramatickej kategórii, napr. Jozef Ružička (MSJ, 1966) a Štefan Peciar (1968a, 1978).

E. Pauliny, ktorý rátať s existenciou čisto vidových predpôň, videl v špecifickosti vidovej prefixácie („je tu istá miera určenia deja“; „nejde ‚čisto‘ o zmenu nedokonavého slovesa na dokonavé“) hlavný dôvod na to, aby vid mal status lexikálno-gramatickej kategórie (Pauliny, 1981, s. 163). To, že „dokonavosť – nedokonavosť nie je v slovesách ako celku náležite formálne vyrazená“, nepovažoval E. Pauliny za hlavný argument (ibid., s. 161).

J. Kačala, ktorý s vidovou prefixáciou pri vytváraní vidových dvojíc neráta, vyzdvihuje pri zdôvodňovaní lexikálno-gramatického charakteru aspektu skutočnosť, že „nemáme pred sebou priamu súvzťažnosť všeobecného a abstraktného významu kategórie s pravidelným paradigmatickým výrazovým aparátom danej kategórie“ (Kačala, 2006, s. 123). Poukazuje však aj na to, že „do realizácie protikladu dokonavosť – nedokonavosť slovesného deja veľmi silno vstupuje lexikálny význam slovesa a slovotvorné prostriedky.“ Vo vidových dvojiciach autor vidí paradigmatickú črtu, ale nepovažuje ich za formy jednej lexémy, pretože „vidové rozdiely sú osnované iba na základe lexikálno-slovotvornej paradigmy“ (ibid., s. 124).

Ako lexikálno-gramatickú kategóriu vnímajú vid aj Jarmila Panevová a Petr Sgall (1972). Podľa ich názoru lexikálny charakter spočíva v tom, že kategoriálno-sémantická náplň dokonavého vidu („komplexnosť, ucelené pojetí děje“) aj nedoko-

navého vidu („průběhovost“) sú generalizácie, ktoré v jednotlivých lexikálnych typoch sloviess majú rozličnú realizáciu. „Vztah (a) *psát – napsat*, (b) *dát – dávat*, (c) *zrazovat – zradit*, (d) *líbat – políbit*, (e) *bodat – bodnout*, (f) *těšit – potěšit*, (g) *tvářit se – zatvářit se*, (h) *vyskytovat se – vyskytnout se* a pod. obecně vyhovují sémantické charakteristice vidu, ale obsahově jde o vztahy různé, založené na lexikálním obsahu slovesa; u (a) lze tento vztah interpretovat jako dovršení děje, stěží však u (b), (c), (g), (f), vůbec ne u (d)...“ (Panevová – Sgall, 1972, s. 301). Toto konštatovanie považujeme za mimoriadne závažné, pretože nám pripomína, že perfektivizácia činností a procesov je pevne vrastená do lexikálnej sémantiky a nesie jej pečať. Na základe analýzy vidových párov v slovenských výkladových slovníkoch poznamenávame, že „obsahově různé vztahy“ sa ako aspektovo relevantné typy vyskytujú paralelne v dvojiciach s prefigovaným perfektívom aj v dvojiciach so sufigovaným imperfektívom.

Aleksandr V. Bondarko (1976) konštituuje morfológickú kategóriu derivačného typu, do ktorej okrem vidu patrí aj slovesný rod, stupňovanie a číslo substantív. Derivačnú morfológickú kategóriu dáva do protikladu k alternatívnej morfológickej kategórii zahŕňajúcej všetky ohýbacie kategórie, napr. pád substantív.

M. Sokolová pokladá vidovú prefixáciu za vidotvorný prostriedok rovnocenný s vidovou sufixáciou a súčasne aspektovo korelované slovesá považuje za aspektové formy (Sokolová, 2001, s. 108 – 110; Sokolová, 2006, s. 191; Sokolová, 2009c, s. 91). Vychádza z predpokladu, že v oblasti vidovej sufixácie aj prefixácie možno postulovať relatívne uzavretý súbor aspektových modifikačných morfém, napr. *-ov-*, *-iev-*; *s-*, *z-*, *za-*, *u-*, *po-* atď. Popri sufixácii ráta aj s transflexiou, tvorením imperfektív zmenou konjugačného typu na typ *chytat'* so súčasnou alternáciou v koreni: *zaborit'* – *zabárat'*, *pomóc'* – *pomáhat'*, *vrátit'* – *vracat'*. Modifikačné morfémy sú špecifické formálne prostriedky sémanticko-gramatických kategórií – vidu, negácie sloviess a stupňovania. Autorka ďalej vychádza z predpokladu súčinnosti verbálnych kategórií aspekt, modus a tempus, ktoré v prípade aspektovo korelovaných foriem umožňujú vytvoriť komplex 24 usúvzťažnených gramém (Sokolová, 2009c, s. 72 – 73).

Spomínaná súčinnosť verbálnych kategórií na jednej strane a sémantická variabilita korelačných vzťahov v rámci aspektového invariantu, teda silná závislosť korelácie od lexikálneho významu na druhej strane, sú dôvodom, prečo jednoznačne uprednostňujeme chápanie vidu ako lexikálno-gramatickej kategórie.

1.3. Naznačenie problémových okruhov

Ilustračný prehľad stanovísk v časti 1.2. nám umožnil poukázať na dva „klasické“ problémy aspektológie, pri ktorých sa chceme bližšie pristaviť.

Videli sme, že časť autorov považuje dve významovo totožné slovesá za **výsledok morfológickej vidotvorby**, teda za vidové formy, a časť autorov za **výsledok slovotvornej derivácie**, teda za samostatné slovesá. Prvá skupina autorov vníma vid ako **gramatickú kategóriu** a skupina autorov uprednostňujúcich slovotvorný pohľad vníma vid spravidla ako **lexikálno-gramatickú kategóriu**.

V komentovaných prácach sa objavuje **rozdielny prístup k prefixácii** ako prostriedku vytvárania dokonavých náprotivkov sloviess. Ide o to, či prefixácia, ktorá je až na malé výnimky spojená aj s perfektivizáciou slovesa, modifikuje lexikálny význam slovesa vždy alebo len niekedy.

Riešenie prvého problému (vidová dvojica sú dve formy alebo dve slová) nezávisí od riešenia druhého problému (uznanie alebo neuznanie vidotvornej prefixácie). S. O. Karcevskij, J. S. Maslov a A. V. Isačenko vidovú prefixáciu neuznávali, ale dilemu „dve formy jedného slova vs. dve rôzne slová“ riešili odlišne. J. Ružička a M. Sokolová vidovú prefixáciu uznávajú, ale jeden hovorí o slovesách, kým druhá o formách slovesa.

Ak sa na obidva spomínané problémy pozeráme z vyššieho poschodia, tak napriech týmito „formálnejšími“ otázkami morfológického statusu a morfematického stvárnenia vidovej dvojice (dva tvary vs. dve slová; pripustenie/nepripustenie verbálnej prefixácie do vidotvorby) prechádza spomínané delenie problematiky na **vidovú opozíciu vo všeobecnosti** (podstata dokonavosti/nedokonavosti ako takej) a na **užšiu problematiku vidových dvojíc**. V kontexte našej témy otázka znie: aká je účasť prefixácie na vytváraní dvojčlennej aspektovej paradigmy?

Otázka pomeru vidovej opozície a vidovej korelácie, teda univerzálneho a paradigmatického vo vide, sa prejavuje aj v menej formálnych aspektuálnych témach.

S vidovou opozíciou a koreláciou musíme pracovať aj pri zisťovaní **všeobecného (gramatického) významu vidu** (de facto ide o význam dokonavosti v úlohe príznakového člena vidovej opozície) pokrývajúceho všetky dokonavé slovesá bez výnimky a pri následnom hľadaní dodatočného, zužujúceho príznaku v prípade tých dokonavých sloviess, ktoré sú členmi vidových korelácií. Uvedený prístup od všeobecného významu vidu je komplementárny s prístupom, pri ktorom sa vychádza od sémantickej taxonómie sloviess (stav – proces – akcia/udalosť s podtriedami) a určuje sa všeobecný lexikálno-sémantický prvok vo význame sloviess, ktorý umožňuje tvorbu vidových dvojíc. Pod tvorbou vidových dvojíc chápeme dva spôsoby stvárnenia obsahu slovesa vo vzťahu k vnútornému času, k spôsobu plynutia deja. Vymedzenie tohto významového prvku bude určovať rozsah vidových párov. František Daneš (1985, s. 17 – 18) nazýva tento zužujúci významový prvok **korelačným príznakom**.

Problému **všeobecného významu vidu** (sémantického invariantu vidu) sme sa venovali v inej práci (Jarošová, 2013, v tlači), a preto tu budeme pracovať s riešením, ku ktorému sme prišli na základe analýzy prístupov viacerých autorov a na základe analýzy materiálu. Hľadanie a formulovanie všeobecného významu kategórie vidu (dokonavosti) v prácach aspektológov možno označiť ako variácie na koncept „ohraničenosť deja“ (časom/vnútorným limitom) a na koncept „celistosť deja“, či už ako samostatný príznak alebo súčasť definície „semknutá celistvá udalosť“ (Isačenko, 1960b, s. 10), resp. „hotová, uzavřená udalosť“ (Daneš, 1985, s. 17).

V podstate ide o dve komplementárne interpretácie deja stvárneneho jazykovo ako plynutie dynamického príznaku, ktorý sa začal aj skončil. V tejto práci vychádzame z vymedzenia dokonavej gramémy vidu ako „ohraničenosti deja“. V Paulinyho formulácii ide o „trvanie deja ohraničené, obmedzené vo svojom priebehu“ (Pauliny, 1981, s. 159) a k tomuto chápaniu „ohraničeného trvania deja“ sa prikláňajú aj niektoré novšie práce (Nübler, 2002a, s. 530). Význam nedokonavej gramémy má negatívnu podobu – „neohraničené trvanie deja“. Opozíciu týchto príznakov teda chápeme ako ekvipolentnú.

V nasledujúcich častiach sa sústreďíme na jeden výrez z naznačeného širšieho kontextu. Pozrieme sa na prefixáciu a jej miesto vo vidotvorbe, ďalej sa zameriame na kritériá vyčleňovania vidových dvojíc generujúce päť prístupov a napokon sa budeme venovať otázke formálnej prezentácie vidovej dvojice. V poslednom prípade pôjde o problém nazerania na vidovú dvojicu ako na formy jednej lexémy (výsledok tvarového obmieňania, vidotvorby) v protiklade k nazeraniu na členy vidovej dvojice ako na samostatné lexémy (výsledok derivácie).

2. PREFIXÁCIA A VIDOTVORBA

Analýza idúca od formy je založená na zisťovaní možného inventára výrazových prostriedkov vidu, na posudzovaní ich povahy s prihliadnutím na status prisudzovaný kategórii vidu (gramatická alebo lexikálno-gramatická kategória) a na určovaní účasti týchto prostriedkov na tvorbe vidovej korelácie (napr. Pauliny, 1950; Peciar, 1968b, 1978; Kačala, 2006).

Lingvistov zaujíma pri tejto analýze aj to, či sa vidotvorba (dotváranie vidových náprotivkov k primárnym slovesám) odohráva len v oblasti **imperfektivizácie** základových **perfektívnych slovies**, teda či vidotvorba má v podstate **sufixálny charakter** (pri tomto prístupe môžeme aj totožnosť lexikálneho významu obidvoch podôb odvodiť od formálnej totožnosti slovotvorného základu, samozrejme s prihliadnutím na pravidelné alternácie sprevádzajúce sufixáciu a na homonymiu sufixu -áv-). Otázka súvisiaca s prvou znie, či sa vidotvorba odohráva aj v oblasti **perfektivizácie imperfektív** pomocou tzv. **čisto vidových predpôn** (prefixálna vidotvorba), prípadne pomocou **perfektivizačnej prípony -nú-/-nu-**. Pri akceptovaní tohto prístupu sa nástožčivejšie vynára aj problém zisťovania sémantickej totožnosti dokonavej a nedokonavej podoby. V literatúre sa uvádzajú argumenty ako v prospech „sufixálneho“ riešenia, tak aj v prospech kombinovaného – sufixálneho a prefixálneho – riešenia. Pri tomto bode sa teraz pristavíme, pretože rozpor v otázke chápania rozsahu vidových korelácií trvá doteraz.

E. Pauliny (1950), ktorý uznáva existenciu „prосто vidových“ predpôn, vidí možnosť tvoriť dokonavý náprotivok k nedokonavému slovesu aj pomocou prefixácie, napr. *robiť* – *urobiť*, *smiať sa* – *zasmiať sa* a chápe ho ako komplementárny spô-

sob k tvoreniu nedokonavých náprotivkov z dokonavých slovies pomocou sufixácie (*vyskočiť* – *vyskakovať*) a transflexie (*vrátiť* – *vracať*). Už v tejto ranej práci vidí autor kategóriu vidu ako súčasť širšieho aspektuálneho kontextu. J. Ružička, ako autor časti o slovesnom vide v *Slovenskej gramatike*, tento názor preberá (Pauliny – Ružička – Štolc, 1968).

Ján Horecký (1957) a Aleksandr V. Isačenko (1960a, 1960b), naopak, odmietajú existenciu čisto vidových prefixov a vidia vidotvorný mechanizmus len v imperfektivizácii perfektív pomocou sufixácie a transflexie. Pri zdôvodňovaní svojho postoja sa A. V. Isačenko opieral aj o názory rešpektovaných bádateľov, akými boli S. O. Karcevskij (1927) a J. S. Maslov (1958). Posledný z menovaných autorov sa k tejto otázke vyjadril úplne jednoznačne: „takzvanú perfektivizáciu pomocou ‚prázdnej‘ predpony nemožno chápať ako čisto gramatický proces a táto predpona sa tu nemení úplne a definitívne na čisto gramatický, formálny prostriedok vyjadrenia vidového významu“ (Maslov, 1958, s. 5 – 6). Tu by sme chceli opäť pripomenúť, že takýto radikálny príklon k odmietaniu existencie čisto perfektivizačnej funkcie predpony bol výsledkom autorovho rozsiahleho a hlbokého štúdia bulharského vidového systému, ktorý nie je „odkázaný“ na existenciu vidových dvojíc typu *robiť* – *urobiť*, *písať* – *napísať*, pretože sa v ňom prakticky od každého prefigovaného perfektíva môže vytvoriť sekundárne imperfektívum, napr. *напиша* – *написвам* (porov. *напи́сать* – **написовать*).

Pozícia MSJ je v otázke rozsahu vidu nejednoznačná, pretože na jednej strane sa ako príklad čisto vidových dvojíc uvádzajú základové imperfektívne slovesá spolu s ich prefigovanou perfektívnou podobou, napr. *robiť* – *urobiť*, *variť* – *uvariť*, *písať* – *napísať*, *rodiť sa* – *narodiť sa*, *volať* – *zavolať*, *smiať sa* – *zasmiať sa*, *kývať* – *zakývať*, *ničiť* – *zničiť*, *belieť* – *zbelieť*, *slabnúť* – *oslabnúť* a pod., a na druhej strane sa na konci tohto výpočtu konštatuje, že perfektívum sa od nepredponového pendantu odlišuje aj rezultatívnym významom, a preto „čisto vidové dvojice v pravom slova zmysle vznikajú len v okruhu sufixácie“ (MSJ, 1966, s. 414 – 415; citovaný text je vytlačený petitom ako poznámka).

E. Pauliny v práci *Slovenská gramatika* (1981) predstavil slovesný vid v podobe systému troch opozícií. Aspektuálny komplex tvoria okrem tradičnej opozície dokonavosť – nedokonavosť, opísanej konceptom „ohraničenosť – neohraničenosť slovesného deja“, aj derivačnosémantické javy z oblasti aktionsartu, ktoré sú vyjadrené v dvoch ďalších opozíciách: „určenosť – neurčenosť slovesného deja“ a „opakovanosť – neopakovanosť slovesného deja“ (Pauliny, 1981, s. 159 – 161; bližšie v časti 3.2.4. tejto štúdie). V rámci vidového protikladu nedokonavosť – dokonavosť (neohraničenosť – ohraničenosť) autor analyzuje ako sufixálny, tak prefixálny spôsob utvárania druhého člena vidového páru. Aj tu odkazuje na predchádzajúce konštatovanie, že „predpona aj určuje slovesný dej“ (ibid, s. 163). Sú však predpony, ktoré slovesný dej „neurčujú pregnatne“ a ich „prevažujúcou funkciou“ je vytvoriť z príslušného základného nedokonavého slovesa dokonavé. Nazýva ich čisto vidové,

hoci poukazuje na relatívnosť označenia „čisto“. Najviac príkladov na uplatnenia čisto vidových predpôn v tvorbe dokonavých vidových náprotivkov poskytujú autorovi slovesá s predponami *s-/z-/zo-*, *za-* a *na-*, menej *o-*, *po-* a *u-*: *zbohatnúť* (– *bohatnúť*), *zblednúť* (– *blednúť*), *zoslabnúť* (– *slabnúť*), *zrednúť* (– *rednúť*), *schudnúť* (– *chudnúť*), *stuhnúť* (– *tuhnúť*), *zvädnúť* (– *vädnuť*), *skazit* (– *kazit*), *zodrat* (– *drat*), *upieť* (– *pieť*), *uveriť* (– *veriť*), *urobiť* (– *robiť*), *zasmiať sa* (– *smiať sa*), *zavoňať* (– *voňať*), *zavolať* (– *volať*), *zakývať* (– *kývať*), *zakričať* (– *kričať*), *zaviaznuť* (– *viaznuť*), *nahnevať sa* (– *hnevať sa*), *nasýtiť sa* (– *sýtiť sa*), *nadiktovať* (– *diktovať*), *narodiť sa* (– *rodiť sa*), *napísať* (– *písať*), *nazbierať* (– *zbierať*), *oblédnuť* (– *blednúť*), *oslabnúť* (– *slabnúť*), *poprosiť* (– *prosiť*), *požiadať* (– *žiadať*).

E. Pauliny veľmi vyvážene ukazuje dve stránky prefixácie: 1. prefixácia je súčasť protikladu určenosť – neurčenosť, v ktorom tento slovotvorný mechanizmus slúži na významovú kompletizáciu, na významové „určenie“ základového slovesa, ktoré vyjadruje „neurčený dej“ (z hľadiska východiska, cieľa, smeru, začiatku, ukončenia a pod.). Súčasťou tohto určovania významu je aj perfektivizácia slovesa odvozovaného pomocou prefixácie. 2. Druhou stránkou prefixácie je jej úloha vidotvorného prostriedku a súčasťou tohto zdokonavovania, perfektivizácie je „istá miera určenia deja“ (Pauliny, 1981, s. 163).

I. Poldauf (1954a, 1954b) a F. Kopečný (1956) zhodne vnímajú prefixáciu ako jeden zo spôsobov tvorby dokonavých náprotivkov k primárne nedokonavým slovesám. Rozdiel medzi nimi je v tom, že I. Poldauf chápe rozsah vidotvorných predpôn širšie (rozlišuje čisto vidové a subsumpčné teda zaraďovacie, predpony). Subsumpčné predpony sa vyznačujú tým, že nie sú úplne sémanticky vyprázdnené, ale „zaraďia sa pod“ základný významový prvok, ktorý je obsiahnutý už v slovesnom základe (*deliť* – *rozdeliť*) a vlastne ho opakujú. F. Kopečný vníma takýto široký záber ako rozmývanie hraníc medzi gramatikou a lexikou a volá po minimalizácii vidotvorných predpôn. Miroslav Komárek (1984) sa v rámci analýzy subsumpčných predpôn vyjadril k vidotvorným predponám skepticky. Postoj F. Daneša (1985) k vidovej prefixácii je v princípe kladný, pretože je kompatibilná s mutáciou ako významovou črtou sloves predurčených k vidovým koreláciám (bližšie v časti 3.2.1.).

Príslušná kapitola v *Mluvnici češtiny*, predstavujúca istú syntézu českých prác v oblasti aspektu, konštatuje, že okruh predpôn, ktoré majú v spojení s určitými základmi čisto perfektivizačnú funkciu, je možné vymedziť len približne, a preto „status prosto vidovej predpony je značne neurčitý“ (*Mluvnice češtiny. Tvarosloví*, 1986, s. 182).

3. VIDOVÁ KORELÁCIA – KRITÉRIÁ VYČLEŇOVANIA

Čo sa ocitne alebo neocitne za hranicou vidovej korelácie? Inými slovami, aký bude objem množiny vidových párov a aký bude objem imperfektív tantum a per-

fektív tantum? Závisí to od toho, či určitá koncepcia uznáva alebo neuznáva vidovú prefixáciu:

a) V prípade, že koncepcia neuznáva vidovú prefixáciu, tak kritérium vidovej dvojice sa v podstate opiera o formálny príznak, a tým je existencia imperfektíva odlišujúceho sa od perfektíva sufixom (prípadne aj alternáciou). Pretože formálne stanovený príznak tu vyriešil rozsah vidovej korelácie, nie je potrebné sa obracať na sémantickú rovinu a dodatočne hľadať nejaký príznak relevantný pre vytváranie vidových dvojíc alebo skúmať typy sémantických vzťahov, ktoré jestvujú vo formálne vyčlenených vidových pároch; v danej koncepcii dokonca ani formulovanie všeobecno-sémantickej podstaty vidu neovplyvňuje vzťah medzi univerzálnou a paradigmatickou črtou aspektu.⁷ Určovanie vidových párov na základe formálneho príznaku (imperfektivizujúca sufixácia)⁸ označujeme ako **úzke chápanie vidovej korelácie**.

b) V prípade, že koncepcia uznáva vidovú prefixáciu, tak to, čo sa ocitne za hranicou vidovej korelácie závisí od formulácie lexikálno-sémantického príznaku (na pomerne vysokom stupni abstrakcie), ktorý je predpokladom vytvorenia vidovej dvojice. Pretože tento prístup uznáva dva morfematické prostriedky vidotvorby, označíme ho ako **širšie chápanie vidovej korelácie**. Analýza zameraná na určovanie sémantických typov vidovej korelácie sa zákonite týka len koncepcií, ktoré chápu koreláciu širšie. Dobré to zdôvodnila M. Sokolová (2009a, s. 15): „Je fakt, že kým výber modifikačného sufixu (resp. sufixácia či transflexia) v slovenčine súvisí s formou slovesa – s konjugačným typom primárnej aspektovej formy –, tak výber prefixu, ktorý s konjugačnou formou nesúvisí, sa viaže na význam slovesa. Distribúcia prefixov závisí od sémy imperfektíva, hoci v slovenčine je silná tendencia chápať prefix *z-/zo-/s-* ako vidotvorný bez ohľadu na význam.“

3.1. Úzke chápanie vidovej korelácie: vidové dvojice ako výsledok imperfektivizujúcej sufixácie

Časť aspektológie, ktorá **neuznáva vidovú prefixáciu**, má na strane imperfektív tantum a perfektív tantum veľký objem slovies, bez ohľadu na to, ako sa formuluje gramatickosémantický obsah vidu. Je to preto, lebo korpus vidovo nekorelovaných slovies vzniká na základe relatívne formálneho východiska, že prefixácia síce

⁷ Napokon aj dokonavosť možno určiť len pomocou formálneho príznaku, ktorým je neexistencia analytického futúra pri dokonavých slovesách.

⁸ Na účasť jediného perfektivizujúceho sufixu *-nú/-nu-* pri vytváraní vidových dvojíc typu multiplikatívum – semelfaktívum (*bodať – bodnúť*) panujú odlišné názory (porov. napr. Isačenko, 1960a; Kopečný, 1962; Daneš, Hlavsa a kol., 1981; Komárek, 1989/2006). Kým A. V. Isačenko vníma jednorazové slovesá (*bodnúť, kývnuť, cengnúť*) a s nimi súvisiace „viacfázové“ imperfektíva (*bodať, kývať, cengáť*) ako súčasť javov z oblasti spôsobov slovesného deja (Isačenko, 1960a, s. 251 – 272), M. Komárek odporúča uvažovať o dvojiciach typu *bodnout – bodat, mrknout – mrkat* ako o zvláštnych pároch vidovej korelácie, pričom za primárne považuje slovesá na *-nout* a nedokonavé slovesá na *-at* za ich deriváty (Komárek, 1989, cit. podľa vyd. Komárek, 2006, s. 209).

perfektivizuje, ale nevytvára vidové dvojice (Isačenko, 1960a, s. 298), a naopak, že vidová korelácia je len výsledkom imperfektivizácie „technicky“ realizovanej pomocou sufixov (o perfektivizujúcom sufixe *-nú/-nu-* pozri poznámku 8).

Vidové dvojice tvoria nepredponové slovesá typu *kúpiť – kupovať, hodiť – hádzať* alebo predponové slovesá so sekundárnym imperfektívom ako *doplietť – dopleť, rozkvitnúť – rozkvítať, znížiť – znižovať, opraviť – opravovať* (aj s viazaným slovotvorným základom), *podraziť – podrážať* (Isačenko, 1960a; Maslov, 1958, 1963; Thelin, 1984). V tom prípade sa aj dokonavý člen páru tvorený prefixáciou (*písať – napísať, robiť – urobiť*) nepovažuje za tvar, ale za derivačný výsledok realizácie špecifického rezultatívneho alebo limitatívneho spôsobu slovesného deja (Isačenko, 1960a, 1960b; Sekaninová, 1980). V tomto smere, ktorý sa vzdal vidovej prefixácie, nie sú úspešné hľadania nejakého všeobecného príznaku, ktorý by umožnil tvoriť korelácie, teda nazerať na ten istý dej z dvoch pozícií. Ak tvrdíme, že vidovú koreláciu tvoria len sufigované páry, potom ani nie je dôvod hľadať v charaktere slovesného deja ten významový prvok, ktorý dovoľuje tvoriť vidové páry. Otázku máme už vyriešenú. A. V. Isačenko sa o to napriek všetkému pokúsil, ale tento pokus zákonite zlyhal, pretože išiel proti logike sufixálneho prístupu.

A. V. Isačenko (1960a, s. 301) videl vo význame základových perfektívnych a imperfektívnych sloviess abstraktnejšiu vrstvu, ktorú nazýval „charakterom deja“. Zamýšľal sa nad otázkou, či by „charakter deja“ mohol objasniť problém, prečo sú niektoré slovesá vidovo korelované (*hodiť – hádzať*) a iné majú len dokonavý (*naďabiť*), resp. len nedokonavý vid (*zaháľať*). Spoločný prvok sloviess, ktoré majú vidové dvojice, by sa mohol označovať ako kurzívnosť, pod ktorou chápal priebeh deja po časovej osi, priebehovosť „smerujúcu k zavŕšeniu“. Nekurzívny charakter deja má potom časť sloviess, ktoré sa v novších sémantických klasifikáciách predikátov (napr. Sokolová, 1995) priradujú k modálnym slovesám (isté významy sloviess *mať, vedieť, chcieť* a pod.), stavovým slovesám (*nachádzať sa, vyskytovať sa, vzťahovať sa, patriť, učiteľovať*), resp. k procesným slovesám (*trpieť, nahnevať sa, zosmutnieť*). Iný typ „charakteru deja“, by mohli predstavovať (vidovo korelované) slovesá, ktoré v perfektívnej forme označujú dej momentovej povahy (*hodiť, chytiť, skočiť*), podobne ako to robia formálne príznakové jednorazové slovesá (*bodnúť, kývnuť, drgnúť*), ktoré podľa autora do vidovej korelácie nevstupujú. Rozlišovanie príznaku kurzívnosti/nekurzívnosti (prípadne aj odlišovanie momentovosti od slovotvorne príznakovej jednorazovosti) na základe toho, či dané sloveso je alebo nie je súčasťou vidového páru, je podľa autora bludný kruh vytvorený „logickou chybou“, pretože „charakter deja“ je už dopredu určený formálnym kritériom (vidovou koreláciou) v tom rozsahu, v akom ho určil autor. Inými slovami, kurzívne slovesá by boli tie, ktoré tvoria vidové páry, a nekurzívne slovesá tie, ktoré vidové páry netvoria. Autor však konštatuje, že príznak kurzívnosti majú nielen vidovo korelované slovesá, ale aj mnohé imperfektíva tantum v autorovom chápaní, napr. *боронить* [brániť pole], *давить* [tlačiť, škrtiť], *делить* [deliť],

дразнить [dráždiť], *колотить* [mlátiť], *гнуть* [ohýbať], *рвать* [trhať], *мазать* [špiniť] a pod.

Vzhľadom na to, že A. V. Isačenko uznáva vidovú koreláciu len v oblasti imperfektivizácie, tak príznak kurzívnosti ide naprieč dvojicami tvoriacimi vidové páry a dvojicami, ktoré sú podľa autora výsledkom tzv. lexikálno-gramatickej slovtvorby (t. j. prefixácie blízkej k vidu), napr. *škrtit' – zaškrtit'*, *delit' – rozdelit'*, *dráždit' – подра́здить*, *mlátit' – zmlátit'*, *špinit' – zašpinit'* a pod. Kurzívnosť ako príznak nemá teda explanačnú silu so zreteľom na významové predpoklady slovíes vstupovať do gramatickej vidotvorby. Autor napokon konštatuje, že pokus vysvetliť vidovú korelovanosť/nekorelovanosť slovíes pomocou všeobecného komponentu lexikálneho významu, napr. kurzívny „charakterom deja“, nebol úspešný. Kapitulu o súvislosti lexikálneho významu a vidu uzatvára takto: „O vnútornom spojení medzi všeobecným významom („charakterom deja“) slovesa a jeho vidotvornou aktivitou sa nedá pochybovať. No aké sémantické príznaky slovesa je potrebné uznať ako rozhodujúce v oblasti vidotvorby, nemôžeme zatiaľ povedať. Ešte nemáme k dispozícii dostatočne spoľahlivé metódy sémantickej analýzy“ (1960a, s. 304).

3.2. Širšie chápanie vidovej korelácie a jeho podtypy

Širšie chápanie vidovej korelácie je spojené s priznaním vidotvornej prefixácie a v porovnaní s predchádzajúcim prístupom berie viacej zreteľ na lexikálny význam.

Z jednej strany je toto chápanie založené na **systematike prefixov** so zreteľom na ich účasť/neúčasť na významovej modifikácii základového slovesa. Podľa I. Poldaufa (1954a, 1954b, 1956) časť predpôn už úplne stratila svoj, hoci aj abstraktný význam (ide o čisto vidové, resp. prosto vidové predpony) a časť predpôn (tzv. subsumpčné, resp. zaraďovacie predpony), aj keď tiež majú vidotvorný charakter, pri plnení svojej perfektivizačnej funkcie prispôsobujú svoj abstraktný význam významu slovtvorného základu (Poldauf, 1954b). Prefixáciu ako jeden z vidotvorných mechanizmov uznával aj F. Kopečný (1956), ale nestotožňoval sa s delením predpôn na lexikálne, subsumpčné a prosto vidové, pretože chcel mať demarkačnú čiaru medzi vidovými a nevidovými predponami zreteľne vyznačenú a prekážal mu podľa neho nejasný status subsumpčnej predpony, prechodný pás medzi vidovými a lexikálnymi predponami. Š. Peciar (1968a) rozlišuje tri základné funkcie predpôn: 1. lexikálnu funkciu, ktorá dodáva slovesnému základu nový lexikálno-sémantický odtienok; 2. lexikálno-gramatickú funkciu, ktorá vyjadruje abstraktnejšie aktionsartové významy (tu vychádzal z koncepcie predloženej v práci A. V. Isačenka (1960a), v ktorej abstraktnejšiu skupinu aktionsartových významov tvoria fázy deja, množstvo deja a opakovanosť); 3. čisto gramatickú funkciu, ktorá mení len vid základového slovesa (A. V. Isačenko takú funkciu pri predponách odmietal).

Pre širší prístup rátajúci s vidovou prefixáciou je ďalej príznačné to, že vychádza zo **všeobecnej systematiky (sémantickej taxonómie) slovíes** a zisťuje, ktoré triedy slovíes majú sémantické predpoklady realizovať aspektovú koreláciu, teda usúvzťaž-

nenie dvoch lexikálne identických slovíes/foriem odlišujúcich sa len príznakom ohraňčenosti, ktorý je prítomný v dokonavom člene dvojice (porov. Maslov, 1948; Poldauf, 1954a; Vendler 1957/1967; Tatevosov, 2005; Plungian, 2009; Gorbova, 2011). V prípade širšieho chápania vidovej korelácie by sme rozlišovali štyri varianty koncepcií, odlišujúcich sa rozsahom akceptácie určitých akcionálnych typov.

3.2.1. Variant A. Slovesá s významom gradujucej mutácie (rezultatíva) – prototyp vidovo korelovaných slovíes

V tomto variante, ktorý najdôslednejšie vypracoval F. Daneš, vidovú dvojicu tvoria slovesá, v ktorých sémantike je prítomný príznak prechodu z východiskovej do záverovej situácie a táto prechodová zmena (mutácia) má povahu výsledku (Daneš, 1971, 1985, 2002; Daneš – Hlavsa a kol. 1981). Dokonavý člen dvojice vyjadruje tento príznak ako dosiahnutie rezultátu a nedokonavý člen vyjadruje smerovanie k tomuto rezultátu bez informácie o jeho úspešnom dosiahnutí. Slovesá, ktoré vyjadrujú takúto prechodovú zmenu, predstavujú v systematike slovíes tieto skupiny: 1. kauzatívne udalosti (pravé kauzatíva s kauzátorom – *opraviť/opravovať*; semikauzatíva s procesorom – *preskočiť/preskakovať*, *odísť/odchádzať*) a 2. nekauzatívne udalosti (inchoatíva – *blednúť/zblednúť*, *stmievať sa/zotmelo sa*) (Daneš a kol., 1981; Sokolová, 2009b), resp. 1. kauzatívne mutácie – *opraviť/opravovať*; 2. autokauzatívne mutácie – *rozbehnúť sa/rozbiehať sa* a 3. nekauzatívne mutácie – *zaniknúť/zanikať*, *rozhorieť sa/rozhárať sa* (Daneš, 1985).

Pristavíme sa pri probléme, že nie všetky slovesá, ktoré v perfektíve vyjadrujú mutáciu, teda zmenu situácie, opisujú túto situáciu ako výsledok predchádzajúceho smerovania vyjadreného imperfektívnym členom dvojice. V prípade dvojíc *hodiť – hádzať*, *nájsť – nachádzať*, kde nedokonavé sloveso spravidla realizuje význam opakovaných výskytov jednorazového dokonavého deja (*hádzať* = opakovane *hodiť*), sa prvok smerovania k rezultátu, teda nedokonavosť priebehového typu, musí hľadať len v špeciálnych kontextoch: *Palestínsky chlapec hádže kameň na izraelských vojakov, 28 decembra 1993 počas demonštrácie Fatah deň na Západnom brehu* (text pod fotografiou na <http://www.profimedia.sk/fotografie/>). V týchto slovesách s preferenčnou realizáciou iteratívneho imperfektívneho významu (*hádzať*, *nachádzať*, *navštevovať*)⁹ sa ťažko uplatňuje Danešova testovacia formula, ktorou podľa neho možno overiť koreláciu vidových dvojíc mutačného typu: „ten, kto včera auto spravoval, možná ho i spravil“ (Daneš, 1985, s. 20)¹⁰; porov. **ten, kto včera kameň hádzal, možno ho aj hodil*. Teda na realizáciu prototypického imperfektívneho významu mutačných slovíes – absencia informácie o tom, či dej, ktorý prebieha/prebiehal, bol/bude úspešne realizovaný – potrebujeme ešte doplňujúce podmienky. Pri slovese

⁹ O úlohe významu iteratívneho v rozvoji vidovej opozície pozri napr. Němec, 1958.

¹⁰ Erwin Koschmieder v nedokonavých podobách slovíes v príkladoch typu „doganiť go, doganiť go, ale go nie dogoniť“ vidí realizáciu významu porovnateľného s latinským a gréckym „konatívnym imperfektívom“ (Koschmieder, 1934, cit. podľa prekladu v zb. *Voprosy glagolnogo vida*, 1962, s. 134).

opravovať takéto dodatočné podmienky nepotrebujeme. Videli sme, že niektoré typy prechodových zmien len veľmi ťažko spadajú pod pomenovanie rezultat. Často v nich ide o „skok do novej situácie“ (nie je jasné, rezultátom čoho sú) a rezultát potom musí byť chápaný ako samotné objavenie sa deja na scéne (porov. Maslov, 1948, s. 315). Priebehový význam imperfekta je pre ne netypický: *Čo práve robíš?* – **Navštevujem sestru/Som na návšteve u sestry*.

3.2.2. Variant B. Momentatíva: smerom k širšiemu chápaniu mutácie

Nazdávame sa, že všetky mutačné slovesá by nebolo potrebné vysvetľovať ako rezultatíva. Spomínané perfektívne simplícia (*hodiť* – *hádzať*, *skočiť* – *skákať*, *sotiť* – *sácať*, *chytiť* – *chytáť*, *nájsť* – *nachádzať*, *streliť* – *strielať*) a niektoré etymologicky prefigované slovesá (*zasiahnuť* – *zasahovať*, *oznámiť* – *oznamovať*, *uraziť* – *urážať*, *uprednostniť* – *uprednostňovať*, *pozrieť sa* – *pozeráť sa*) so svojimi imperfektívnymi náprotivkami tvoria skupinu pripomínajúcu protikladom momentovosti a iteratívnosti vzťah semelfaktíva a multiplikatíva typu *bodnúť* – *bodať*, *kopnúť* – *kopať*, *pichnúť* – *pichať*, *drgnúť* – *drgať*, ktoré časť autorov za vidové dvojice nepovažuje (Isačenko, 1960a; Daneš, 1985; Sekaninová, 1980).

Na rozdiel od nejednoznačného vzťahu k dvojici *bodať* – *bodnúť* sa pri dvojici typu *hodiť* – *hádzať*, *sotiť* – *sácať* o vidovej korelácii vôbec nepochybuje. Zdôvodnenie opäť môžeme hľadať v koncepte prechodovej zmeny (mutácie), pretože ide o zmenu lokácie objektu, ktorú spôsobil agens/kauzátor (*hodiť/hádzať niečo niekam*; *hodiť/hádzať niečo po niekom/po niečom*). Rozdiel medzi typom *opraviť/opravovať* a *hodiť/hádzať* je evidentne v časovom priebehu dejov, ktorý je v prípade sloviess typu *hodiť* momentový a normálne, „prototypické“ chápanie imperfektíva týchto sloviess sa spája s iteratívnym významom. Priebehový význam nie je vylúčený, ale vyžaduje si špeciálny kontext. Kým kauzatíva typu *hodiť/hádzať*, *nájsť/nachádzať* F. Daneš považuje za mutačné slovesá (hoci jeho testu mutačnosti v podstate nevyhovujú), tak kauzatívne semelfaktíva typu *bodnúť* autor nepovažuje za mutačné slovesá, pretože „perfektívizácie (t.j. konstituování událostního významu) je tu svázaná s rysem jednorázovosti, teda význam, ktorý môžeme charakterizovať ako vícefázový či periodický u slovesa nedokonavého, se mění na význam jednofázový“ (Daneš, 1985, s. 20). Podľa autora jednofázovosť, jednorázovosť v perfektívach typu *bodnúť* nie je mutáciou, ale „kvantovaným procesom“, resp. jednou fázou viacfázového imperfektíva *bodať*. Treba ich odlišovať od slovotvorne podobných sloviess ako *klesnúť*, *sadnúť*, ktoré sú plnokrvnými mutáciami, pretože vyjadrujú prechodovú zmenu. Na základe doterajšieho rozboru spolu s F. Danešom konštatujeme, že slovotvorne necharakterizované slovesá ako *hodiť*, *stratiť*, *nájsť* opisujú mutáciu, hoci dodávame, že ide o zmenu stavu bez predchádzajúceho procesu (na rozdiel od *opraviť* – *opravovať*). V prípade týchto sloviess by sme nastúpenie nového stavu mohli charakterizovať ako objavenie sa deja, ktorého efekt trvá, ale nie ako výsledok predchádzajúceho vývoja, resp. predchádzajúceho smerovania. Ide o bezprostredný vstup do novej situácie.

Na rozdiel od F. Daneša sa však nazdávame, že momentovú mutáciu vyjadrujú aj kauzatívne semelfaktíva (slovotvorne charakterizované momentatíva). *Bodnúť Y-a* opisuje dej, ktorý v podstate kulminuje v momente svojho objavenia sa a mení situáciu. Ak *X bodol Y-a*, tak *Y je bodnutý*. To platí aj pre semelfaktíva ako *kopnúť*, *drgnúť*, *pichnúť*. Aj keď uznávame, že slovotvorne súvzťažné imperfektíva *bodať*, *kopať*, *pichať* vyjadrujú multiplikatívny proces, nazdávame sa, že možno rozlišovať medzi multiplikáciou diskretných dejových aktov (*bodať*, *kopať*) a multiplikáciou kontinuálne nadväzujúcich fáz deja (*kývať*, *mávať*, *brnkať*, *brechať*). Prvý typ multiplikácie pripomína iteráciu a druhý typ multiplikácie má charakter členitého duratívneho procesu. Preberané kauzatívne semelfaktíva (*bodnúť*, *kopnúť*, *drgnúť*) patria k prvému typu. Ide o opakovanosť jednorazových dejov, ale len v rámci jednej situácie. Táto opakovanosť nemusí mať bezpodmienečne charakter periodického, viacfázového procesu. Teda takého procesu, v ktorom sa jednotlivé fázy, kvantá deja objavujú kontinuálne, bez prestávky. Ak by sme použili Isačenkov príklad *Ivan počas hodiny pichal svojho suseda špendlíkom*, tak môžeme spolu s ním konštatovať, že tento dej s najväčšou pravdepodobnosťou vyjadruje opakované pichnutia (v rámci jednej situácie), a nie viacfázový kontinuálny proces (Isačenko, 1960a, s. 252). Z tohto hľadiska by sme skupinu momentatív, ktoré vyjadrujú „skok do novej situácie“, videli ako zloženú z perfektívnych simplícií s momentovým významom (*hodiť*, *nájsť*, *stratiť*, *sotiť*, *dať*), z kauzatívnych semelfaktív, teda formálne vyznačených kauzatívnych momentatív (*bodnúť*, *kopnúť*, *pichnúť*), a zo semikauzatív (*skočiť*, *hodiť sa*, *padnúť*). Obidve skupiny spája sémantický príznak jednorazovosti deja, len v type *bodnúť* má aj formálny pendant.¹¹ Skupina mutačných momentatív je teda vyčlenená na základe príznaku zmeny situácie (mutácie), ktorá nemá charakter výsledku predchádzajúceho procesu. Imperfektívum momentatív za normálnych okolností nevyjadruje priebehovosť, teda nie je mu vlastný význam aktuálneho prézenta: *X práve bodá Y-a* neznačí ‚X uskutočňuje akt jedného bodnutia‘. Imperfektívny náprotivok prototypicky vyjadruje iteratívny význam, resp. multiplikáciu iteratívneho typu. Naša argumentácia smeruje k tomu, že nielen dvojice *nájsť* – *nachádzať*, *hodiť* – *hádzat'*, ale aj dvojice ako *bodnúť* – *bodať* a *kopnúť* – *kopať* tvoria aspektuálne korelované formy mutačného typu. M. Komárek sa pokúsil obhájiť mutačnú povahu sloviess typu *bodnúť* tak, že okamžitosť ich deja vysvetľoval ako vznikovú mutáciu (nedej → dej) vzápätí nasledovanú zánikovou mutáciou (dej → nedej). Medzi dvoma mutáciami jestvuje aj krátka stredová fáza, ktorá sa za určitých, veľmi špecifických

¹¹ Jednorazovosť videl v perfektívnych simplíciách aj Š. Peciar (1968b, s. 156) a E. Pauliny (1981, s. 171). Morfematicky (sufixom) vyjadrená momentovosť deja sa v slovanských jazykoch nekryje; samozrejme významovo ekvivalentné slovesá nemusia mať ani rovnaké korene: porov. slov. *skočiť* – *skákať* a rus. прыгнуть – прыгать, slov. *sotiť* – *sácať* a rus. толкнуть – толкать, slov. *stretnúť sa* – *stretávať sa* a rus. встретиться – встречаться, slov. *vrhnúť* – *vrhať* a rus. бросить – бросать, slov. *ponoriť sa* – *ponárať sa* a rus. нырнуть – нырять; slov. *chytiť* – *chytať* a čes. chytiť/chytnout – chytať, slov. *stúpiť* (na prah) – *stúpať* a čes. stoupnout – stoupat.

kých kontextuálnych podmienok môže prejavíť: „... Cítil však, že hrot dýky sklouzl po pancíři, který měl král pod pláštěm. ‚Tak vidíš smolaři‘, řekl král, ‚bodál jsi marne‘“ (Komárek, 1989, cit. podľa vyd. 2006, s. 206). Teda bolo by možné uplatniť formulu „ten, kto bodal, možná i bodl“, resp. aktualizované „bodál, ale nebodl“. Aj Komárkova argumentácia smerovala k tomu, aby dvojice typu *bodat’ – bodnúť* boli uznané za vidové páry: „Uznání okamžitých sloves za zvláštní způsob slovesného děje neimplikuje nutnost vylučovat u nich korelaci vidovou“ (ibid., s. 209).

Zatiaľ sme argumentovali v prospech rozšírenia mutačného, teda užšieho chápania vidovej korelácie o dvojice s kauzatívnymi semelfaktívami. Usilovali sme sa ukázať, že nejde len o kvantované procesy, ale o mutácie porovnateľné s jednorazovým priebehom deja v slovotvorne necharakterizovaných slovesách ako *hodiť*. M. Komárek, ktorý mutačnosť podoby *bodat’* dokazoval jej potenciou označovať aj priebeh jedného bodnutia, sa na tomto základe usiloval o uznanie všetkých párov s „okamžitými slovesami“ za vidové koreláty (aj *mrkat – mrknout, bouchat – bouchnout*, teda nekauzatíva). V tomto bode sa čiastočne s M. Komárkom rozchádzame, pretože sa nazdávame, že nekauzatívne momentatíva nevyjadrujú prechodovú zmenu a ich imperfektívne náprotivky vyjadrujú iný typ multiplikatívneho deja ako *bodat’, kopat’* a pod.

Podobne ako slovesá pohybu typu *hodiť/nájsť/bodnúť* sa v podmienkach Danešovho „korelačného“ testu správajú aj slovesá hovorenia: **To, čo už dlhšie sľuboval/oznamoval/navrhoval, napokon aj sľúbil/oznámil/navrhol*. Verbá dicendi v perfektíve vyjadrujú nepostupnú mutáciu (prenos informácie) a v imperfektíve iteráciu. Pokiaľ sa sloveso hovorenia použije v aktuálnom performujúcom rečovom akte (*Oznamujem ti, že ma prijali na univerzitu.*), tak ide o kontextovú lexiu, ktorá nemá perfektívny náprotivok. Ide teda o komunikačne podmienené imperfektívum tantum. Tento jav podrobne opisala Milada Hirschová (2011). Autorka tu, opierajúc sa o Jurija D. Apresiana, správne zdôrazňuje skutočnosť, že slovesá hovorenia v performatívnom použití nerealizujú význam „byť v procese“ typický pre imperfektíva typu *opravovať*, ale význam uskutočnenia, finalizácie rečového aktu, teda význam typický pre perfektíva. Nazdávame sa, že tento jav zaznamenaný pri performatívnych lexiách súvisí s aspektovo relevantnou charakteristikou základných, teda neperformatívnych lexií verb dicendi. Ide o mutačné momentatíva, ktoré v perfekto vyjadrujú moment uskutočnenia prenosu informácie (bez sémy postupného dosiahnutia kulminácie) a v imperfektíve iteráciu týchto momentov.

3.2.3 Variant C. Možnosti za hranicou mutácie – korelácia „proces –,porcia‘ procesu“

Niektoré neakuzatívne imperfektíva, napr. *kývať, mávať* a do istej miery aj *brechať, dupať* a pod., nemôžu na rozdiel od *bodat’, kopat’* vyjadrovať iteráciu jednorazových aktov deja, ale len viacfázový, periodický proces, teda kontinuálnu multiplikačnú tých fáz, ktoré reprezentujú semelfaktíva (*kývnuť, mávnuť, brechnúť, brknúť*,

dupnúť). V tomto prípade ide o multiplikatívnosť duratívneho charakteru – opakovanie fáz/aktov sa deje bez prerušovania. Slovesá, pre ktoré je takáto multiplifikácia príznačná, v súvzťažnej perfektívnej forme spravidla opisujú jednorazové prejavy nepostupného (nelokomočného) pohybu alebo zvuku. Táto skupina sa od predchádzajúcich odlišuje tým, že od imperfektíva je možné tvoriť dve perfektíva, ktoré vyjadrujú určité kvantum, určitú „porciu“ procesu opisovaného imperfektívom *kývať* – *kývnuť* – *zakývať*, *žmurkať* – *žmurknúť* – *zažmurkať*, *búchať* – *buchnúť* – *zabúchať*. F. Daneš (1985) aj M. Komárek (1989/2006) ich posudzujú v jednej skupine s kauzativami ako *bodnúť*. F. Daneš vidí v obidvoch perfektívnych podobách (*mrknout* aj *zmrkat*) kvantované procesy (minimálne kvantum a vymedzené kvantum), pričom pri podobách s predponou *za-* autor pripúšťa aj prítomnosť sémantického príznaku „začatie deja“. M. Komárek považuje za „kvantovacie slovesá“ len podoby s predponou *za-* (*zabouchat*, *zmrkat*). S „okamžitými slovesami“ (*bouchnout*, *mrknout*) majú spoločnú dvojnásobnú vznikovo-zánikovú mutáciu. Rozdiel je podľa autora v tom, že „okamžité slovesá“ nepripúšťajú sému incipientnosti, pretože dištancia medzi vznikovou a zánikovou fázou je minimálna.

Vrátame sa k otázke imperfektívneho náprotivku neakuzatívnych momentatív. Nedá sa jednoducho povedať, že proces *kývať* je zložený z periodicky sa opakujúcich dejov nazvaných perfektívom *kývnuť*, teda že význam *kývať* = opakovane *kývnuť*. Situácia je, pochopiteľne, zložitejšia. Ak sa opäť obrátíme k príkladu *Ivan počas hodiny pichal svojho suseda špendlíkom*, tak nemusíme napriek existencii súvzťažnej slovotvorne charakterizovanej formy, teda semelfaktíva *pichnúť*, predpokladať, že pichanie špendlíkom sa uskutočnilo ako kontinuálny dej – bez intervalu, bez prerušenia. Pri slovese *kývať*, naopak, musíme predpokladať, že prototypicky ide o periodickú členitosť deja, kde *kývnuť* (jednosmerný pohyb) je určitou fázou tohto deja, ale dej má aj inú fázu (návrat ruky do východiskovej polohy) a tieto fázy sa vykonávajú bez prerušenia. Rozdiel medzi *bodať* (opakovane *bodnúť*) a *kývať* (na znak pozdravu kontinuálne pohybovať rukou dole a hore¹²) je formálne potvrdený existenciou derivátov typu *zakývať* pri *kývať* (podobne *zadupať* pri *dupať*, *zabrnkáť* pri *brnkáť*) a absenciou tohto typu pri *bodať*, porov. **zabodať*, **zadrgať*, **zakopať* (vo význame „niekoľkokrát kopnúť do lopty“).¹³ Pokiaľ uvažujeme o *zakývať* ako o vidovom náprotivku imperfektíva *kývať*, pripúšťame, že rozlišovanie diskkrétnej a kontinuálnej multiplikatívnosti musí rátať s kontinuum. Preto aj vzťah imperfektíva k semelfaktívu je v rôznych trojiciach odlišný: *kývnuť* – *kývať* – *zakývať* (čím),

¹² Pri inej lexii môže ísť o pohyb zo strany na stranu (*kývať chvostom*, *kývať nohou*), kde sú „kývnutia“ smerovo nerozlíšené a pomer *kývať* ku *kývnuť* je iný. Tento príklad ilustruje jav, ktorému sa bližšie venujeme v časti 4.: vidové korelácie sa nevytvárajú na úrovni lexémy, ale na úrovni lexii – samostatných lexikalizovaných významov slovesa – a často až na úrovni kontextových lexii.

¹³ Porov. aj kauzatívnu lexiiu *šviháť/švihnúť koňa* (*bičom*) oproti nekauzatívnej lexiiu *šviháť/zašviháť* /*švihnúť trstenicou* (vo *vzduchu*); porov. aj dve nekauzatívne lexie *búchať/buchnúť dverami* a *búchať/zabúchať na dvere*.

švihnúť – *švihať* – *zašvihať* (čím) a *brnknúť* – *brnkať* – *zabrnkáť* (čím). Kým *kývnuť* si možno predstaviť ako jednu z dvoch periodicky sa opakujúcich fáz procesu *kývať*, tak *švihnúť* (smerovo nerozlíšené) a najmä *brnknúť* predstavujú len jeden periodicky sa opakujúci akt. Pokiaľ *brnkať* vnímame v istých kontextových lexiách ako duratívny, kontinuálny proces, potom je dokonavým náprotivkom forma *zabrnkáť* (napr. *brnkať/zabrnkáť refrén na gitare*). Ak *brnkať* predstavuje v istých kontextoch proces zložený z násobku diskretných aktov, potom nie je možné vylúčiť ako dokonavý náprotivok ani formu *brnknúť* (*brnkať/brnknúť do strún gitary*). Týmto spôsobom sa usilujeme vysvetliť existenciu „vidových trojíc“ v *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968) pod redakciou Š. Peciaru: *cengat’ – cengnúť i zacengat’, búchať – buchnúť i zabúchať, cmukať – cmuknúť i zacmukať, mávať – zamávať, mávnuť* a iné.

Aj keď väčšina nekauzatívnych semelfaktív má v imperfektívnej forme prototypický význam multiplikatíva s kontinuálnym alebo prerušovaným priebehom (*kývať, mávať, žmurkať, brnkať, cmukať*), nemusí ísť v imperfektíve vždy o multiplikáciu, ale môže ísť pristo o iteráciu (*grgnúť – grgat’ – *zagrgat’, potknúť sa – potkýnať sa – *zapotkýnať sa*) alebo o jednoliaty duratívny dej (*fúkať* [o vetre] – *fúknuť – zafúkať*). Mnohé slovesá vyjadrujúce v imperfektíve členitý alebo jednoliaty dej a v perfektíve jeden ucelený výskyt deja nemajú súvzťažné semelfaktívum (*triasť sa, chvieť sa, drgľovať sa, vrtieť sa, točiť sa, hojdať sa, hompáľať sa, hniezdiť sa, vlniť sa*).

Keď rozmyšľame o rozšírení vidových korelácií o typ s multiplikatívami vyjadrujúcimi nepostupný pohyb (*kývať, mávať, hegať, mykať*), tak, ako sme naznačili, prichádzajú do úvahy dve dvojice: *kývať – kývnuť* a *kývať – zakývať*.¹⁴ Vzhľadom na to, že *kývať* je v podstate multiplikatívne duratívum, teda jeho význam vyjadruje kontinuálny proces a nie opakovanosť typu „kývnuť + (pauza) + kývnuť...“, potom dvojica *kývať – zakývať* je v istých ohľadoch lepším kandidátom na aspektovú koreláciu. Po prvé sloveso *kývnuť* (rukou, hlavou) je jednosmerové a súvzťažné multiplikatívum *kývať* vyjadruje pohyby „dole a hore“. Po druhé viacsmerovosť vyjadruje aj sloveso *zakývať*. Po tretie sa môžeme obrátiť k často diskutovanému testu J. S. Maslova (1984, s. 48 – 65), ktorý na to, aby dvojica slovies X a Y dostala status vidového páru, ráta minimálne s dvoma podmienkami: slovesá X a Y tvoria vidový pár vtedy a len vtedy, ak sloveso nedokonavého vidu môže zameniť sloveso dokonavého vidu v kontexte historického prezenta a v kontexte opakovanosti deja. V slovenskom naratívnom texte nenastáva situácia, v ktorej by bolo nevyhnutné dôsledne používať historický prítom, ak sa veta začína slovesom, v ktorom je táto sekundárna forma

¹⁴ Samozrejme vo významovo podobných slovesách ako *knísať sa – (*knísnuť sa) – zaknísať sa, hompáľať sa – (*hompáľnuť sa) – zahompáľať sa* takáto dilema nevzniká. V zvukových slovesách typu *brnkať – brnknúť – zabrnkáť, cengat’ – cengnúť – zacengat’* je situácia o niečo zložitejšia, pretože imperfektívum má multiplikatívnu aj duratívnu interpretáciu; bližšie Jarošová – Sokolová, 2013 (v tlači). Ale aj v prípade týchto zvukových slovies budeme problém ich perfektívneho náprotivku predbežne riešiť spolu so slovesami nepostupného pohybu.

použitá. Slovenská veta si jeho použitie nevynucuje, imperfektívne prézenty sa v nej voľne striedajú s perfektívnymi futúrami. Takisto sa v slovenskej naratívnej vete používajú vedľa seba perfektívne a imperfektívne präteritá.

Mechanizmus textových funkcií perfektíva a imperfektíva v ruštine v porovnaní so západoslovanskými jazykmi skúmala a vysvetlila Jelena V. Petruchinová (Petruchina, 2012, s. 83 – 88). Pretože historický prízent nefunguje v slovenčine ako katalyzátor použitia imperfektívnej formy, nemôže nám Maslovov test slúžiť ako kritérium existencie vidovej dvojice. Do istej miery by ho mohla nahradiť podobná sekundárna časová forma – synoptický prízent. V ňom sú zahrnuté také typy textov ako scénické poznámky, inštrukcie, recepty a pod. Situáciu *N. zakýval hlavou na znak súhlasu*. si môžeme predstaviť ako scénickú poznámku *N. kýva hlavou na znak súhlasu*. Ďalej si kladieme otázku, či *kývať* môže vyjadrovať okrem významu kontinuálnej multiplikatívnosti (v podstate duratívnosti) aj opakovanosť perfektívneho deja *zakývať*, teda opakovanosť situácií, v ktorých sa vyskytlo takto vymedzené kvantum procesu. Potvrdzujú to príklady z internetu typu: *Poznáme sa len tak letmo...občas sa vidíme...vlastne skoro každý deň, vždy mu kývam...*[[http:// blogy. atlas.sk](http://blogy.atlas.sk)], porov. *vždy, keď ho vidím, mu zakývam*. Uvedený príklad naznačuje, že pár *kývať – zakývať* spĺňa minimálne podmienky aspektovej korelácie, imperfektívum vystupuje v tzv. triviálnom význame, čo v Maslovovej terminológii značí iteratívnosť, a okrem toho sa používa v synoptickom prízente vo význame totožnom s perfektívom.

Ak teda uvažujeme o rozšírení škály aspektových korelácií o typ *kývať – zakývať*, *mávať – zamávať*, *dupať – zadupať* a pod., tak k tomuto typu musíme pristupovať inak ako v prípade kauzátiva *bodnúť – bodáť*. Musíme sa rozhodnúť, ako spracujeme perfektívum s predponou *za-* v rámci aspektuálnych významov.¹⁵ Pre M. Komárka (1989/2006) sú to dvojité mutácie a súčasne kvantovacie slovesá, pre F. Daneša (1985) sú ako podoby so sufixom *-nou-* (*mrknout*), tak podoby s prefixom *za-* (*zamrkat*) kvantované procesy. Kauzatívny typ *bodnúť* sme zaradili (na rozdiel od F. Daneša) k mutáciám s ohľadom na to, že okamžitý dej v momente jeho objavenia značí nastúpenie novej situácie (teda nie preto, že môže byť vysvetlený ako vzniková a zániková mutácia, ktorá skoro splýva). Typ *zakývať* by sme nezaradili medzi mutácie, ale v súhlase s F. Danešom medzi kvantované deje. Spolu s M. Komárkom pripúšťame, že čisto logicky ide o vznikovú a zánikovú mutáciu, medzi ktorou je spravidla krátky úsek deja. Nejde však o mutáciu v zmysle prechodovej zmeny. Imperfektívum (*kývať*) nevyjadruje smerovanie k záverovej situácii a perfektívum (*zakývať*) nevyjadruje dosiahnutie záverovej situácie, teda

¹⁵ Pri analýze momentatív a multiplikatív nám nejde o opis fyzických rozdielov v charaktere prebiehania týchto dejov (amplitúda a smer pohybu, intervaly medzi opakovaniami aktov deja a pod.), ale o to, či sa tieto rozdiely konceptualizovali v jazyku. Výrazom jazykovej konceptualizácie rozdielov môže byť derivačný potenciál multiplikatív ukazujúci rozličné možnosti vyjadrovania ohraničených kvánt deja. Na rozdiely v tomto potenciáli sa usilujeme poukazať.

zmenu stavu, ako v prípade dvojice *opravovať – opraviť*. Perfektívum *zakývať* nevyjadruje ani objavenie sa deja, ktorého dôsledky trvajú, ako v prípade mutačných momentatív *hodiť, sotiť, skočiť* alebo *bodnúť, pichnúť, kopnúť*. Navrhujeme nazývať perfektíva s predponou *za-* odvodené od imperfektív označujúcich multiplikatívne a iné členité procesy **kvantovanými dekurzívami**: *kývať – zakývať, žmurkať – zažmurkať, mávať – zamávať, šklbať (sa) – zašklbať (sa), drmať – zadрмаť, trepať – zatrepať, brnkať – zabrnkať, búchať – zabúchať, cengať – zacengať, štrngáť – zaštrngáť, hikať – zahikať, hmkať – zahmkať, húkať – zahúkať, hvízdať – zahvízdať, kvákať – zakvákať, brechať – zabrechať, kvíkať – zakvíkať, triasť (sa) – zatriasť (sa), chvieť sa – zachvieť sa, kolísať sa – zakolísať sa, knísať sa – zaknísať sa; vrtieť (sa) – zavrtieť (sa), hniezdiť sa – zahniezdiť sa; smiať sa – zasmiať sa, volať – zavolať, kričať – zakričať). Nemutačné momentatíva *potknúť sa, myknúť sa, dupnúť, uhnúť (plecom)* a kvantované dekurzíva *zaspievať, zacengať, zakašľať, zamávať* spája práve príznak vymedzeného kvanta.*

Mohli by sme povedať, že perfektivizácia má v prípade kvantovaných dekurzív podobu diskretizácie kontinuálneho procesu. Perfektívny náprotivok teda predstavuje istú „porciu“, vymedzené kvantum viac alebo menej členitého procesu: napr. *smiať sa – zasmiať sa, mávať – zamávať, volať – zavolať, hrmieť – zahrmieť*. Kontinuálny proces sa nediskretizuje, nekvantizuje do ucelených úsekov sám osebe, teda bez príčiny. Vnútorým limitom ohraničujúcim tieto procesy však nie je nejaký cieľ, resp. zmena situácie, ale spôsob uskutočnenia deja vychádzajúci z jeho podstaty; často je limitom ohraničujúcim úsek deja tzv. vnútorný objekt (*zazvoniť, zavolať, zahráť*), typická príčinná okolnosť (*zahniezdiť sa od nedočkavosti, zatriasť od chladu, od strachu*). Medzi kvantované dekurzíva by sme nezaradili delimitatíva (*pospať si, pohovoriť si*), aj keď, ako správne poukazuje F. Daneš, aj slovesá ako *pojísť, posedieť, pospať si* majú v sebe príznak kvantovania deja. Rozdiel medzi kvantovanými dekurzívami a delimitatívami vidíme v povahe limitu, v spôsobe ohraničenia deja (bližšie Jarošová, 2013, v tlači). Krátko by sme mohli povedať, že pokiaľ sloveso *poležať si* vyjadruje význam „trocha ležať“, teda ležať kratšie, ako je štandard, ako je „normálne“, tak *zasmiať sa* vyjadruje typickú, fyziologicky obvyklú „porciu“ deja *smiať sa*.

Ako F. Daneš (1985), tak M. Komárek (1989/2006) spomínajú pri perfektívach s predponou *za-* sému incipientnosti. Analyzovali sme v autentických textoch¹⁶ význam slovies s predponou *za-*, ktorým KSSJ pripisuje dva významy – a) začiatok deja a b) krátke trvanie deja, napr. *zabľýskať sa, zabublať, zabolieť, zabubnovať, zabuchotať, zaburáčať, zadriemať, zadrobčiť, zadunieť, zaduť, zafúkať, zahlaholiť, zahrčať, zahúst, zahýriť, zachrapčať, zachrčať, zaihrať, zaklokotať, zakrútiť, zakudliť sa, zakvíliť, zalomoziť, zaloviť, zaplakať, zapreberať, zaprskať, zapukať, zaškriabať, zauvažovať, zaviať, zavíriť, zavlniť sa, zavrtieť (sa), zavrieskať*. Analýza ukázala, že

¹⁶ Slovenský národný korpus, verzia prim-6.0-public-all.

tieto slovesá realizujú skoro vždy význam ,trvanie deja v istom časovom úseku‘ a pravidla nejde o krátky časový úsek v zmysle ,dej kratší ako štandard‘, ale o časový úsek, v ktorom dej prebehol normálnym, pre daný dej typickým spôsobom – *zachrčať, zastenať, zadunieť, zavlniť sa*. Kým význam jedného uceleného výskytu deja (v typickej dĺžke) je v tomto type sloviess akoby „prednastavený“, pretože nepotrebuje podporu kontextu, tak význam začiatku pokračujúceho deja je nerelevantný (môže, ale nemusí sa objaviť) a na svoje prejavenie potrebuje podporu kontextu.¹⁷

3.2.4. Variant D. Vidová korelácia ako súčasť slovtvorno-vidových modelov, hniezd, reťazcov a pod.

Vidový význam, teda jazykové stvárnenie „vnútorného času“ v slovesných lexémach, má univerzálny charakter nielen v podobe vidovej opozície ako gramatickej, resp. lexikálno-gramatickej kategórie, ale univerzálnosť aspektu sa prejavuje aj v tom, že v iných jazykoch má podobu kryptogramatickej kategórie určujúcej spájatelnosť sloviess s určitými triedami substantív a adverbii a prejavujúcu sa v možnosti fungovať v istých gramatických časoch, resp., z opačného pohľadu, má podobu „kompozičnej“ kategórie zloženej z lexikálno-sémantických aj syntaktických komponentov (porov. napr. Maslov, 1962; Verkuyl, 1989; Tatevosov, 2005; Plungian, 2009). Problematika tejto kryptogramatickej kategórie, tzv. lexikálneho vidu (Filip, 2012), je súčasťou širšej problematiky akcionálnosti (triedenia slovesných dejov podľa charakteru ich prebiehania v čase a priestore). Vypracúvanie systematiky predikátov v podobe akcionálnych tried je v západnej lingvistike predstavené početnými variáciami a reakciami na vplyvnú stať filozofa Zena Vendlera o časovom komponente v lexikálnej sémantike slovesného deja (Vendler, 1957; cit. podľa vyd. 1967). Vendlerova systematika je založená na minucióznej analýze anglických sloviess pomocou série dômyselných testov, skúšajúcich spájatelnosť sloviess s rozličnými temporálnymi adverbiami (*hodinu, za hodinu, v priebehu hodiny, v momente x, od momentu x do momentu y*) a nebola myslená ako podklad pre aspektologické úvahy. Členenie významu sloviess na postupne vykonané deje (accomplishments), činnosti

¹⁷ Pri niektorých prefigovaných perfektívach (s posudzovaným prefixom *za-*, ale aj s inými) môže do popredia vystúpiť začiatok stavu, najmä pri slovesách pomenúvajúcich v nedokonavom vide dej nepodliehajúce kontrole, samovoľné, nezámerné. Ale aj tu je indikátorom príznaku začiatku pokračujúceho stavu/procesu kontext. Ide o slovesá pomenúvajúce procesy z oblasti kognície, emócií a fyziologických javov: *pochopiť – chápať, porozumieť – rozumieť, oľutovať – ľutovať, zapochybovať – pochybovať, zaváhať – váhať, zapáčiť sa – páčiť sa, najedovať sa – jedovať sa, zaradovať sa – radovať sa, zadriemať – driemať* a iné (uvedené poradie foriem nezodpovedá smeru derivácie, ktorý je opačný). Možnosť kontextovo podmieneného incipientného významu vidíme aj v prípade lexii ako *zaligotať sa* (napr. o zlate) a *zafúkať* (o vetre). Ide o procesné lexie so sémou mimovoľnosti alebo živelnosti. Všetky uvedené perfektívne náprotivky dvojíc možno použiť aj v spojeniach s adverbiami s významom „na nejaký čas“, čo dokazuje možnosť mať význam jedného kvanta, „porcie“ dekurzívneho deja. Perfektíva týchto sloviess opisujú „moment objavenia sa deja“ a eventuálne pokračovanie je len implikácia, porov. výklady týchto sloviess v KSSJ, napr. *pochopiť* – vystihnúť zmysel, *zapochybovať* – stratiť istotu, *uveriť* – nadobudnúť presvedčenie, *zaligotať sa* – prejavíť sa ligoťom a i.

(activities), okamžité výskytý dejov (achievements) a stavy (states) sa opiera o časový priebeh deja v anglickom predikáte, a preto súvisí so spomínanou široko chápanou kategóriou aspektu. Aj keď v prípade anglického slovesa nie je aspekt gramatikalizovaná kategória, má svoje prejavy na úrovni slovesnej lexémy a jej syntaktického okolia. Práce inšpirované vendlerovskou schémou uvedené triedy ďalej preskumpujú a vytvárajú nové, napr. accomplishments a achievements sú na základe spoločného príznaku (smerovanie deja k nejakému cieľu/dosiahnutie cieľa) zaradené do jednej triedy nazvanej udalosti (events) v opozícii k činnostiam a stavom (porov. aj Daneš, 1971, s poukazom na stimuly v podobe prác z okruhu filozofie). Ukazuje sa, že preskupovanie akcionálnych tried do dvoch hlavných skupín – „accomplishments + achievements“ vs. „states + activities“ – úzko súvisí s opozíciou dávnejšie vypracúvanou v aspektuálne zameraných výskumoch (nezávisle od vendlerovskej schémy): telický dej (dej smerujúci k cieľu, ku kulminácii v podobe výsledku) vs. atelický dej (Garey, 1957), terminatívny dej (po rusky предельное действие; dej, ktorý má prirodzený limit, po rusky предел) vs. neterminatívny dej (Maslov, 1956, 1962); porovnanie Vendlerovho a Maslovovho prístupu urobila Jelena V. Padučevová (Padučeva, 2009), o aplikáciu kompozičného modelu vidu na slovanský aspekt sa pokúsili Mojmir Dočekal (2008) a Sergej G. Tatevosov (2011).

Akcionálne triedy predstavujú v podstate vyššiu abstrakciu javu nazývaného spôsobu slovesného deja, resp. aktionsart, ak ho nechápeme len ako derivačnú kategóriu, ale ako súbor lexikálno-sémantických tried, ktorých členenie ide naprieč základovými aj odvodenými slovesami (veľmi inštruktívny prehľad prístupov k spôsobom slovesného deja nájdeme v stati Nübler, 2002b, s. 567 – 569). Pokiaľ sa vid ako kryptogramatická kategória „rozpúšťa“ v modeloch akcionálnych/aspektových tried („actional classes“, „aspectual classes“), niečo podobné sa deje aj so slovanským, teda gramatikalizovaným vidom, pokiaľ sa stáva komponentom nejakého širšieho kontextu súvisiacich jazykových javov.

Aktionsart je v niektorých koncepciách považovaný za perifériu aspektovej opozície, pretože perfektivizácia je akoby len sprievodným javom slovotvornej a sémantickej modifikácie sloves delených podľa rozličných kritérií na triedy (napr. ingresíva, finitíva, delimitatíva, perduratíva, frekventatíva, distributíva a pod.). Napríklad A. V. Bondarko (1983) pracuje s vidom ako s morfológickým jadrom funkčno-sémantického poľa aspektuálnosti a aktionsart tvorí jeho perifériu.

Časť autorov rozlišuje v rámci aktionsartu také spôsoby, ktoré stoja veľmi blízko k morfológickému vidu, a také, ktoré sú od neho vzdialenejšie (Isačenko, 1960a, 1960b; Sekaninová, 1980; Mehlig, 1994). Niektoré z tých spôsobov slovesného deja, ktoré v koncepcii A. V. Isačenka stoja blízko k vidu, sú v iných koncepciách považované za vidové korelácie, napr. *holit' – oholit'*, *kričat' – zakričat'*, *bodnúť – bodat'*. Zo slovotvorného hľadiska ide podľa autora o lexikálno-gramatický typ derivácie a prefixy a sufixy modifikujú význam základového slovesa so zreteľom na fázy deja (začiatok, ohraničené trvanie, koniec), výsledok deja (10 typov), jednorazovosť, násosť,

benosť alebo množstvo deja (Isačenko, 1960a, s. 216 – 218). Táto oblasť má podľa neho blízko ku gramatickému vidu preto, lebo modifikované slovesá si zachovávajú silný sémantický vzťah k základovému (spravidla imperfektívnemu) slovesu a ich výraznou črtou je to, že sa k nim nevytvára imperfektívny náprotivok (*hrať hru – zahrať hru – *zahrávať hru*). Okrem lexikálno-gramatickej slovotvorby existuje ďalšia derivačná oblasť realizovaná prefixáciou, ktorá však na rozdiel od predchádzajúcej oblasti nemodifikuje lexikálny význam základového slovesa, ale výrazne ho mení (*hrať – prehrať; strčiť – vystrčiť; strkať – vystrkať*, napr. niekoho z dverí). Spôsob vytvárania slovies patriacich do tejto oblasti nazýva autor lexikálnou slovotvorbou.

Špecifikom českej aspektológie je bezprostredné zahrnutie frekventatív do morfológického jadra vidu (Kopečný, 1962; v „jemnejšej“ verzii v práci *Mluvnice češtiny 2*, 1986, s. 180).

V iných koncepciách sa aktionsart nečlení na zóny v závislosti od proklamovanej blízkosti k vidu, ale je priamo súčasťou tejto kategórie chápanej veľmi široko. Vtedy autori pracujú aj s nebinárnymi vidovými koreláciami, derivačnými vidovými reťazcami a paradigmami zahŕňajúcimi prefigované slovesá vyjadrujúce rozličné spôsoby slovesného deja (základy tohto slovotvorne orientovaného smeru položil S. O. Karcevskij, 1927/1962).

Takéto komplexné chápanie vidu je charakteristické aj pre Paulinyho uvažovanie o danej kategórii, ktorú vnímal ako sústavu troch opozícií (Pauliny, 1981, s. 159, 161). Vyššie sme spomínali, že prvou, základnou opozíciou je „ohraničenosť – neohraničenosť slovesného deja“, ktorá sa manifestuje v protiklade dokonavé sloveso a nedokonavé sloveso. V iných koncepciách je obsahom kategórie aspektu len tento protiklad. Druhou opozíciou je „určenosť – neurčenosť“, ktorá sa manifestuje práve v spôsoboch slovesného deja. Autor motivuje jej miesto v rámci aspektu takto: „Základné (od iných slovies neodvodené) slovesá vyjadrujú spravidla neurčený dej (napr. *písať*). Nevyslovuje sa nimi smer, cieľ, začínanie, ukončenie a pod. slovesného deja“ (ibid., s. 160). O tieto príznaky sa slovesný význam doplní vďaka predpone, napr. *dopísať, vpísať, pripísať*. Autor neskrýva, že isté dôvody pre odčleňovanie aspektu a spôsobov slovesného deja „jestvujú v samej podstate vidu a protikladu určenosť/neurčenosť“. O niečo ďalej autor spomínané dôvody špecifikuje: „Pri tvorení dokonavých slovies pomocou predpôn nastáva často, ba takmer vždy zmena významu, takže tu už nejde len o gramatický protiklad „dokonavosť – nedokonavosť“, ale o rozdiel v lexikálnom chápaní, ide o sloveso – podľa významu – nové; porov. *robiť* (v priemysle) – *vyrobiť* (traktor). No táto okolnosť nie je dosť silná na to, aby sa protiklad určenosť – neurčenosť deja vylúčil zo slovesného vidu a aby sa v tejto súvislosti hovorilo o spôsobe slovesného deja, ktorý nemá s vidom nič spoločného“ (ibid., s. 162). Treťou opozíciou je „opakovanosť – neopakovanosť“. Jej kladný člen „opakovanosť“ (niekedy vo významovej modifikácii „viacrázovosť“) je v závislosti od kontextu súčasťou významu nedokonavého deja, ale má aj svoje formálne vyjadrenie vo frekventatívach (*čakať – čakávať, prosiť – prosievať*). Významová špecifiká-

cia opakovanosti – „podielnosť“ – má svoje vyjadrenie v distributívach – „podielnych slovesách“ (*vyvracať* – *повыvracať*, *vyvolávať* – *повыvolávať*, *oblievať* – *выоблиевать*). Závažné v Paulinyho koncepcii je to, že spôsoby slovesného deja nevyčleňuje z kategórie aspektu, dokonca z nich nerobí ani perifériu vidovej problematiky, ale vid podľa neho tvorí kombinácia všetkých troch dvojíc protikladov, pričom všetky členy týchto protikladov sú „formálne určené“ predponou alebo príponou. Takúto akoby vidovú paradigmu 8 sloviess demonštruje na slovese *robiť* a jeho dokonavom náprotivku s predponou *vy-*.¹⁸ Sloveso *robiť* je členom dvojice *robiť* – *выrobiť*, ktorá figuruje v opozícii „neurčenosť – určenosť“ aj v opozícii „neopakovanosť – opakovanosť“, kde je aj dvojica *robiť* – *робиевать*; dokonavá forma *выrobiť* je aj členom dvojice *вырáбат* – *выrobiť* (nedokonavosť – dokonavosť). *Вырáбат* je členom dvojice *вырáбат* – *повырáбат* (nedokonavosť – dokonavosť; neurčenosť – určenosť; neopakovanosť – opakovanosť) a dvojice *вырáбат* – *вырábават* (neopakovanosť – opakovanosť). Takto sformulovaná lexikálno-gramatická kategória vidu má viaceré zvláštnosti. V rámci danej kategórie je jedna a tá istá dvojica (*robiť* – *выrobiť*) súčasne členom dvoch opozícií a forma *выrobiť* je ako dokonavý náprotivok primárneho slovesa, tak aj jeho „určený“ náprotivok. To, že má podoba *выrobiť* obidva tieto parametre, je pochopiteľné, ale menej zvyčajné je, že ich má v rámci jednej kategórie. Vzniká aj otázka, ako ďaleko musí zájsť významový posun spôsobený prefixáciou základového slovesa, aby dvojica „základové sloveso + prefigovaný derivát“ nefigurovala v takejto komplexnej vidovej paradigme? Kedy ešte ide o realizáciu subkategórie určenosti a kedy už ide o derivát, ktorý stojí za hranicami tejto kategórie, resp. kedy je základové sloveso ešte stále členom vidovej paradigmy? Bude pri dvojici *nadať* – *надáват*, *надáват* – *ponадáват* figurovať v rámci vidovej paradigmy aj dvojica *dat* – *nadať*? A napokon: je potrebné pri naplňaní paradigmy pracovať aj s potenciálnymi frekventatívami, ako je uvedené „*вырábават*“?

Nicol Janočková (2004) pracuje s modelom, ktorý spolu s Jurajom Furdíkom nazýva vidovo-slovotvorné hniezdo a v tomto širšom rámci určuje pozíciu každého slovesa (aj vidovej dvojice). Jelena I. Semikolenova (2006) navrhuje posudzovať ako gramatikalizované vidové opozície aj tzv. fázové opozície typu začiatok procesu – proces (*иентатъ* – *зашентатъ*), proces – ukončenie procesu (*иентатъ* – *проиентатъ*), mnohoaktový proces – jeden akt (*иентатъ* – *иеннутъ*), proces – delimitácia procesu (*иентатъ* – *поиентатъ*).

V kognitívnej lingvistiky tento koncept vidového hniezda rozpracúva americká slavistka L. A. Jandová (Janda, 2008), ktorá pomocou konceptuálnych metafor opisuje „aspektové derivačné vzorce ruského slovesa“ a vyčleňuje v nich niekoľko perfektívnych opozícií voči imperfektívnemu procesu/činnosti: 1. prirodzené perfektívum (*писатъ/написатъ*, *делатъ/сделатъ*); 2. špecializované perfektívum (typ de-

¹⁸ Ak v opozícii „dokonavosť – nedokonavosť“ nefiguruje „určené sloveso“, ale perfektívum s „čisto vidovou príponou“, vzniká trojčlenná paradigma: *робиеват* (+ opak., – dok.), *robiť* (– opak., – dok.), *urobiť* (– opak., + dok.) (Pauliny, 1981, s. 166).

rivátu so sekundárnym imperfektívom typu *писать* → *переписать/переписывать*, *писать* → *списать/списывать*); 3. komplexné perfektívum (typ akionsartového derivátu základového slovesa majúci vo význame časové limity: inchoatívum/ingresívum – *заходить* [začať chodiť], *заскрипеть* [začať škripať], delimitatívum – *поскрипеть* [krátky čas škripať]), perduratívum – *продремать* [predriemať], definitívum – *отгреметь* [prestáť hrmieť]) a 4. jednorazové perfektívum (*скрипнуть* [škripnúť]). Perfektívum vo všeobecnosti vysvetľuje autorka pomocou metafory – „diskrétny pevný objekt“ – a kladie ho do opozície voči súvzťažnému imperfektívu, ktoré predstavuje „tekutú látku“ niekam tečúcu alebo sa pohybujúcu v nádrži. Rozdiel medzi špecializovanými a komplexnými perfektívami vysvetľuje vlastnosťou imperfektíva (completeness – „ukončovateľnosť“, „schopnosť ukončenia/ukončenia sa“), ktorá v podstate vyjadruje to, čo koncepty telickosť alebo terminatívnosť. Prítomnosť a neprítomnosť tejto vlastnosti vyjadruje metaforický protiklad „cestovať na miesto určenia vs. pohybovať sa“. Pokiaľ význam imperfektíva smeruje k nejakému zavŕšeniu, k cieľu, potom sa k nemu vytvárajú prirodzené a špecializované perfektíva (*сестра пишет статью – сестра написала статью; брат идет в магазин – брат пришел в магазин*). Pokiaľ význam imperfektíva opisuje dej, ktorý nesmeruje k zavŕšeniu, potom sa k takému imperfektívu tvoria komplexné a jednorazové perfektíva. Perfektivizácia v podobe jednorazového deja sa pripodobňuje vydeleniu jedného zrnka (granuly) zo zrnitej substancie. Také imperfektívum má vlastnosť „zrnitosť“. Pokiaľ sa k imperfektívu perfektívne semelfaktíva nevytvárajú, tak jeho podstatu vyjadruje konceptuálna metafora „tekutosť“. Vzhľadom na to, že v oblasti spôsobov deja sú slovanské jazyky veľmi diferencované, nie je možné aplikovať tento lingvodidakticky zaujímavý model na slovenčinu bez závažných modifikácií. Súbor spôsobov slovesného deja zahrnutý medzi komplexné perfektíva sa v slovenčine realizuje do značnej miery odlišne (o čom svedčia viacslovné slovenské ekvivalenty ruských slovíes).

V našej koncepcii aspektovej korelácie sa hovorí o vytváraní perfektívnych náprotivkov ako o výsledku prirodzenej diskretizácie deja. Táto diskretizácia sa usku-točňuje nielen ako prirodzená kulminácia (hranica) deja v podobe výsledku, ale aj ako ucelený výskyt deja v prirodzenom „kvante“, teda ako výsledok typickej, nor-málnej realizácie deja. V tomto zmysle akceptujeme konceptuálnu metaforu opisujú-cu (každé) perfektívum ako diskrétny a pevný objekt. Na druhej strane zdôrazňuje-me, že v prípade prirodzených perfektív musí ich význam vyjadrovať dej ako „dis-krétnu veličinu“, ktorej ohraničenie má inherentný charakter. Perfektíva nekorelova-né s primárnymi imperfektívami (motivátmi) sú výsledkom inej diskretizácie. Pri-rodzené perfektíva pre nás predstavujú aj semelfaktíva (slovotvorne príznakové mo-mentatíva) a kvantované dekurzíva (nevnímame ich ako podtyp „začínacích“ slo-vies). V tomto zmysle sa nám delenie perfektív prakticky rozpadá na dve skupiny: na prirodzené a špecializované. Z hľadiska slovenčiny má podľa nás istú explanačnú silu len takáto modifikovaná schéma.

4. PROBLÉM FORMÁLNEJ PREZENTÁCIE VIDOVEJ DVOJICE

Ide o problém nazerania na vidovú dvojicu ako na formy jednej lexémy v protiklade k nazeraniu na členy vidovej dvojice ako na samostatné lexémy, ktorých sekundárny člen je vo vzťahu k primárnemu členu (motivantu) jeho derivátom (motivátom). Prvý prístup, hovoriaci o vidovej dvojici ako o formách slova, zdôrazňuje predovšetkým lexikálno-sémantickú totožnosť členov dvojice a usiluje sa v derivačných výrazových prostriedkoch tejto morfolologickej kategórie vidieť rovnocennú alternatívu k čisto morfologickým prostriedkom iných kategórií (Bondarko, 1976, s. 99 – 110).¹⁹ Druhý prístup považuje lexikálno-sémantickú totožnosť členov vidovej dvojice za nedostatočný argument a podčiarkuje štruktúrno-gramatické kritériá, teda absenciu špecifického formálneho výrazu gramém.²⁰ Videli sme, že jeden aj druhý názor sa opiera o rad závažných dôvodov, na ktorých buduje svoju argumentačnú bázu.

Pokúsime sa domyslieť dôsledky chápania členov vidovej dvojice ako vidových (aspektových) foriem. Tí, ktorí tento názor zastávajú, vychádzajú z predpokladu, že špecifický charakter kategórie vidu, silno viazanej na lexikálny význam, umožňuje pochopiť fakt, že výrazové prostriedky tejto kategórie nie sú úplne štandardné, ale sú tiež špecifické. S vedomím tejto osobitosti pristupujú k postulovaniu nie celkom uzavretého inventára výrazových prostriedkov kategórie vidu. M. Sokolová (2009b) sa usilovala ukázať, že základnou funkciou verbálneho aspektu je kompletizácia verbálnych foriem vo vidových koreláciách (pomocou aspektu sa znásobujú časové a modálne formy). Je to impulz pre vidotvorbu, ktorá využíva redukovaný a gramatikalizovaný inventár afixov. Na rovine gramatických tvarov, keď sa pracuje s komplexnou modálno-temporálno-aspektovou paradigmou zahŕňajúcou tvary obidvoch vidových foriem, vzniká otázka, aký status má takáto komplexná entita na úrovni lexémy. Veď ide o objekt, ktorý má dva neurčitky, teda dva základné tvary (lemy) patriace k rozdielnym konjugačným typom, a ťažko si predstaviť, že by sme formulovali vzťah tvaru a lemy – „*dopisovať*“ je nedokonavý tvar slovesa *dopísať*“ – v tom istom zmysle, ako hovoríme – „*vodu* je akuzatív substantíva *voda*“. Morfológická rovina teda veľmi nepodporuje tvarotvorný pohľad na vidovo usúvzťažnené jednotky. Niektoré prístupy, ktoré považujú korelované slovesá za tvary, sa vyrovnali s otázkou základného tvaru tak, že za lemu považujú ten člen dvojice, ktorý je primárny z hľadiska vidotvorby (Kopečný, 1962, s. 6; Tichonov, 1964, s. 52; Bondarko,

¹⁹ Pri tomto chápaní ide skôr o analógiu vidovej dvojice a paradigmy tvarov v rámci ohýbacej kategórie. F. Kopečný (1962, s. 6 – 7), opierajúc sa o V. Mathesia, pripodobňuje gramatickú podstatu vidovej dvojice (chápanej autorom tvarotvorne) plurálu substantív, lebo vid podľa autora aspektovo modifikuje význam slovesa, podobne ako plurál aspektovo modifikuje substantívum. Podobne uvažuje aj A. V. Bondarko (1976, s. 92, 108).

²⁰ V druhom prístupe (slovotvornom), ku ktorému sa jednoznačne hlásil Š. Peciar (1968), sa vzťah vidovo usúvzťažnených aj vidovo neusúvzťažnených slovies podobá na vzťah v rámci klasifikačnej kategórie, akou je napríklad rod substantív.

1976, s. 107 – 108). Podobný prístup uplatňujú predstavitelia regensburskej aspekto-logickej školy, ktorí primárne sloveso nazývajú lexémou a výsledok vidotvorby „sekundárnou vidovou formou“ (podľa Sokolová, 2001). Primárnosť/sekundárnosť vidovej formy hrá veľkú úlohu pri frekventovanosti danej formy v textoch. Primárne formy sú frekventovanejšie (Sokolová, 2009c).

Ak na morfolologickej rovine uvažujeme o reprezentačnej podobe lexémy pre 24 gramém a nechceme ako kritérium použiť primárnosť slovesa, môžeme skonštruovať aj „hyperlemu“ typu *hodiť/hádzať*. Istú oporu pre konštituovanie „morfolologickej hyperlemy“ možno hľadať v skutočnosti, že stupeň abstrakcie je pri vidotvorbe oveľa vyšší ako pri slovtvorbe. Na druhej strane vid nie je natoľko abstraktná kategória ako „ohýbacie“ gramatické kategórie (napr. pád), ktoré sú akoby oddelené od konkrétnych lexém a predstavujú „technickú nadstavbu“ nad lexikálnym významom slúžiacu potrebám syntaxe. Podobné problémy sa vynárajú pri riešení vzťahu lemy a tvaru v prípade lexikálno-gramatickej kategórie stupňovania adjektív a adverbii.

Kým uvažovanie na abstraktnejšej morfolologickej rovine, keď hľadáme lemu pre komplementárny komplex 24 slovesných gramém, nás môže viesť ku konštruovaniu abstraktnej entity hyperlemy, inak sa javí situácia na lexikálnej rovine. Tu sa treba predovšetkým vyrovnáť s faktom, že korelačný vzťah vidových dvojíc nezahŕňa všetky významy dokonavého a súvzťažného nedokonavého slovesa. Je potrebné konštatovať, že **vidové korelácie** sa pri polysémických slovesách nevytvárajú na úrovni lexémy, ale **na úrovni lexii** – samostatných lexikalizovaných významov slovesa (Sokolová, 2001, s. 102; o lexii porov. Filipec – Čermák, 1985, s. 29 a Jarošová, 1992). Niekedy ide až o **úroveň kontextových lexii**²¹, napr. v prípade dvoch dokonavých náprotivkov k nedokonavej forme *čistiť* [lexia ‚zbavovať nečistoty‘]: *Najprv si nohy, priehlavok aj medziprstie dôkladne očistíte kefkou a mydlom, následne oplachujete teplou vodou.*²² *Bezprostredne po každom jedle by ste si mali ústa vypláchnuť, alebo zuby jednoducho vyčistiť kvalitnou zubnou kefkou.*; *Nechty je vhodné si vyčistiť špeciálnou kefkou.* Vidovú súvzťažnosť foriem môžeme overiť aj na umelých vetách, pripomínajúcich Danešov test: *Pedikérka mu kefkou čistí medziprstie a keď ho očistí a vysuší, nanesie naň zásyp.*; *Ak si čistil zuby kefkou aj dentálnou niťou, tak si ich určite vyčistil kvalitne.*

Ak sa na vec pozrieme zo strany dvojice *očistiť* – *očisťovať*, tak tam funguje sekundárne imperfektívum ako vidový náprotivok len vo význame morálnej, du-

²¹ Josef Filipec nazýva exemplár lexémy v texte a lexemou. Ide o empirickú úroveň použitia lexémy. Prvá abstrakčná úroveň opisu je lexéma-kontextový typ (v našej terminológii kontextová lexia). Lexia, resp. monosémická lexéma, je druhá abstrakčná úroveň. Treťou abstrakčnou úrovňou opisu je polysémická lexéma obsahujúca súbor monosémických lexii. Autor ju nazýva lexéma-typ alebo hyperlexéma (Filipec – Čermák, 1985, s. 29).

Ak lexia (monosémická jednotka, spravidla v podobe lexikograficky vyčleneného významu) nie je abstrakciou pre súhrn kontextových lexii, významových odtienkov s (možnými) odlišnými vidovými náprotivkami, tak môže byť zhodná s kontextovou lexiou.

²² Tento aj ďalšie príklady s perfektívom sú zo Slovenského národného korpusu.

chovnej očisty: *hudba človeka očisťuje*; v ostatných konkrétnych lexiách perfektíva *očistiť* funguje len nedokonavý náprotivok *čistiť*. V spojení *očistiť svoje meno* (,vyvrátiť vznesené obvinenia“) vystupuje lexia, pri ktorej nemôžeme o vidovej korelácii uvažovať – ide o perfektívum tantum.

Ak sa pozrieme na lexikologický, resp. lexikografický opis týchto skutočností v podobe polysémickej lexémy, tak najpriateľnejšou formou reprezentácie je samostatné lexikografické spracovanie obidvoch členov vidovej dvojice. Ťažko tu niečo k niečomu priradovať čisto odkazovým spôsobom, lebo nejestvuje jedno-jednoznačná súvzťažnosť nedokonavých a dokonavých lexií a aj v rámci súvzťažných lexií (paralelných „číslovaných významov“) existujú kontextové lexie, ktoré nie sú vidovo korelované. Pre všetky kontextové lexie by nebolo účelné vytvárať osobitné „číslované významy“, jednako treba priznať, že absencia takejto korelácie by mala byť pre lexikografov dôvodom na zamyslenie, či už nejde o dostatočne lexikalizovaný význam typu imperfektívum/perfektívum tantum. Na druhej strane pri každom slovesnom hesle, ktoré má vidový náprotivok, resp. vidové náprotivky, treba príslušné náprotivky odkazovo uviesť a súčasne ich spracovať v samostatných heslách. Je jasné, že lexéma je lexikologická abstrakcia, resp. lexikografický konštrukt, pri ktorom vidovo usúvzťažnené lexémy vystupujú s vlastným súborom gramatických tvarov a takisto s vlastným súborom lexií, ktoré nemusia byť paralelné. Skutočná vidová korelácia funguje na úrovni nižšej, ako je tento konštrukt (pri jednovýznamových lexémach obidve úrovne splývajú). Lexikologické hľadisko nám teda ponúka dve stratodeskriptívne podmienené riešenia. Na rovine polysémickej lexémy (Filipcovej hyperlexémy) sa nemôže o aspektovo usúvzťažnenom dokonavom a nedokonavom slovese uvažovať ako o tvaroch jednej lexikálnej jednotky. Ťažko by sme konštruovali nejakú „superlexému“ zloženú z dvoch hyperlexém, ak hyperlexémy ako celok často nespĺňajú podmienky významovej totožnosti, podmienku úplne paralelnej štruktúry významov. Abstrakčná rovina lexémy (najčastejšie polysémickej hyperlexémy) teda podporuje chápanie vidovo korelovaných foriem ako dvoch slovies, nie ako dvoch tvarov.

Na rovine monosémickej lexie (kontextová lexia = lexia) môžeme uvažovať o sémanticky totožných korelovaných formách ako o tvaroch jednej lexémy. Problém základného tvaru, teda reprezentanta lexie, môžeme riešiť tak, že za lemu určíme primárne sloveso, alebo si vytvoríme konštrukt v podobe „hyperlexie“, ktorý bude mať zápis *čistiť³/očistiť³* (index označuje očíslovanie lexie v referenčnom zdroji). Odlišné riešenia na úrovni lexémy a na úrovni (kontextovej) lexie evokujú myšlienku, že prvé z nich je ovplyvnené pragmatickou skutočnosťou – podobou lexikografického zachytenia slovies. Nazdávame sa, že nejde len o fascináciu slovníkom, o diktát abecedy (umiestnenie napr. lexém *čistiť*, *očistiť* a *vyčistiť*), ale o riešenie vyvolané rovinou abstrakcie, na ktorej sa daný jav skúma. Tak ako si vieme na morfolologickej rovine predstaviť hyperlemu ako komplexný opis nedokonavej a dokonavej podoby slovesa ilustrujúci súčinnosť troch slovesných kategórií – vidu, spôsobu a času –, tak nemáme vážne námietky ani proti tradičnému opisu nedokonavého

a dokonavého slovesa ako samostatných lexém. Všetko závisí od zamerania a účelu zvolenej koncepcie (či je súčasťou vedeckého, počítačovo alebo didakticky zameraného opisu). Napokon aj opis slovnej zásoby závisí do značnej miery od typu slovníka. Hyperlema by mohla byť konštruktom fungujúcim len v niektorých špecificky zameraných opisoch. „Skrytými“ hyperlemami sú vlastne obojvidové slovesá.

Postulovanie dvoch rovín abstrakcie, ktoré ponúkajú iný spôsob opisu vidovej korelácie, nie je celkom ojedinelé už preto, že ide o pokusy vyrovnat' sa s dvojakým, teda lexikálnym aj gramatickým, charakterom danej kategórie. Istý precedens pre stratifikačne rozdielne riešenie vidíme v štúdiu J. Panevovej a P. Sgalla *Vid v explicitním popisu jazyka* (1972). Autori pri syntaktickej analýze pracujú s dvoma rovinami – s nižšou, obsahujúcou pomenované členy morfológických kategórií, a vyššou (tektogramatickou), obsahujúcou syntakticky relevantné významy. Na vidové dvojice nazerajú striedavo optikou obidvoch rovín: „z hľadiska vyšších rovín pokladáme ve vidové dvojici rozdiel vidu za gramatický rys slovesného lexému, t.j. jeho gramatický význam, ktorý označujeme jako průběhová, komplexnosť a rezultativnosť, kdežto z hľadiska nižších rovín pokladáme členy vidové dvojice za dvě různá slovesa s vlastním souborem tvarů“ (ibid., s. 299). Samozrejme, nejde o priamu paralelu k nami predstavenému riešeniu chápanému ako diskusný námet. Ide skôr o metódu dvojakého videnia a opisu.

Videli sme, že určitý odpor k chápaniu vidovej dvojice ako dvoch tvarov kladie na morfológickej rovine existencia dvoch neurčitkov a dvoch konjugácií a na lexikálnej rovine lexikologicko-lexikografická abstrakcia v podobe polysémickej lexémy. Kým silná zviazanosť kategórie vidu s kategóriou spôsobu a času nám na morfológickej rovine umožňuje uvažovať o abstraktnejšej jednotke v podobe „**morfológickej hyperlemy**“ *hodiť/házat*²³, tak dve polysémické hyperlexémy nám neumožňujú vytvoriť hyperlema na lexematickej rovine.

Na úrovni jednotiek, ktoré nie sú produktom vyššej abstrakcie, ale naopak, majú bližšie k reálnemu výskytu v texte (úroveň kontextovej lexie), sa vid naozaj javí ako gramatická črta jednej slovesnej jednotky a môžeme hovoriť o „**hyperlexii**“ *čistiť³/očistiť³*. V texte sa silne prejavuje aj centrálnosť a marginálnosť určitých temporálnych tvarov vo vzťahu k určitému vidu.

Pre lexikografický opis, ktorý je abstrakciou na lexematickej rovine, je vý-

²³ Na morfológickej rovine sa môžeme sústrediť viacej na formu slova a súbor jeho gramatických významov daných slovnodruhovým určením, teda abstrahovať od toho, že takto morfológicky chápané slovo je súčasne výrazovým náprotivkom významového komplexu (súboru semém). Tu je jasné, že ak je sloveso nedokonavé, potom sú nedokonavé všetky jeho významy, hoci nie všetky jeho významy majú svoj vidový náprotivok. Takže, ak na základe analýzy na úrovni textu konštatujeme, že dve slovesá možno aspektovo usúvzťažniť aspoň na úrovni dvoch významovo totožných lexíí (nedokonavej a dokonavej), potom bez ohľadu na absenciu striktného významového paralelizmu v dvoch slovesných lexémach ako celku môžeme s nimi na morfológickej rovine pracovať ako s aspektovo usúvzťažnenými slovesami. Takže na morfológickej rovine usúvzťažňujeme dve jednotky z hľadiska ich gramatických, a nie lexikálnych významov.

hodnejšie rátať s dvoma usúvzťahnými jednotkami bez ohľadu na to, či jeden z členov vidovej dvojice (derivačne sekundárna forma) je výsledkom imperfektivizácie alebo perfektivizácie²⁴ (pokiaľ perfektivizáciu daná koncepcia slovníka pripúšťa). Toto odporúčanie je do istej miery v rozpore so súčasnou lexikografickou praxou. Vidové dvojice sú predstavené ako dve formy a bez ohľadu na smer odvodzovania sa spracúva len tzv. bezpríznačková, teda nedokonavá podoba (akademický slovník ruského jazyka v 17 dieloch) a dokonavá podoba je spracovaná formou odkazu, ktorý obsahuje aj lexie chýbajúce v nedokonavom náprotivku; vidové dvojice sú prezentované ako formy, ale spracúva sa derivačne primárna podoba (akademický slovník ruského jazyka v štyroch dieloch); vidové dvojice sú prezentované ako dve osobitné slová, pričom derivačne primárna podoba sa spracúva a sekundárna podoba je k nej prilniezdovaná ako motivant (KSSJ). Pre iné, nelexikografické opisy sa ako efektívnejšia môže javiť optika dvoch foriem jedného slova, napr. v oblasti sémantickej taxonómie slovies (Daneš – Hlavsa a kol., 1981; typologicky zamerané analýzy porov. Tatevosov, 2005 a Plungian, 2011) alebo v morfológických opisoch slovenčiny ako cudzieho jazyka (Ohnheiser – Sokolová et al., 2006). Vid je základná morfológická charakteristika slovesa, ale vidová korelácia vzniká a prejavuje sa na rovine typového kontextu. Z hľadiska opisu ide o najnižšiu abstrakčnú rovinu.

5. ZÁVERY

Na základe analýzy základných teoretických prístupov a lexikografických opisov vidovej korelácie sme urobili nasledujúce závery, ktoré ponúkame ako teoretickú platformu na spracovanie vidových dvojíc v *Slovníku súčasného slovenského jazyka*:

1. Vid v slovenčine je **lexikálno-gramatická kategória**. Tento status pripisujeme vidu v prvom rade preto, že možnosť utvorenia vidového náprotivku a typ vidovej korelácie celkom závisí od lexikálno-sémantického významu primárnej formy. Analýza vidových dvojíc v slovníkoch ukazuje, že rovnaké sémantické typy vidovej korelácie sa vyskytujú ako v dvojiciach, ktoré sú výsledkom imperfektivizujúcej sufixácie, tak v dvojiciach, ktoré sú výsledkom prefixálnej vidotvorby.

2. Všeobecný význam dokonavého vidu chápeme v súhlase s tradíciou (E. Pauliny) aj s výsledkami novších výskumov (N. Nübler) ako **ohraničené trvanie deja**. Význam nedokonavej gramémy je k svojmu dokonavému náprotivku vo vzťahu ekvipolentnej opozície.

²⁴ Aleksandr N. Tichonov (1964) poukázal na to, že významová paralelnosť lexii oboch členov dvojice je o niečo nižšia v prípade, ak je dvojica výsledkom perfektivizácie základového slovesa (*písať* – *napísať*), ale úplná významová paralelnosť nie je príznačná ani pre výsledky imperfektivizácie (*očistiť* – *očisťovať*) a rozdiel v percentách predstavujúcich absenciu významovej paralelnosti v oboch aspektuálnych typoch nie je výrazný.

3. Sufixálnu aj prefixálnu vidotvorbu pokladáme za funkčne **rovnocenné postupy**, hoci uznávame fakt, že sufixálna imperfektivizácia má najvyšší stupeň výrazovej a gramatickosémantickej unifikácie (sufixálna perfektivizácia, pri ktorej sa pomocou prípony *-nú/-nu-* vytvárajú momentatíva, má rad špecifik; porov. časť 3.2.2. a poznámku č. 8).

4. Koncepcie pokladajúce sufixáciu a prefixáciu za rovnocenné prostriedky sa navzájom odlišujú tým, ktoré sémantické typy vidových opozícií uznávajú za vidové dvojice. Východiskom hľadania slovies vhodných na vidovú transformáciu sú sémantické taxonómie slovies (J. Maslov, Z. Vendler, F. Daneš) odrážajúce spôsob ohraničenia slovesného deja (tzv. akcionálne triedy). Rozsah uznaných vidových dvojíc v slovenčine sa pohybuje v rozmedzí štyroch tried, označených ako a) – d), pričom v poslednej triede už nejde o len o vidové dvojice, ale o nadpárové korelácie:

a) Dej perfektíva predstavuje **gradačnú mutáciu** – gradujúci vývoj deja je ohraničený dosiahnutím výsledku, čo značí nastúpenie nového stavu: *obliecť sa, uvariť; pribrať, zostarnúť*. Imperfektívum má význam priebehu deja označeného perfektívom, ale môže mať aj význam bežnej alebo habituálnej iterácie: *obliekať sa, variť; priberať, starnúť*.

b) Dej perfektíva predstavuje **momentovú mutáciu** – okamžité objavenie sa deja má trvajúce dôsledky a značí nástup novej situácie: *nájsť, stratiť, stretnúť, navštíviť; kopnúť, drgnúť, bodnúť*. Dej imperfektíva má obyčajne význam nepravidelnej alebo periodickej iterácie dejových aktov vyjadrených perfektívom: *nachádzať, strácať, stretať, navštevovať; kopať, drgať, bodat'*.

c) Dej perfektíva predstavuje „porciu“, resp. **kvantum procesu** – ucelený výskyt deja prirodzene ohraničený spôsobom svojej realizácie: *zakašľať, myknúť sa, zacengat', zaknísať sa, zabrechat'; zapochybovať, zaradovať sa, uvidieť*. Tu zdôrazňujeme, že na rozdiel od akcionárskej „rozličnej miery deja“ tu ide o „prirodzenú, štandardnú mieru deja“. Dej imperfektíva (ako primárnej formy) má neterminatívny charakter (nesmeruje k výsledku) a vyjadruje význam prerušovanej/neprerušovanej multiplikácie dejových aktov označených perfektívom – *kašľať, cengat', knísať sa, brechat'*, alebo má význam nečleneného, kontinuálneho procesu – *radovať sa, pochybovať, vidieť*.

d) Vidová dvojica je súčasťou **vidovo-slovotvorného hniezda**, kde môže, ale nemusí mať osobitné postavenie: *skočiť – skákať – skákavať; robiť – urobiť//robiť – robiavať; hodiť – prehodiť – prehadzovať – poprehadzovať; písať – napísať//písať – prepísať, odpísať*.

5. V našej koncepcii akceptujeme prvé tri sémantické typy vidovej párovosti, teda **gradačnú mutáciu, momentovú mutáciu a kvantizáciu procesu**. Všetky tri typy perfektívnych členov vidového páru pokladáme za výsledok **prirodzenej diskretizácie deja** (v danom konštatovaní abstrahujeme od reálneho smeru vidotvorby). Táto diskretizácia sa uskutočňuje nielen ako prirodzená kulminácia (hranica) deja v podobe rezultátu, ale aj ako ucelený výskyt deja v prirodzenom „kvante“, teda ako výsledok typickej, normálnej realizácie deja.

6. Pri formálnej prezentácii členov vidových párov uplatňujeme **stratodeskriptívny prístup** – status jednotky závisí od stupňa abstrakcie, na ktorom sa jednotka opisuje.

Na úrovni slovesnej **lexie (kontextovej lexie)**, teda monosémického slovesa v typovom kontexte, chápeme dokonavú a nedokonavú formu (usúvzťažnené na základe rovnakého lexikálno-sémantického významu) ako dva tvary jednej lexikálnej jednotky. V úlohe lemy reprezentujúcej túto lexikálnu jednotku môže vystupovať a) „**hyperlexia**“ typu *dat^a/dávať^a*, kde horný index označuje konkrétny význam vybraný z určitého polysémického komplexu, b) **derivačne primárna forma**, teda perfektívum *dat^a*.

Na úrovni **lexémy ako konštrukt**, ktorý reprezentuje všetky lexie a morfológické tvary, musíme hovoriť o dvoch jednotkách, pretože konštrukt z dvoch lexém („hyperlema“ použiteľná napr. v didakticky zameraných morfológických opisoch) nespĺňa podmienku významovej totožnosti (významy nedokonavej a dokonavej polysémickej lexémy sa spravidla prekrývajú len čiastočne). S týmto musí rátať aj lexikografický opis a podľa možnosti sa vyhnúť hniezdovaniu na základe stanovenia jednej „slovníkovej“ lemy pre dve slovesá spojené čiastočnou aspektovou koreláciou. Medzi obidvoma úplne spracovanými slovesnými lexémami treba uplatniť vzájomné odkazovanie vyjadrujúce usúvzťažnenosť na úrovni lexíí.

Bibliografia

Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009. 272 s. Elektronická publikácia. Dostupná na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/index.html>.

BONDARKO, Aleksandr Vladimirovič: Vid i vremia russkogo glagola (značenie i upotreblenje). Moskva: Prosveščeniye 1971. 239 s.

BONDARKO, Aleksandr Vladimirovič: Teorija morfoložičeskich kategorij. Leningrad: Nauka 1976. 256 s.

BONDARKO, Aleksandr Vladimirovič: Principy funkcional'noj grammatiki i voprosy aspektologii. Leningrad: Nauka 1983. 208 s.

BUZÁSSYOVÁ, Klára – JAROŠOVÁ, Alexandra (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.

DANEŠ, František: Pokus o strukturní analýzu slovesných významů. In: Slovo a slovesnost, 1971, roč. 32, č. 3, s. 193 – 207.

DANEŠ, František: Věta a text. Praha: Academia 1985. 236 s.

DANEŠ, František: Dvourovinná valenční syntax (DVS). In: Encyklopedický slovník češtiny. Eds: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 118 – 120.

DANEŠ, František – HLAVSA, Zdeněk a kol. Větné vzorce v češtině. Praha: Academia 1981. 276 s.

DOČEKAL, Mojmir. Compositionality of Czech Aspect. In: Slavica, 2008, roč. 77, č. 1 – 3, s. 55 – 61.

FILIP, Hana: Lexical Aspect. In: The Oxford Handbook of Tense and Aspect. Ed.: Robert I. Binnick. Oxford University Press USA: 2012, s. 721 – 751. Dostupné na: <http://user.phil-fak.uni-duesseldorf.de/~filip/Filip.Lexical%20Aspect.OUP.pdf>

- FILIPEC, Josef – ČERMÁK, František: Česká lexikologie. 1. vyd. Praha: Academia 1985. 284 s.
- GAREY, Howard B.: Verbal Aspect in French. In: *Language*, 1957, roč. 33, č. 2, s. 91 – 110. Dostupné na: <http://user.phil-fak.uni-duesseldorf.de/~filip/Garey.1957.pdf>
- GORBOVA, Jelena Viktorovna: Vidovaja parnosť ruskogo glagola: problemy i rešenija. In: *Voprosy jazykoznanija*, 2011, č. 4, s. 20 – 45.
- HIRSCHOVÁ, Milada: Slovesný vid a tzv. performativost. In: *Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej*. Eds.: M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 155 – 161.
- ISAČENKO, Aleksandr Vasilievič: Grammaticeskij stroj ruskogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfológija. Časť vtoraja. (Gramatická stavba ruštiny v porovnaní so slovenčinou. Morfológia. Časť druhá.) Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960a. 576 s.
- ISAČENKO, Aleksandr Vasilievič: Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje. In: *Slovo a slovesnost*, 1960b, roč. 21, č. 1, s. 9 – 16.
- IVANOVÁ, Martina: Valencia statických sloviess. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2006. 273 s.
- JANDA, Laura Alexis: Semantic Motivations for Aspectual Clusters of Russian Verbs. In: Ch. Y. Bethin (ed.), *American Contributions to the 14th International Congress of Slavists, Ohrid, September 2008. Vol. 1: Linguistics*. Bloomington: Slavica Publishers 2008, s. 181–196.
- JANOČKOVÁ, Nicol: Slovtovorné a sémantické súvislosti slovesného vidu v slovenčine. (K štatútu slovesného vidu v slovenčine.) In: *Slovenská reč*, 2004, roč. 69, č. 2, s. 65 – 84.
- JANOČKOVÁ, Nicol: Verbálny aspekt a motivačné možnosti slovesa (na príklade slovesných podstatných mien). In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009, s. 111 – 142. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/index.html>.
- JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. [2. zv.]. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Spájateľnosť slov a jej odraz v slovníku. In: *Jazykovedný časopis*, 1992, roč. 43, č. 2, s. 116 – 126.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Problém rozsahu vidovej korelácie: zisťovanie možností za hranicami imperfektivizácie a mutácie, 2013 (v tlači).
- JAROŠOVÁ, Alexandra – SOKOLOVÁ, Miloslava: Existencia a funkcia vidových trojíc v slovenčine, 2013 (v tlači).
- KAČALA, Ján: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava: Veda 1989. 252 s.
- KAČALA, Ján: Systém jazykových kategórií. Bratislava: Univerzita Komenského 2006. 156 s.
- KARCEVSKIJ, Sergej Osipovič: Systéme du verbe russe. *Essai de linguistique synchronique*. Prague 1927. Citované podľa prekladu *Sistema ruskogo glagola*. In: *Voprosy glagol'nogo vida*. Red. J. S. Maslov. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1962, s. 218 – 230.
- KOMÁREK, Miroslav: Prefixace a slovesný vid. (K prefixům prostě vidovým a subsumpci.) In: *Slovo a slovesnost*, 1984, roč. 45, č. 4, s. 257 – 267.
- KOMÁREK, Miroslav: Místo okamžitých sloves v soustavě českého slovesného vidu. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Philologica* 56, 1989, s. 103 – 108. Citované podľa: KOMÁREK, Miroslav: *Příspěvky k české morfologii*. Olomouc: Periplum 2006, s. 204 – 209.
- KOPEČNÝ, František: Dvě nové práce o prostě vidových předponách v češtině. In: *Slovo a slovesnost*, 1956, roč. 17, č. 1, s. 28 – 35.
- KOPEČNÝ, František: *Slovesný vid v češtině*. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962. 144 s.
- KOSCHMIEDER, Erwin: *Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie. Próba syntezy. Rozprawy i materiały wydziału I Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie, t. V, z. 2, Wilno 1934*. Citované podľa prekladu *Očerok nauki o vidach pol'skogo glagola. Opyt sinteza*. In: *Voprosy glagol'nogo vida*. Red. J. S. Maslov. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1962, s. 105 – 167.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 1. vyd. Bratislava: Veda 1987. 944 s.

Lexikografický kolektív ÚJČ ČSAV (Praha): Slovník slovenského jazyka z hlediska současné lexicografické teorie a praxe. In: Slovenská reč, 1966, roč. 31, č. 1, s. 20 – 36.

MASLOV, Jurij Sergejevič: Vid i leksičeskoje značenie v sovremennom ruskom literaturnom jazyke. In: Izvestija Akademii nauk SSSR, otdelenije literatury i jazyka, 1948, tom VII, № 4, s. 303 – 316.

MASLOV, Jurij Sergejevič: (rec.) Antonín Dostál. Studie o vidovém systému v staroslovenštině. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1954. 681 s. In: Voprosy jazykoznanija, 1956, № 3, s. 116 – 124.

MASLOV, Jurij Sergejevič: Roľ tak nazývanej perfektivácii i imperfektivácii v procese vznikovenija slavianskogo glagol'nogo vida. Doklad na Meždunarodnom sjezde slavistov. Moskva 1 – 10 sen'abria 1958. Moskva: Akademia nauk SSSR 1958. Otdel'nyj otisk. 39 s.

MASLOV, Jurij Sergejevič: Voprosy glagol'nogo vida v sovremennom zarubežnom jazykoznanii. In: Voprosy glagol'nogo vida. Red. J. S. Maslov. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1962, s. 7 – 32.

MASLOV, Jurij Sergejevič: Morfologija glagol'nogo vida v sovremennom bolgarskom jazyke. Moskva – Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1963. 182 s.

MASLOV, Jurij Sergejevič : Zametki o vidovoj defektivnosti (preimuščestvenno v ruskom i bolgarskom jazykach). In: Slavianskaja filologija. Red. B. A. Larin – G. I. Safronov. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta 1964, s. 82 – 94.

MASLOV, Jurij Sergejevič: Očerki po aspektologii. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta 1984. 263 s.

MEHLIG, Hans Robert: Gomogennosť i geterogennosť v prostranstve i vremeni: o kategorii glagol'nogo vida v ruskom jazyke. In: Revue des études slaves, 1994, roč. 66, fascicule 3, s. 585 – 606. Dostupné na: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/slave_0080_2557_1994_num_66_3_6207

Mluvnice češtiny. [2]. Tvarosloví. Red. M. Komárek – J. Kořenský – J. Petr – J. Veselková. Praha: Academia 1986. 536 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966, s. 409 – 428.

NĚMEC, Igor: Iterativnost' a vid. In: Slovo a slovesnost, 1958, roč. 19, č. 3, s. 189 – 200.

NÜBLER, Norbert: Vid (vid slovesný, aspekt). In: Encyklopedický slovník češtiny. Eds.: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002a, s. 527 – 531.

NÜBLER, Norbert: Způsob slovesného děje (aktionsart). In: Encyklopedický slovník češtiny. Eds.: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002b, s. 567 – 569.

OHNHEISER, Ingeborg – SOKOLOVÁ, Miloslava et al.: Grundlagen der slowakischen Grammatik mit Texten und Übungen. Ein Kompendium für Sprachkurse und zum Selbststudium / Základy slovenskej gramatiky s textami a cvičeniami. Kompendium určené jazykovým kurzom a na samostatné štúdium. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2006. 384 s.

PADUČEVA, Jelena Viktorovna: Leksičeskaja aspektual'nosť i klassifikacija predikatov po Maslovu – Vendleru. In: Voprosy jazykoznanija, 2009, č. 6, s. 3 – 21. Dostupné na: http://lexicograph.ruslang.ru/TextPdf2/Maslov_Vendler_final.pdf

PANEVOVÁ, Jarmila – SGALL, Petr: Slovesný vid v explicitním popisu jazyka. In: Slovo a slovesnost, 1972, roč. 32, č. 4, s. 294 – 303.

PAULINY, Eugen: Štruktúra slovenského slovesa. Štúdia lexikálno-syntaktická. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1943. 112 s.

PAULINY, Eugen: Problémy slovesnej rekcije. In: K historickosrovnávacímu štúdiu slovanských jazyků. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1958, s. 39 – 44.

PAULINY, Eugen: Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému.) Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.

PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické vydavateľstvo 1968, s. 249 – 252.

PECIAR, Štefan (ed.): Slovník slovenského jazyka I. – V. diel. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1965.

PECIAR, Štefan: K problému čisto vidových predpôn. In: Jazykovedný časopis, 1968a, roč. 19, č. 1 – 2, s. 216 – 230.

PECIAR, Štefan: Neproduktívne a nepravidelné vidové alternácie v slovenčine. In: Slovenská reč, 1968b, roč. 33, č. 3, s. 154 – 161.

PECIAR, Štefan: Základné črty vidového systému v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 7. Prednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a literatúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1978, s. 383 – 399.

PETRUCHINA, Jelena Vasilevna: Aspektualnyje kategorii glagola v ruskom jazyke v sopostavlenii s češským, slovacím, poľským i bolgarským jazykami. Moskva: Knižnyj dom Librokom 2012. 2. vyd. 256 s.

PLUNGIAN, Vladimír Aleksandrovič: K voprosu ob akcionalnoj klassifikacii predikatov: akcionalno sviazannyje situacii. In: L. Scholze & B. Wiemer (Hrsg.). Von Zuständen, Dynamik and Veränderung bei Pygmäen und Giganten. Festschrift für Walter Breu zu seinem 60. Geburtstag. Bochum: Brockmeyer 2009, s. 57 – 74.

PLUNGIAN, Vladimír Aleksandrovič: Tipologičeskije aspekty slavianskoj aspektologii (nekotoryje dopolnenija k teme). In: Scando-Slavica, 2011, roč. 57, č. 2. Thematic Issue: The Russian Verb. s. 290 – 309.

POLDAUF, Ivan: Podíl mluvnic a slovníku na problematice slovesného vidu. In: Studie a práce lingvistické 1. K šedesátým narodeninám akademika Bohuslava Havránka. Praha: Nakladatelství ČSAV 1954a, s. 200 – 223.

POLDAUF, Ivan: Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině. In: Slovo a slovesnost, 1954b, roč. 15, č. 2, s. 49 – 65.

POLDAUF, Ivan: Ještě k „prostě vidovým předponám“ v češtině. In: Slovo a slovesnost, 1956, roč. 17, č. 3, s. 169 – 173.

SEKANINOVÁ, Ella: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. Bratislava: Veda 1980. 199 s.

SEMIKOLENOVA, Jelena Ivanovna: Raznovidnosti vidovych koreľacij kak projavlenie grammatikalizacii kategorii vida ruskogo glagola. In: Učennyye zapiski Tavričeskogo nacionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Serija Filologija, 2006, roč. 19 (58), č. 3, s. 152 – 156.

Slovenský národný korpus – verzia prim-6.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 2013. Dostupné na: <http://korpus.juls.savba.sk>

SOKOLOVÁ, Miloslava: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: Slovacontact 1995. 180 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Aspektológia v Regensburgu. In: Jazykovedný časopis, 2001, roč. 52, č. 2, s. 101 – 120.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Morfematika vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Venované pamiatke Jána Horeckého. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Jazykovedný zborník 21 (AFPh UP 155/23). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006. s. 177 – 234.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Verbálny aspekt v slovenčine – bilancia doterajšieho výskumu. In: Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009a, s. 6 – 21. Elektronická publikácia. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/index.html>.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Sémantika slovesa a aspektové formy. In: Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009b, s. 22 – 37. Elektronická publikácia. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/index.html>.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Súčinnosť verbálnych kategórií pri aspektovo korelovaných verbách. In: Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009c, s. 68 – 95. Elektronická publikácia. Dostupné na: <http://www.publib.sk/el-pub2/FF/Ivanova1/index.html>.

SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfe-matický slovník slovenčiny. 1. vyd. Prešov: Náuka 1999, 531 s.

TATEVOSOV, Sergej Georgievič: Akcionalnosť: Tipologija i teorija. In: Voprosy jazykoznanija, 2005, č. 1, s. 108 – 141.

TATEVOSOV, Sergej Georgievič: Severing Perfectivity from the Verb. In: Scando-Slavica, 2011, roč. 57, č. 2. Thematic Issue: The Russian Verb, s. 216 – 244.

THELIN, Nils B.: K tipologii glagol'noj prefiksacii i jejo semantiki v slavianskich jazykach. In: Revue des études slaves, 1984, roč. 56, č. 2. Grammaire et lexicque [online], s. 225 – 238. Dostupné na: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/slave_0080-2557_1984_num_56_2_5404

TICHONOV, Aleksandr Nikolajevič: Čistovidovye prístavki v sisteme ruskogo vidovogo formo-obrazovanija. In: Voprosy jazykoznanija, 1964, č. 1, s. 42 – 52.

VERKUYL, Hank J.: Aspectual Classes and Aspectual Composition. In: Linguistics and Philosophy 12, 1989, s. 39 – 94. Dostupné na: http://www.dbnl.org/tekst/verk007_aspe01_01/verk007aspe01_01_0001.php

Voprosy glagol'nogo vida. Red. J. S. Maslov. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1962. 439 s.

VENDLER, Zeno: Verbs and Times. In: Linguistics in Philosophy.

Ithaca, N.Y.: Cornell University Press 1967, s. 21–32. Dostupné na: <http://www.cs.brandeis.edu/~jamesp/classes/cs216-2009/readings2009/Vendler-LOT.pdf>

ASPECTUAL OPPOSITION AND ASPECTUAL CORRELATION IN SLOVAK

Summary

On the basis of an analysis of fundamental theoretical approaches and lexicographical descriptions of aspectual correlation we came to the following conclusions that we offer as a theoretical platform for the treatment of aspectual pairs in the *Slovník súčasného slovenského jazyka* [*Dictionary of Contemporary Slovak*].

1. Aspect in Slovak is a **lexico-grammatical category**, especially considering that the possibility for creating the correlated form, and the type of aspectual correlation, completely depends on the lexical meaning of the primary verb. An analysis of aspectual pairs in the dictionary shows that equal semantic types of aspectual correlation occur in pairs that are the result of imperfectivizing suffixation, as occur in pairs that are the result of prefixal aspect formation.

2. We define the general **meaning of the perfective aspect** as “bounded duration of action” (E. Pauliny, N. Nübler). The meaning of the imperfective is equipollent to the meaning of the perfective.

3. We conceive of **suffixal and prefixal aspect formation as equivalent**, although we recognize the fact that suffixal imperfectivization has the highest degree of expressive and grammatico-semantic unification.

4. Theoretical platforms that consider suffixation and prefixation as equivalent means of aspect formation can be distinguished from one another by how many **semantic types of aspectual oppositions they recognize as aspectual pairs**. The starting point in the search for verbs that can undergo aspectual transformation are semantic taxonomies of verbs (J. Maslov, Z. Vendler, F. Daneš) reflecting the manner of bounding the verbal action (so-called actional classes). We have established four working categories. The individual conceptualizations differ by the extent of their acceptance.

a) The action of the perfective represents gradual transition – gradual development of the action is bounded by the achievement of a result, which signals the beginning of a new state: *obliecť sa* [to get dressed], *uvariť* [to cook]; *pribrat'* [to take on, gain (weight)], *zostarnúť* [to grow old] [all PERFECTIVE]. The imperfective has the meaning of the process of the action designated by the perfective, but can also have the meaning of common or habitual iteration: *obliekať sa* [to get dressed], *variť* [to cook]; *priberat'* [to take on, gain (weight)], *starnúť* [to grow old] [all IMPERFECTIVE].

b) The action of the perfective represents momentaneous transition – the instantaneous appearance of the action has lasting consequences and signals the beginning of a new situation: *nájsť* [to find], *stratiť* [to lose], *stretnúť* [to meet], *navštíviť* [to visit]; *kopnúť* [to kick], *drgnúť* [to jolt], *bodnúť* [to pierce] [all PERFECTIVE]. The action of the imperfective has the prototypical meaning of irregular or periodic iteration of the act expressed by the perfective: *nachádzať* [to find], *strácať* [to lose], *stretat'* [to meet], *navštevovat'* [to visit]; *kopať* [to kick], *drgat'* [to jolt], *bodat'* [to pierce] [all IMPERFECTIVE].

c) The action of the perfective represents a “portion”, or a **quantum of the action** – an integrated occurrence of the process inherently bounded by the manner of its realization (or its process): *zakašľat'* [to cough], *potknúť sa* [to stumble], *zacengat'* [to jingle], *zaknísať sa* [to sway], *zabrechať* [to bark] [all PERFECTIVE]. The action of the imperfective (which is derivationally primary) has an atelic nature and expresses the meaning of interrupted/uninterrupted multiplication of the acts designated by the perfective – *kašľat'* [to cough], *cengat'* [to jingle], *knísať sa* [to sway], *brechať* [to bark] [all IMPERFECTIVE], or it has the meaning of an unbroken, continual process – *radovať sa* [to rejoice], *pochybovať* [to doubt], *vidieť* [to see] [all IMPERFECTIVE].

d) An aspectual pair is a part of an aspectual word-formational cluster, where it may, but is not obliged to, have a particular position: *skočiť* – *skákať* – *skákavať* [to jump PERFECTIVE – IMPERFECTIVE – FREQUENTATIVE IMPERFECTIVE; *robiť* – *urobiť/robiť* – *robiavať* [to do IMPERFECTIVE – PERFECTIVE// IMPERFECTIVE – FREQUENTATIVE IMPERFECTIVE]; *hodiť* – *prehodiť* – *prehadzovať* – *poprehadzovať* [to toss PERFECTIVE – PERFECTIVE (to toss over) – SECONDARY IMPERFECTIVE – DISTRIBUTIVE PERFECTIVE (to toss all objects over successively, one after another)]; *písať* – *napísať/písať* – *prepísať*, *odpísať* [to write IMPERFECTIVE – PERFECTIVE//IMPERFECTIVE – PERFECTIVE (to rewrite), PERFECTIVE (to write off)].

5. In our conceptualization we accept the first three semantic types of aspectual opposition, i.e., **gradual transition**, **momentaneous transition**, and **quantization of the process**. We consider all three types of perfective counterparts to be the result of inherent discretization of the action. This discretization materializes not only as the inherent culmination (border) of the action in the form of a result, but also as an integrated occurrence of the action in an inherent quantum, i.e., as the result of a typical, normal realization of the action.

6. Formal presentation of the members of aspectual pairs, or their status, depends on the degree of abstractness of the description.

On the level of contextual sense (= a word associated with one of its stereotypical collocational patterns; J. Filipec, P. Hanks) we understand a perfective and an imperfective verb as two forms of a single lexical unit. In the role of the lemma representing this lexical unit, a “hyper-sense” construct can be featured, of the type *dať^{oo}/dávať^{oo}* [to give PERFECTIVE/IMPERFECTIVE], where the superscript designates a concrete meaning chosen from a specific polysemous complex.

On the level of the lexeme as a construct that represents all single senses and morphological forms, we must speak of two lexical units, since this type of construct does not fulfill the condition of sameness of meaning (the meanings of the imperfective and perfective polysemous lexemes as a rule only partially overlap). The lexicographical description also must anticipate this and, as possible, avoid clustering based on establishing one “dictionary” lemma for two verbs connected by a partial aspectual correlation. It is necessary to apply cross-referencing showing the correlation on the level of sense between both fully treated verbal lexemes.

Резюме

I. В статье затронуты следующие темы:

1. статус вида как языковой категории (с точки зрения категориального, т.е. частеречного, компонента в значении глагола и с учетом природы формального аппарата вида);

2. статус префиксации в видообразовании;

3. критерии установления видовой парности;

а) отправной точкой может служить **общее значение совершенного вида**, и тогда выявляются, какие типы ограничения можно считать пределом, естественно присущим определенному действию, **или**

б) можно исходить из **семантической таксономии (акциональной классификации) глаголов** и исследовать, какие классы глаголов позволяют увидеть одно и то же действие в двух курсах, т.е. позволяют трансформировать (континуальный) процесс в дискретную единицу и, наоборот, дискретную единицу (событие) «процессуализовать»; настоящий анализ преимущественно основан на подходе б);

4. проблема **формальной презентации** видовой пары.

II. На основе анализа основных теоретических подходов и способов лексикографического описания видовой корреляции в словарях, мы пришли к следующим выводам, которые предлагаем в качестве теоретической платформы для словарной подачи видовой пары в *Словаре современного словацкого языка*:

1. Вид в словацком языке является **лексико-грамматической категорией** не столько потому, что у него нет собственных, чисто морфологических средств формального выражения, а в первую очередь потому, что возможность образования формы противоположного вида и тип видовой корреляции полностью **зависят от лексико-семантического значения первичного глагола**. Анализ видových пар в словарях показывает, что как в парах, которые являются результатом суффиксации, так и в парах, которые представляют результат префиксального видообразования, имеют место одинаковые семантические типы видовой корреляции.

2. Общее значение совершенного вида определяем (вслед за Е. Паулины и Н. Ньюблером) как **ограниченное протекание действия**. Значение граммы несовершенного вида образует по отношению к значению граммы совершенного вида эквиополентную оппозицию.

3. Идея чисто видовой приставки принимается в словацкой лингвистике далеко не всеми. Однако мы считаем, что **суффиксальное и префиксальное видообразование являются функционально равноценными**, хотя и признаем факт, что суффиксация, и особенно суффиксальная имперфективация, обладает большей степенью формального и грамматико-семантического однообразия.

4. Различия между сторонниками направления, считающего префиксацию и суффиксацию эквивалентными средствами видообразования, заключаются в том, **какие семантические типы видových противопоставлений они признают видowymi парами**; отправной точкой поиска глаголов, подходящих для видовой трансформации, являются семантические таксономии глаголов (акциональные классы с подклассами), отражающие помимо прочего и **способы ограничения протекания действия**. В итоге мы выделили следующие классы, которые соответственно порождают – в зависимости от диапазона их принятия/непринятия – четыре подхода:

а) Действие, выражаемое перфективным глаголом, представляет **градационную мутацию** – переход в другое состояние в форме достижения результата предшествующего действия: *obliecť sa, uvariť; pribrať, zostarnúť*. Имперфектив имеет значение протекания (постепенного развития) того действия, которое выражается перфективом, но может иметь и значение обычного или хаби-туального повторения: *obliekať sa, varíť; priberať, starnúť*;

б) Действие перфектива представляет **моментальную мутацию** – наступление нового состояния как результат (мгновенного) появления действия с длющимися последствиями: *nájsť*, *stratiť*, *stretnúť*, *navštíviť*; *kopnúť*, *drgnúť*, *bodnúť*. Прототипическим значением имперфектива является значение повторения или мультипликации того действия, которое выражается перфективом: *nachádzať*, *strácať*, *stretáť*, *navštevovať*; *kopať*, *drgať*, *bodať*;

в) Действие перфектива представляет **квант действия** – целостное происшествие, ограниченное естественным способом своего осуществления, т.е. способом, которым оно обычно происходит: *zakašľať* (в словацком этот глагол не имеет значение «начать кашлять», а «несколько раз кашлянуть»), причем «несколько раз» обозначает в данном случае «физиологически нормальное количество»), *myknúť sa*, *zacengať*, *zahnísať sa*, *zabrechať*. Появление данной «порции» процесса не выражает нового состояния. Непредельное действие (первичного) имперфектива представляет континуальную или прерывистую мультипликацию актов/фазисов действия, обозначенного перфективом – *kašľať* (процесс, состоящий из мультипликации событий *zakašľať*), *cengať*, *hnísať sa*, *brechať*, или имеет значение нерасчлененного, континуального (обычно ментального) процесса – *radovať sa*, *pochybovať*, *vidieť*;

г) Видовая пара является составной частью **аспектуального деривационного гнезда**, в котором она может иметь или не иметь особую позицию: *skočiť* – *skákať* – *skákať*; *robiť* – *urobiť//robiť* – *robievat'*; *hodiť* – *prehodiť* – *prehadzovať* – *poprehadzovať*; *písať* – *nápisat'*//*písať* – *prepísať*, *odpísať*.

5. В рамках нашей концепции считаем, что первые три типа действия – **градационная мутация, моментальная мутация и квантизация процесса** – представляют **диапазон видовой парности словацкого глагола**. Все три типа перфективных членов пары мы считаем результатом естественной дискретизации действия (отвлекаясь в данном случае от реального направления видообразования). Эта дискретизация осуществляется не только благодаря естественной кульминации действия в виде результата (эффекта в различных смыслах), но она тоже принимает форму события, показывающего непредельное действие как «квант», ограниченный способом своего типичного, естественного осуществления.

6. Решая **вопрос формальной презентации членов видовой пары**, мы применяем подход, в рамках которого статус членов пары (слова или словоформы) меняется в зависимости от степени абстрактности уровня описания.

На **уровне «контекстного лексико-семантического варианта»**, т. е. на уровне глагола в одном из возможных типовых контекстов (абстракция на один уровень ниже, чем ЛСВ или «словарное значение»), мы рассматриваем парные глаголы совершенного и совершенного вида как две словоформы одной лексической единицы (контекстное значение и словарное значение могут совпадать). В роли **леммы**, репрезентирующей эту лексическую единицу, может выступать а) **«гипер-ЛСВ» („hyperlexia“)** типа *dať^{pl}/dávať^{pl}*, где верхний индекс обозначает конкретное значение полисемической леммы, б) первичная форма пары – перфектив *dať*, в) т.н. немаркированная форма видовой пары – имперфектив *dávať* (проблематичная практика некоторых словарей).

На **уровне леммы** как конструкта, который репрезентирует все значения и морфологические формы, мы должны говорить о двух единицах, потому что предполагаемый более комплексный конструкт – объединение двух лексем («гиперлемма») – не удовлетворяет требованию семантической идентичности. Лексикографическое описание должно с этим обстоятельством считаться и избегать в меру возможностей гнездового расположения, которое было бы мотивировано установлением одной словарной леммы для двух глагольных полисемических лексем, связанных отношением (частичной) видовой корреляции. Между двумя полностью разработанными глагольными лексемами необходимо применить метод перекрестных ссылок на уровне (контекстного) ЛСВ.

MOTIVOVANÉ SLOVO V LEXIKÁLNOM SYSTÉME JAZYKA

Zborník zo 7. medzinárodnej konferencie Komisie pre výskum tvorenia slov slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov (Bratislava 27. 9. – 1. 10. 2004)

Editorky: Klára Buzássyová, Bronislava Chocholová. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2013 (v tlačí)

OBSAH

- ИГОР С. УЛУХАНОВ: Мотивированное слово в лексической системе языка
ЕЛЕНА С. КУБРЯКОВА: О мотивированности производных слов (когнитивно-семиотический аспект проблемы)
НИНА КЛИМЕНКО: Базові концепти мови і дериваційний потенціал належних їм слів
INGEBORG OHNHEISER: Мотивационные связи как системообразующий фактор лексики
RENATE BELENTSCHIKOW: Мотивационный признак в сопоставительном аспекте
АЛЕКСЕЙ В. НИКИТЕВИЧ: О взаимодействии единиц разных уровней в лексических подсистемах языка
БРАНКО ТОШОВИЧ: Мотивационное отношение
ЗИНАИДА А. ХАРИТОНЧИК: Мотивировочные признаки и семантические компоненты лексических значений производных слов
ЕБГЕНИЯ А. КАРПИЛОВСКА: Системотвірні параметри української мотивованої лексики та можливості її лексикографічного моделювання
АЛЯКСАНДР ЛУКАШАНЕЦ: Запазычанні з блізкароднасных моў і праблема матывацыі
KRYSTYNA KLESZCZOWA: Derywaty wobec procesów neosemantycznych
ALICJA NAGÓRKO: Kalki jako rodzaj słowotwórstwa
ЮЛИЯ БАЛТОВА: Сложните съществителни имена (composita) и съвременните тенденции в славянските лексикални системи
KRYSTYNA WASZAKOWA: Aktywność słowotwórstwa hybrydalnego w najnowszej polszczyźnie
ЛЮДВИГ СЕЛИМСКИ: Интернационалната лексика в словообразователната система на българския език. Критични бележки.
MILOSLAVASOKOLOVÁ: Vzťah morfematickej a derivačnej štruktúry v Slovníku koreňových morfém
ЕЛЕНА И. КОРЯКОБЦЕБА: Мотивированность деривата: экспликации категориального словообразовательного значения существительных на -ство
ЕЛЕНА А. ЗЕМСКАЯ: О некоторых процессах в сфере словообразовательной и лексической мотивации в русском языке рубежа XX–XXI вв.
ОЛГА П. ЕРМАКОВА: Коннотация и мотивация
ВАЛЕНТИНА Н. ВИНОГРАДОВА: Мотивированное слово в тексте и системе поэтического языка
JOCHEN RAECKE: Substantiva augmentativa: Sprachliche Bedeutung und Textfunktionen
JERZY SIEROCIUK: Wariantywność słowotwórcza a kategorie semantyczne derywatów (na przykładzie gwar)
KLÁRA BUZÁSSYOVÁ: Komplementárnosť slovtvorného významu pri výklade lexikálneho významu vo výkladovom slovníku
CVETANKA AVRAMOVA: Univerbáty v lexikálním systéme jazyka
MARTIN OLOŠTIAK: Slovenská slovtvorba Juraja Furdíka z pohľadu editora
СТЕФАН ХОЕХБУС: Проблемы перевода и эквивалентности словообразовательных терминов (на примере перевода работ И. С. Улуханова на немецкий язык)

MEDZI ŠTYLISTIKOU A DISKURZNOU ANALÝZOU¹

OLGA ORGOŇOVÁ – ALENA BOHUNICKÁ

Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK, Bratislava

ORGOŇOVÁ, Olga – BOHUNICKÁ, Alena: Between Stylistics and Discourse Analysis. *Journal of Linguistics*, 2013, Vol. 64, No. 1, pp. 49 – 65. (Bratislava)

Abstract: The research deals with the relationship of linguistic stylistics and discourse analysis and indicates the possibilities of the connectedness and mutual enrichment of both disciplines. The subject of analysis is a text which we understand as a joint starting-point object of analyses and, at the same time, also as a mean testifying the affinity of both disciplines. We relate the stylistic understanding of the notion of text as a linguistic-thematic structure with a more recent definition of the term discourse within which in the foreground is the social aspect of language and the text functions as a constituent by means of which we penetrate into the purport of the functioning of humans in social interactions with regard to the extra-linguistic factors participating in the social event. On the basis of topical publicistic texts we illustrate the application of the stylistic and discourse-analytical tools within observing the phenomenon of intertextuality (or interdiscursivity) entailing the mixing of the means of expression, the crossing of the content-and-composition-related strategies in connection with the hybridization of the value identity of the text (the sophisticated with ordinary, the serious with tabloid) and of the genre models with regard to the meaning of these procedures in grasping the reality.

Key words: discourse analysis, publicistic text, stylistics

V súčasnej situácii, keď dochádza k extenzii predmetu lingvistiky v snahe obsiahnuť rozmanité aspekty používania jazyka, bývajú mnohé novšie disciplíny či prístupy, ako napr. pragmatika, sociolingvistika, textová lingvistika či diskurzna analýza, spätne usúvzťažňované so štylistikou, ktorú možno považovať za tradičné odvetvie jazykovednej reflexie o texte a variantných spôsoboch vyjadrovania. Štýlom ako sociolingvistickou kategóriou sa zaoberá napríklad učebnica *An introduction to sociolinguistics* (Holmes, 2008); vzťahom pojmov štylistika a pragmatika sa zaoberá napr. Jan Kořenský v štúdiu *Štylistika a pragmatika* (2001), napokon o vzťahu štylistiky k mnohým ďalším tradičným odvetviam jazykovedy i novším disciplinám uvažuje Jana Hoffmannová v publikácii *Štylistika a...* (1997) či Daniela Slančová v štúdiu *Východiská interaktívnej štylistiky. (Od eklektizmu k integrácii.)* v Slovenskej reči (2003) a podobne aj pod názvom *Vymedzenie predmetu štylistiky... alebo: Privoňajme ku kvetu interaktívnej štylistiky* v zborníku *Slovo o slove* (2004).

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0332/11 Diskurzna analýza: porozumenie.

Pri tejto rekurzii sa javí štylistika ako mostík medzi tradičnou lingvistikou a nosovformovanými vednými disciplínami zaoberajúcimi sa jazykom či rečou. V tomto príspevku nás bude zaujímať vzťah jazykovednej štylistiky k diskurznej analýze, možnosti nadväzovania a vzájomného obohacovania oboch disciplín. Stimulom pre naše úvahy o interkonexiách štylistiky a diskurznej analýzy sa stal text. Ten vnímate jednoducho ako spoločný východiskový objekt analýz a súčasne i ako prostriedok potvrdzujúci príbuznosť oboch disciplín vďaka ich identickej zameranosti na charakteristické spôsoby používania jazyka. Všimneme si pritom aj to, čo jedinečné a nenahraditeľné si ponecháva každá z týchto disciplín pri interpretáciách spoločného objektu – textu.

Štylistika sa považuje za náuku s vyše storočnou tradíciou (pravda, jej rétorická, poetická či dialogická „kolíska“ má korene už v antickom Grécku a Ríme) a zo súčasného pohľadu sa vníma ako stabilná súčasť jazykovedy, ako náuka dopĺňajúca lingvistické kvadrivium v rade fonetika, gramatika a lexikológia. Naproti tomu začiatok výskumov pod hlavičkou diskurznej analýzy sa datuje až do druhej polovice 20. storočia a dnes nejde o disciplínu či metódu, ktorú by sme mohli nazvať lingvistikou, hoci v začiatkoch sa použitie termínu diskurzna analýza vzťahovalo na lingvistickú analýzu textu a termín diskurz fungoval ako ekvivalent k termínu text (porov. Harris, 1951). Dnes už napriek názvu nemožno hľadať za diskurznu analýzu špecifickú metódu analýzy. Diskurzna analýza predstavuje širokú oblasť výskumov zameraných na účinkovanie človeka socializovaného v určitom kultúrnej a politicky vymedzenom spoločenstve prostredníctvom komplexu verbálnych i neverbálnych aktivít, teda i produkcie a recepcie komunikátov. Výskumy diskurzu² sa neviažu na konkrétnu disciplínu, ale realizujú sa v rámci rozličných humanitných a sociálnych vied a lingvistika sa takto len integruje do transdisciplinárneho poznávania sociálneho účinkovania človeka.

Pri porovnaní predmetu štylistiky a diskurznej analýzy sa ukazuje v slovenskom kontexte isté inštrumentálne nadväzovanie diskurznej analýzy na štylistiku ako „staršiu“ disciplínu. Vychádzajúc z téz tradičnej funkčnej štylistiky reprezentovanej v našom kontexte najmä prácami Eugena Paulinyho, Jozefa Mistríka či Jána Findru, predmetom štylistiky ako jazykovednej disciplíny je jednoducho štylistika textu (výrazové, a to jazykové i mimojazykové prostriedky vyjadrovania a štylistická diferenciacia prejavov), jednoducho kompozícia textu (výstavba a štruktúra textu) (Mistrík, 1997, s. 30). Oproti tomuto pomerne zreteľne ohraničenému predmetu šty-

² Komplexnosť fenoménu diskurzu dobre zachytáva definícia Teuna van Dijka: „Diskurz je súčasne jazykový (verbálny, gramatický) objekt (zmysluplných sekvencií slov a viet), je rečovým aktom (napríklad tvrdením či výstrahou), formou sociálnej interakcie (ako je konverzácia), sociálnou praktickou (napríklad čítaním), mentálnou reprezentáciou (významom, mentálnym modelom, názorom, poznatkom), interakčnou alebo komunikačnou udalosťou či aktivitou (ako je parlamentná diskusia), kultúrnym produktom (ako je telenovela), ale aj ekonomickou komoditou, ktorá bola predaná alebo kúpená (napríklad román)“ (porov. Dijk, 2009, s. 67; Orgoňová – Dolník, 2010, s. 63). Sumárne a jadrne povedané s J. Hoffmannovou, diskurz je „integrovanej celok textu a kontextu“ (Hoffmannová, 1997, s. 8).

listiky je predmet diskurznej analýzy oveľa širší, ale i rozplývavý. Pri samotnom výskume je síce text (monologický či dialogický, písaný či hovorený) prvotným článkom, materiálnym východiskom analýzy, nie je však výlučným predmetom diskurznej analýzy. Jazyk ako neoddeliteľná súčasť sociálneho života je len jedným z aspektov, cez ktorý prenikáme k zmyslu sociálnej interakcie ako centra záujmu diskurznej analýzy. Vzájomné pôsobenie a formovanie ľudí môžeme porozumieť a explanovať cez podrobné sledovanie toho, čo sa odohráva, keď ľudia spolu hovoria a píšu a cez spôsob vyjadrovania. Ide teda nielen o pochopenie jazykového posolstva komunikácie, ale zároveň aj o porozumenie samotných komunikantov ukotvených v konkrétnej situácii, kultúre, časopriestore. Analýza textu zahŕňajúca interpretáciu okolností komunikácie je teda dôležitou súčasťou tejto analýzy (k tomu aj Habermas, 2011).

TEXT V OPTIKE ŠTYLISTIKY A DISKURZNEJ ANALÝZY

Problematika textu sa vyčleňuje ako jedna z výskumných oblastí štylistiky. Pozornosť sa upriamuje na jazykovú a tematickú stránku textu, pričom text sa chápe ako „jazykovo-tematická štruktúra so zámerným usporiadaním výpovedí, ktorým sa vyjadruje relatívne uzavretý myšlienkový komplex“ (Mistřík, 1997, s. 273)³. Primárnym záujmom štylistiky v oblasti textu je objasniť spôsoby jazykového spracúvania obsahovej zložky (témy) v texte. To rozpracoval v teórii makrokompozície, resp. architektoniky textov J. Mistřík (naposledy 1997), ktorý typologizuje spôsoby rozvíjania témy, nazývané slohové postupy. J. Findra ich neskôr, v roku 2004, profiluje ako textové modely. D. Slančová (2012) sumarizuje a aktualizuje funkčnoštylistické koncepcie slohových postupov z tradičnej slovenskej štylistiky a integruje ich do svojej teórie makrostratégií interaktívnej štylistiky. V jej rozšírenom zábere je predmet štylistického výskumu posunutý od skúmania štylizačnej práce jedného subjektu (tvorca textu) na sledovanie interakcie tvorca i jeho recipienta v reťazení replík (= mikromonológov) a v jej vymedzení figurujú napokon štyri textové makrostratégie: informačná, opisná, rozprávací a vysvetľovacia (Slančová, 2012, s. 117 – 128). V slovenskej lingvistike jestvuje niekoľko ďalších koncepcií obsahového štruktúrovania textu, v ktorých sa vyčleňuje napríklad aj argumentačný slohový postup, resp. argumentačná expanzia textu (Dolník – Bajzíkova, 1997; k tomu sa prikláňa aj J. Mlacek, 2007) a nevychleňuje sa informačný postup ako samostatná expanzia tex-

³ Súčasná textová lingvistika rozšírila svoj záber pri skúmaní textu aj na jeho pragmatickú dimenziu, a tak napríklad v *Textovej lingvistike* Juraja Dolníka a Eugénie Bajzíkovej (1997) sa text sleduje z troch aspektov, a síce z obsahového, jazykového a ilokučného (pragmatického), čomu zodpovedá aj tam uvedená definícia: „Text je relatívne uzavretý písaný alebo hovorený myšlienkový a rečový produkt, ktorý svojou tematickou (obsahovou) a ilokučnou štruktúrou plní propozičnú (referenčnú) a pragmatickú funkciu.“

tu. Inde sa venuje pozornosť aj tzv. úvahovému postupu či dialogickému postupu. Nech je klasifikácia takýchto makrostratégií užšia či širšia, rozhodujúce pre diskurzívnu analýzu je „poslanie“, aké tieto makrostratégie plnia, teda že napríklad o niečom informujú, niečo opisujú, o niečom rozprávajú, niečo vysvetľujú a – nad rámec spomenutej teórie D. Slančovej – o niečom presvedčajú a následne k niečomu vyzývajú. Tento posledný „vzorec“ je v kritickej diskurznej analýze verejných prejavov veľmi plasticky zastúpený. Tradičnú štrukturalistickú štylistiku zaujíma tiež gramatika textu (problémy nadväznosti, čiže konexie) a tektonika, resp. mikrokompozícia textu (členenie na zložky ako kapitoly, odseky a pod.). Otázky propozičnej (= referenčnej) a povrchovej štruktúry textu sú i súčasťou deskriptívne orientovanej diskurznej analýzy. Podstatné pre nás je tu poukázať na špecifický význam kategórie textu pre diskurzívnu analýzu.

Pojem text nachádzame v diskurznej analýze usúvzťažňovaný s pojmom diskurz v niekoľkých chápaniach. To si vyžaduje potrebu špecifikovať podoby tohto vzťahu, totiž v závislosti od chápania pojmu diskurz a úlohy textu v analýze sa rôznia i výskumné metódy diskurznej analýzy. Všeobecne môžeme rozlíšiť nasledovné chápania pojmu diskurz (porov. aj Dolník, 2009; Orgoňová – Dolník, 2010), na ktoré nadväzuje aj diferenciacia prístupov v rámci diskurznej analýzy:

- diskurz ako nadvetný celok (text)
- diskurz ako rozhovor
- diskurz ako aktuálna komunikačná udalosť tu a teraz (integrovaný celok textu a kontextu, porov. Hoffmannová, 1997)
- diskurz ako druh sociálneho konania, ktorý participuje na vytváraní sociálnej reality (text je v tomto prípade jazykovým aspektom diskurzu, porov. Fairclough, 2003).

Prvé dve harrisovské chápania spadajú v časovej chronológii k počiatkom teórie diskurznej analýzy vyše pol storočia nazad a sú ešte viazané na výlučne jazykovedné „syntaktizujúce“ skúmania (porov. Harris, 1951). Hoffmannovské chápanie jasne naznačuje interdisciplinárne otváranie sa lingvistickej teórie širšiemu spektru (najmä) humanitných a spoločenských disciplín, v sieti ktorých zaujíma neodmysliteľné miesto pragmatika sledujúca účelovosť i konečné efekty verbálno-neverbálnej komunikácie, a to aj v prepojení s kontextom ako spôsobom bytia (kultúry), teda nielen s jazykovým okolím.

Pri poslednom prístupe sa do popredia dostáva sociálna stránka jazyka, pričom sa upriamuje pozornosť na skutočnosť, že používanie jazyka má konštitutívnu úlohu pri vytváraní sociálnej reality. Diskurz stojí v pozadí relatívne ustálených spôsobov produkcie aj interpretácie textov. Diskurz určuje spôsob, akým sa v istých sociálnych podmienkach do istej miery kontrolovane, ale i nevedomovane, zo zvyku, uplatňujú systémové možnosti pri verbálnych či neverbálnych prejavoch. Vplyvom diskurzu v určitej sfére používania jazyka nie je jazyková variabilita absolútna, ale dochádza k uvedomovane kontrolovanej či štandardizovanej selekcii z ponúkaných

možností jazyka i obsahov a stratégií. Diskurzívna analýza nesleduje text izolovane, ale ako súčasť verbálno-neverbálneho celku (T. van Dijk hovorí o *komunikačnej udalosti*, 2009; N. Fairclough o *sociálnej udalosti*, 2003), v rámci ktorého sa odohrávajú i iné, nejazykové sociálne aktivity. Ich realizácia nie je úplne jedinečná, lebo je inštitucionálne ukotvená, patrí do rámca istej štandardizovanej, sociálne podmienenej formy činnosti, tzv. sociálnej praktiky (Fairclough, 2003; Bočák, 2008, s. 531). Michal Bočák (op. cit.) k tomu uvádza na ilustráciu konštrukciu obrazu žien (v európskom kontexte – poznámka autoriek), keď sa na úrovni rečovej komunikácie konštatuje, že ženy sú fyzicky slabšie než muži, pričom do sociálnej praktiky sa tento fenomén prenáša v podobe štandardizovaného správania, v rámci ktorého muži (spravidla) nenechávajú ženy vykonávať fyzicky náročné práce ani prenášať ťažké bremená. Vo všeobecnosti ide o relatívne stabilizované formy súkromnej alebo verejnej sociálnej aktivity (rodinný obed, návšteva u lekára, vyučovacia hodina či predvolebná kampaň). Každá takáto praktika sa vykonáva v súlade s ustálenou konfiguráciou činiteľov (patria k nim aktéri a ich sociálne identity, miesto, čas, aktivity, nástroje ako súčasť materiálneho sveta, či spôsob hovorenia materializovaný v textoch). Tak, prirodzene, obmena ktoréhokoľvek z uvedených činiteľov stimuluje rozmanité variácie sociálnych (i rečových) praktík, čiže napríklad v závislosti od teritoriálneho a zároveň duchovno-kultúrneho vymedzenia sa nebude rovnako profilovať obraz žien na celom svete tak, ako to platí v európskych krajinách. Na ilustráciu tohto konštatovania si stačí predstaviť relativizáciu obrazu ženy v súlade s jej diferencovaným reálnym postavením a poslaním na jednej strane v európskych kresťanských krajinách, na druhej strane v ázijských či afrických moslimských krajinách (porov. aj Lipovetsky, 2007).

Takéto chápanie diskurzu nadväzuje na kritické sociálne teórie⁴ a prácu Michela Foucaulta (franc. originál 1971, slovenský preklad 2006), ktorá bola zameraná na problematiku ideológií. M. Foucault predpokladá, že pri formovaní ideológií zohrávajú okrem samotných textov úlohu predpoklady (presupozície), ktoré tvoria v istom období ideovú infraštruktúru a podmieňujú propozíčnú podobu textov. Myslenie teda v žiadnom období nie je nezávislé, ale tieto základné predpoklady (epistémy) určujú akceptabilné propozície textov produkovaných v danom období. M. Foucault a v nadväznosti naňho aj kritická diskurzívna analýza zdôrazňujú moment konvencionalizácie spôsobu hovorenia, ktorý je vo vzťahu vzájomnej závislosti s myšlienkovou oblasťou, formovaním ideí, názorov a postojov. Kritická diskurzívna analýza vychádza z tézy, že istý diskurz je len jedným z možných spôsobov reprezentácie sveta fixovaný a reprodukováný v sieti textov, prostredníctvom ktorých sa vytvára sociálny poriadok. Výsledkom toho, že diskurz nevychádza z nutnosti, ale je len jednou z možných noriem, je, že isté spôsoby hovorenia/písania sa reprodukujú ako legitimizujú ako dominantné, favorizované, iné sú v danej spoločnosti alternatívne, opo-

⁴ Sem spadá Frankfurtská škola (napr. Jürgen Habermas), ako aj Antonio Gramsci a Louis Althusser.

zičné, marginálne a pod. Napríklad tradične sú v slovenskom kontexte vyprofilované „pravidlá“ verbálneho správania v asymetrických (podradeno-nadradených) rolových vzťahoch, akými sú dialógy mladších so staršími, mužov so ženami, detí s rodičmi. S aktérmi v podradenej role sa tak spája úctivá a zdvorilá verbálna komunikácia, prejavy so znakmi povyšovania sa, arogancie či spurnosti sú atypické; prejavy agresie sú marginálne (a patologické). Teun van Dijk uvádza na ilustráciu demaskovania stratégií⁵ upevňovania dominantného diskurzu v otázke etnických vzťahov výpoveď ženy (Holandanky – príslušníčky majoritného etnika) o problémoch so susedmi (cudzincami, príslušníkmi minoritného etnika – prisťahovalcami zo Surinamu v Holandsku). Východiskovou tézou analýzy diskurzu je, že takáto reč vychádzajúca z dominantného diskurzu, diskriminujúca minoritné etnikum, sa realizuje na pozadí iných diskriminačných prehovorov uložených v pamäti hovoriaceho i recipienta. T. van Dijk identifikuje v procese porozumenia i tvorby takýchto zaujatých prehovorov (*prejudiced talk*) tri druhy informácií: a) „textové modely“, čiže diskurzívne štruktúry a ich pamäťové reprezentácie, b) „kontextové modely“, čiže reprezentácie „faktov“ (= mimojazykových výsekov reality – pozn. autoriek), o ktorých sa hovorí, c) predchádzajúce znalosti, túžby, názory, aktivované a aplikované v procese porozumenia (Dijk, 1987, s. 307). Diskurz diskriminujúci minoritné cudzinecké skupiny zahŕňa konvenčné diskurzívne a interaktívne stratégie, ktoré prispievajú k vytvoreniu pozitívnejšieho modelu hovoriaceho, zosilnenej opozície (súperenia, konfliktu) medzi tvorcami a nositeľmi zaujatého diskurzu a referenčnou skupinou. V takých konverzáciách figuruje osobný príbeh, ktorý dokladá pravdivosť diskriminujúcich názorov; epizodický model zreteľne vykresľuje *nás* pozitívne (napr. ako obeť) a *ich* negatívne; rozprávač buduje pozitívny model seba samého, predovšetkým ako člena uzavretej skupiny (Dijk, op. cit., s. 318).

INTERTEXTOVOSŤ V OPTIKE ŠTYLISTIKY A DISKURZNEJ ANALÝZY

V súvisi s úvahou o rozmanitom potenciáli tvorby či interpretácie textov pod vplyvom diferencovaných mimojazykových kontextov sa treba zmieniť o fenoméne kríženia textov, teda *intertextuality* (Mlacek, 2003, s. 90 – 109). Venujeme jej pozornosť jednak ako javu miešania vyjadrovacích prostriedkov v texte – a to buď negatívneho (zahmlievajúceho realitu, ba dokonca niekedy aj s efektom zahmlievania pôvodného autora), jednak pozitívneho (ozvlášťujúceho a kreatívneho), jednak v súvisi s krížením obsahovo-kompozičných stratégií (a zároveň funkcií textov) a napokon v prepojení s hybridizáciou hodnotovej identity textu (kultivovaného s or-

⁵ Stratégie chápeme spolu s J. Dolníkom a E. Bajžíkovou ako rozhodovacie procesy, ktoré sa realizujú ako preferencie spomedzi rôznych alternatív. Preferovaná stratégia je výsledkom hodnotiacej aktivity aktéra diskurzu. Ten ju uprednostnil ako najlepšiu z možností so zreteľom na cieľ komunikácie a podmienky (Dolník – Bajžíková, 1997, s. 92 – 93).

dinárnym, seriózneho s bulvárnym). V prvom prípade a čiastočne aj druhom možno sledovať kontinuitu s predmetom štylistiky (ako disciplíny, ktorá sa sústreďuje na to, akými výrazovými prostriedkami je text stvárnený), pri otvorení záberu za hranice jazykovej stránky textu na jej prepojenie s mimojazykovými okolnosťami a hodnotovými stratégiami tvorcov by bolo exaktnejšie hovoriť o jave *interdiskurzivity* (Orgoňová – Dolník, 2010, s. 83). Môže ísť pritom o sledovanie pomeru tzv. „čistých“, čiže originálnych, pôvodných textov či aj žánrov autenticky reflektujúcich realitu a ich „miešaných“ konfigurácií s prípadnými prídavkami fiktívnych kreácií. V súčasnej postmodernej alebo aj hypermodernej komunikácii totiž priam programovo dochádza k stieraniu hraníc medzi realitou a virtualitou, čoraz častejšie sme svedkami konfúzneho prezentovania fiktívnych virtuálnych udalostí ako reálnych. Napríklad v slovenskom bulvárnem internetovom či tlačnom periodiku sa podchvíľou prezentujú epizódy zo života filmových postáv z populárnych sitcomov ako reálne udalosti zo života hercov, ktorí dané postavy stvárajú: píše sa o vydaji herečky namiesto postavy, ktorú stvárnila; inde sa herečka onálepkuje ako „drogovo závislá“ v súlade s profilom filmovej postavy, ktorú zahrala; rovnako sa skríži tragická nehoda filmovej postavy s hercom, ktorý je v skutočnosti bez úrazu. Všimnime si niekoľko titulkov zo slovenského bulváru: *Svadba v Paneláku: Zuzana Maurery je už pod čepcom* (2. 9. 2010, <http://lesk.cas.sk/clanok/90785/svadba-v-panelaku-zuzana-maurery-je-uz-pod-cepcom.html>) – pod čepcom, bola, pravda, Julka Féderová v seriáli Panelák, ktorú stvárajú na obrazovke herečka Zuzana Mauréry; *Alexandra Bártu alias Kordiaka dobili do bezvedomia!* (4. 11. 2010, <http://www.pluska.sk/soubiznis/zo-sveta-zabavy/televizia/alexandra-bartu-alias-kordiaka-dobili-do-bezvedomia.html>) – tomu istému seriálu venuje pozornosť aj iné bulvárne periodikum, ktoré síce uvádza popri mene herca na druhom mieste aj meno seriálovej postavy, pravda, v grafike je hrubo zdôraznená časť: *Bártu dobili do bezvedomia!*; „dvojčediný“ Bárta sa objavil v bulvári aj v takejto upútavke: *Bárta z Paneláku: Zo sexsymbolu troska!* (29. 4. 2009, <http://www.monitorujem.sk/bulvar/155830/barta-z-panelaku-zo-sexsymbolu-troska>)... a opäť v texte išlo o osudy seriálového Kordiaka. Takéto titulkové upútavky s miešaním mien a vťahovaním fikcie do reality plnia vyslovene prvoplánovú, ozvlášťňovaciu štylizačnú funkciu (s nádychom senzácie), nie je za nimi žiadna „ideologická“ stratégia či iný nejazykový diskurzívny činiteľ.

Analogicky sa narába s textom v záujme hybridizácie žánrových modelov, keď sa napríklad v dennej tlači prelínajú texty rôznych funkcií (povedzme informačné = spravodajské s hodnotiacimi = analytickými) či texty rôznych hodnôt (dôveryhodné, hodnotovo „seriózne“ texty s textami „bulvárnymi“, teda takými, čo sú založené na preferovaní senzácií, poloprávď či jednostranných informácií, prípadne neetických osobných útokov či iných nekalých taktík). Vo verejných komunikátoch je spravidla takáto intertextualita vedomá a intenčná a v závislosti od ustálených spôsobov prezentácie informácií a od typológie médií (napríklad na mediálnom trhu istej krajiny) aj prediktabilná. Tak povedzme v slovenskom kontexte nikoho neprekvapí, ak sa

v bulvárnych tlačovinách ako *Nový čas* či *Plus jeden deň*, prípadne v elektronických médiách ako *Aktuality.sk* objavia jednostranné, zveličujúce a ironizujúce postrehy k sledovanej udalosti. Tá istá udalosť je napríklad v denníku *Pravda* či *Sme* prezentovaná viacstranne, s odstupom, bez sugestívnych citátov účelovo vybraných autorít a bez hodnotiacich alúzií. Všimnime si len pár torzovitých výňatkov z analytických textov z masmédií⁶:

Nový čas:

Nobelovku za mier dostala EÚ, Klaus to považuje za vtíp (krátené)

13. 10. 2012, 00:00 - Slováci, ktorí túžia získať Nobelovu cenu, môžu skákať od radosti. Výbor, ktorý o jej udelení rozhoduje, včera oznámil, že ju dostali. No nielen oni, ale celá EÚ.

... Európska únia je totiž držiteľom Nobelovej ceny za mier pre rok 2012. V nórskom Osle to oznámil Nobelov výbor, ktorý EÚ vyznamenal za šírenie mieru a demokracie v Európe a za jej dlhodobú rolu pri zjednocovaní európskeho kontinentu. „*EÚ a jej predchodcovia prispievali šesť desaťročí k podpore mieru a uzmierenia, demokracie a ľudských práv v Európe,*“ uviedol šéf päťčlenného Nobelovho výboru Thorbjörn Jagland, ktorý je zároveň generálnym tajomníkom Rady Európy.

... Správa z Osla však vyrazila dych českému prezidentovi Václavovi Klausovi. „*Prezident tomu neverí a považuje to za vtíp,*“ reagoval Klausov hovorca Radim Ochvat pre server novinky.cz, keď nórska televízia tesne pred vyhlásením laureáta favorizovala práve EÚ.

Autor: Nový Čas, pol, čt

(<http://www.cas.sk/clanok/234273/nobelovku-za-mier-dostala-eu-klaus-to-povazuje-za-vtip.html>)

Aktuality.sk:

Komentár: Oneskorená nobelovka (krátené)

12. 10. 2012, 20:42 Bratislava

Zlé jazyky tvrdia, že suma, spojená s udelením Nobelovej ceny na mier, bude použitá na vystuženie trvalého eurovalu. A že lady Ashtonová dostane navyše Oscara za najlepšie stvárnenie ženskej postavy vo vedľajšej úlohe.

Carter, Arafat, Gore, Obama... EÚ

Problém s udelením Nobelovej ceny za mier Európskej únii je presne opačný ako problém s jej udelením Barackovi Obamovi pred tromi rokmi. Kým americký prezident ju dostal predčasne (pred tým, než čokoľvek dokázal), EÚ ju dostáva oneskorene – v čase, keď sa začína viac stávať zdrojom nestability ako mieru.

Niektorí komentátori upozornili na iróniu, že Únia dostala nobelovku od krajiny, ktorá svoje vlastné členstvo odmietla v dvoch referendách (v rokoch 1972 a 1994). No skutočnou iróniou je, že EÚ ju dostáva na pozadí návštevy Angely Merkelovej v Grécku.

⁶ Ukážky uvádzame v pôvodnej podobe bez jazykovej a pravopisnej úpravy.

Nemecká kancelárka bola vítaná nenávisťnými davmi ľudí, ako „Hitlerova dcéra“. Ulice v Aténach zaplavili preškrtnuté hákové kríže a nápisy ako „Nechceme štvrtú ríšu“. Všetko vásne ako keby druhá svetová vojna skončila len minulý týždeň.

Hnev Grékov je dôsledkom toho, že musia potiť krv, aby sa udržali v eurozóne. A v eurozóne sa podľa vlastných i európskych špičiek musia udržať, aby neutrpela kredibilita eura. Spoločná európska mena je zatiaľ vrcholným „výdobytkom“ šesťdesiatich rokov európskej integrácie. A treba otvorene priznať, že euro dnes produkuje viac konflikty ako svornosť.

Nemci, či Fíni majú pocit, že len zbytočne doplácajú na lenivých Grékov alebo Portugalcov. Juhoeurópania majú zase pocit, že sú nútení podstupovať kvôli európskej myšlienke neprimerane vysoké obete. Napätie tak narastá a ponúkajú sa paralely s česko-slovenskou debatou pred dvadsiatich rokov o tom, kto na koho dopláca. Bola to debata, ktorá napokon viedla k rozdeleniu spoločného štátu. Kam môže vyústiť súčasné napätie v eurozóne?

Autor: Lukáš Krivošík

(<http://www.aktuality.sk/clanok/215889/komentar-oneskorena-nobelovka/>)

Topky.sk:

Nobelovu cenu za mier získala Európska únia: Klaus to považuje za vtíp! (krátené)

12. 10. 2012, 12:32 Držitelia Nobelovej ceny za mier – Martin Luther King, Jasir Arafat, Barack Obama a Nelson Mandela

OSLO – Európska únia získala tohtoročnú Nobelovu cenu za mier za svoju dlhodobú úlohu v zjednocovaní kontinentu a presadzovaní demokracie a mieru. Rozhodol dnes o tom Nobelov výbor nórskeho parlamentu v hlavnom meste Oslo. Reakcie na túto udalosť sú rozporuplné.

Ocenenie sa považuje za morálnu podporu 27-člennému bloku krajín v čase, keď sa usiluje vyriešiť dlhový krízu, uviedla agentúra Reuters.

Nobelov výbor ocenil EÚ za podiel na obnove po druhej svetovej vojne a za jej rolu v šírení stability v bývalých komunistických krajinách po páde Berlínskeho múru v roku 1989. „Stabilizovanie, v ktorom Európska únia zohrala svoju úlohu, pomohlo zmeniť rozorvanú Európu z kontinentu vojny na kontinent mieru,“ povedal predseda Nobelovho výboru Thornbjörn Jagland. Výbor vo svojom stanovisku uviedol, že dlhodobé úsilie predstaviteľov EÚ o zabezpečenie mieru slúži ako inšpirácia pre ostatné regióny sveta.

„Sme hlboko dojatí a poctení správou, že Európskej únii bola udelená Nobelova cena za mier,“ uviedol Schulz v prvej reakcii na túto správu, prostredníctvom odkazu na sociálnej sieti Twitter. Schulz zároveň dodal, že zmierenie je hodnota, na ktorej je EÚ postavená, a táto skutočnosť môže slúžiť ako inšpirácia pre ostatných.

Reakcie na udelenie Nobelovej ceny za mier EÚ

Podľa českého prezidenta a známeho euroskeptika Václava Klauza ide o zlý vtíp. „Prezident tomu neverí a považuje to za srandu,“ povedal portálu Novinky.cz. Klausov hovorca Radim Ochvat.

Šéf českej diplomacie Karel Schwarzenberg toto rozhodnutie zas naopak považuje za správne. Domnieva sa totiž, že EÚ prispela k tomu, že štáty na jej území problémy

rieši len mierovou cestou. Spolok 27 štátov považuje za „najväčšie dielo mieru“, ktoré vzniklo po skúsenosti s dvoma svetovými vojnami.

Negatívne reagoval britský europoslanec Nigel Farage. „Myslím, že je to absolútna hanba. Znevažuje to Nobelovu cenu,“ poznamenal krátko po vyhlásení ocenení.

„Európa pokračuje ďalej aj napriek kríze. Nie je to dlhá pokojná rieka, no ustalať sa. Myslím, že všetci lídri štátov a obyvatelia privítajú cenu ako povzbudenie. Som veľmi dojatý. Posledné tri desaťročia boli veľmi ťažké.“ – Jacques Delors, bývalý predseda Európskej komisie.

„Európa si v 20. storočí prešla dvoma občianskymi vojnami a my sme nastolili mier vďaka EÚ. Tá je preto najväčším mierotvorcom v histórii.“ – Herman Van Rompuy, stály predseda Európskej rady.

K udalosti sa už stihli vyjadriť aj niektorí slovenskí politici. Bývalý minister obrany Martin Fedor napríklad uviedol, že „po Arafatovi či Obamovi nobelovka pre EÚ nemôže už byť predsa žiadne prekvapenie“.

(<http://www.topky.sk/cl/11/1327542/Nobelovu-cenu-za-mier-ziskala-Europska-unia--Klaus-to-povazuje-za-vtip->)

Štylistiku pritom zaujíma hlavne povrchová forma prejavu, jej expresívnosť či iná výrazová dimenzia, sčasti aj otázka segmentácie či hierarchizácie obsahových zložiek textu (pričom za nepríznačnú prezentáciu sa napríklad v spravodajstve považuje usporiadanie informácií od najdôležitejších po najmenej dôležité v zmysle známej „obrátenej pyramídy“ – porov. Mistrík, 1997, s. 169). Diskurzívna analýza k odkrytým výrazovým hodnotám textu pripája postrehy k mimojazykovým okolnostiam textu. Usúvzťažňuje napríklad v prípade novinových politických textov situáciu v politickom diskurze v príslušnom dobovom a teritoriálnom kontexte s mediálnou situáciou v danej krajine (mediálnym diskurzom), s osobnosťami na politickej scéne (doma i v zahraničí) a ich politickou identitou. Tak diskurzívny analytik rekonštruje, ako sledovaný text, teda ohnivko istého reťazca výpovedí ako súčasti verbálno-neverbálneho diania, odkazuje na realitu, na aktérov, ich dobové, ideologické, kultúrne väzby a na ich vplyvy na recipientov. Túto situáciu vystihuje aj J. Hoffmannová, keď hovorí, že „kritičtí lingvisté“ (predstavitelia kritической diskurzívnej analýzy – poznámka autoriek) svoju stylistickú analýzou odhalujú, jak jsou v diskurze zakódovány mocenské mechanismy, konflikty a různé názory a předsudky vedoucí k diskriminaci určitých společenských skupin“ (Hoffmannová, 1997, s. 56).

V tejto riadiacej línii možno interpretovať vyššie uvedené výseky novinových článkov o politickej udalosti zo štylistického hľadiska primárne tak, že sa v nich sústreďme na ich jazykový „tvar“. A priori pritom očakávame, že: „Politická komunikácia môže mať buď sklon ku konzervatívnejším formám prejavu, teda k „serióznosti“, alebo k „marketizujúcej“ nedbanlivosti, k vyškolenej neformálnosti, expresívnosti až teatrálnosti typickej pre bulvár“ (Orgoňová – Dolník, 2010, s. 95). Pri naznačenom očakávaní máme na pamäti zároveň dedičstvo z antickej rétoriky

ako spomínanej „kolisky“ štylistiky. Inklinujeme pritom k aristotelovskej verzii, ktorá sa odklonila od sofistického ponímania predmetu ako umenia krasorečníctva a nazýva rétoriku „odnožou politiky“, pričom politika nie je len náukou o štáte, ale môže označovať celú praktickú filozofiu, a teda aj jej etický aspekt (Aristoteles, 1948, s. 16 – 18). Úloha rečníka tak už v antike spočíva v schopnosti vyložiť (korektne) to, čo je v danej téme presvedčivé a hodnoverné, a presvedčiť adresáta o (politickej) veci nielen pomocou pravdepodobných tvrdení, ale aj pôsobením na city. (Na rozdiel od logiky sa pritom neriadi exaktnými vedeckými poznatkami a logickými operáciami, ale opiera sa o všeobecne zrozumiteľné dôkazy [entymémy] namiesto dialektických sylogizmov a o príklady namiesto aplikovania dialektickej indukcie.) Ak vezmeme do úvahy narušiteľnosť etického aspektu antickej aristotelovskej teórie, jej znaky (zrozumiteľne vyložiť a hájiť veci racionálne i emocionálne) sú platné a vo verejných prejavoch využívané, prípadne aj neeticky zneužívané, dodnes.

V takejto optike sa javí, že prvé dve (bulvárne) ukážky z denníka *Nový čas* a z portálu *Aktuality.sk* budujú efekt atraktívnosti informácií a presvedčivosti ponúkaných názorov emocionálnymi (často metaforickými) výrazmi a tiež hyperbolizáciou vybraných jednostranných faktov na tému Nobelova cena za rok 2012 pre EÚ, podávaných „priateľským“ a „domáckym“ výrazom s nahustenými familiárnymi formuláciami typickými skôr pre súkromné rozhovory neškolených obyčajných ľudí než pre štylizácie profesionálnych tvorcov vo verejnom periodiku s celonárodnou distribúciou. Kto by sa ubránil úsmevu pred absurdným obrazom naivného eurooptimistického občana *skáčuceho od radosti* z naplnenia tajného priania získať cenu z Oslo? Pobavenie recipientovi nenaštrbí ani následná zmienka o *zlých jazykoch* tvrdiacich, že to bude za cenu použitia finančnej odmeny k *nobelovke* na euroval... Na intenzifikáciu irónie či výsmešného tónu dobre slúži princíp kontrastu medzi načrtávanými obrazmi euforických eurooptimistov *skáčucich od radosti* a tých, ktorým správa *vyrazila dych*, prípadne tých, ktorí *potia krv*, aby sa udržali v eurozóne. Rovnaká figúra (kontrast) slúži na usúvzťažňovanie nepriateľsky naladených príslušníkov EÚ (Grékov voči *Hitlerovej dcére* A. Merkelovej) v lone mierotvornej únie. Karikovaniu (podľa kritikov zlej voľby Nobelovho výboru) dobre slúži tiež sugerovanie obsahovej súvzťažnosti udeľovania dôstojnej mierovej ceny s filmárskym iluzionizmom hodným Oscara či nekompatibility obdarovaného a darcu (pričom ten druhý opakovane odmietol vstúpiť do obdarovanej únie). To všetko sú zo štylistického pohľadu len situačné „náladové“ obrázky evokované výberom príslušných replík a príslušných (prevažne jednostranne negatívnych alebo kontrastujúcich) informácií. Pravda, diskurzívna analýza, najmä jej kritický variant, nadviaže na túto „preddiskurzívnu“ štylistickú analýzu, aby vyabstrahované povrchové figúry (napríklad hyperbolu, kontrast, iróniu) zhodnotila vzhľadom na ich zmysel v konkrétnom uplatnení v podobe zvolenej diskurzívnej stratégie, napríklad pri pomenovaní a usúvzťažňovaní faktov udalosti (porov. Fairclough, 2003).

Vyššiu dávku faktografie s následným analytickým kváziponorom prináša text z *Aktuality.sk*. Po relatívne výstižnom glosovaní sporných nositeľov Nobelových cien za mier z predošlých rokov však v konečnom dôsledku ide zasa o žoviálnu formu „dramatizácie“ potenciálu politických napätí v EÚ amerikanizujúcim spôsobom s evokovaním opozície „severu proti juhu“ (neodpustiac si pritom v slovenskom periodiku paralelu s česko-slovenským prekáraním spred 20 rokov o poškodených a škodcoch) a s následným vyústením do sugescie katastrofického scenára rozpadu únie podľa „vzoru“ rozpadu Česko-Slovenska. Celé vyššie opísané bulvarizované jazykové defilé je komponované v žánrovo hybridných spravodajsko-analytických útvaroch, prezentujúcich popri vecných informáciách či opisoch aj spektrum názorov alebo hodnotení, čiže výsledky úvah. Text v *Aktuality.sk* podobne ako nižšie interpretované texty (osobitne v *Sme*) v pôvodnom nekrátenom rozsahu i obsahovej viacaspektovosti zodpovedajú žánru komentára, intertextuálne obohatenému o výrazové znaky „zážitkových“, teda beletrizovaných žánrov typu besednice či fejtónu. Obsahovo-kompozične tieto texty korelujú so svojou žánrovou nevyhranenosťou, resp. hybridnosťou, pričom ich obsahová štruktúra nevykazuje ani typické znaky „zostupnej“ spravodajskej organizácie informácií od najdôležitejšej k najmenej dôležitej, ani, naopak, vzostupnej organizácie s akousi intenzifikáciou závažnosti obsahu následných propozícií typickej pre nespravodajské texty (porov. Mistrík, 1997, s. 169). Ide o kolísavý, nepravidelný spôsob obsahovej segmentácie informácií a úvah, v ktorom sa akákoľvek obsahová pravidelnosť s'aby uvoľňuje, čím sa dosahuje efekt neočakávateľnosti „vývinu“ názorov a argumentácií. Ponad túto kompozičnú asymetriu presahuje napokon sila výrazu programovo navodzujúceho ilúziu dôveryhodnosti (a teda aj dôveryhodnosti) a neformálnosti vzťahu pisateľa a publika ako východiska na preštruktúrovanie, ba až obrátenie váhy posolstva z vypovedaného (vážne veci sa tak znevažujú a naopak, dramatizujú sa detaily, dohady, špekulácie, ireálne zložky informácií a úvah). Štylistika sa tak dostáva oblúkom k dávno potvrdenému poznatku, že centrálnym znakom dnešných bulvárnych médií je *infotainment* či tu konkrétnejšie *politainment*, teda programové zabávanie adresátov masmédií aj na účet vážnych udalostí⁷ (porov. Dolník – Bajzíkova, 1997, s. 81; Čmejrková, 2003, s. 80 a iné).

⁷ Už v zborníku *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, teda desať rokov po pretransformovaní našej žurnalistiky v duchu ponovembrového českého a slovenského konkurenčného mediálneho trhu, konštatuje Jaroslav Bartošek, že v masmédiách má stále vyšší podiel zábava; masmédiá totiž slúžia na odstraňovanie nudy, pomáhajú štruktúrovať voľný čas, posilňujú sebavedomie a sú náhradou za reálny interpersonálny styk (Bartošek, 1999, s. 42 – podľa Kunczika, 1995). Fenoménom postmoderného intertextuálneho vnášania „zábavy“ do vecných monologických či dialogických, písomných či ústnych publicistických textov, čo transparentne evokujú samotné prevzaté termíny pre daný jav (*infotainment* = krížený výraz z motivujúcich pomenovaní *information* + *entertainment*; *confrontainment* = *confrontation* + *entertainment*; *politainment* = *politics* + *entertainment*), nie je novátorským nástrojom našich tvorcov textu v 90. rokoch 20. storočia (ani ich súčasných zahraničných vzorov), ide o oživenie učenia známeho už z klasickej rétoriky v duchu antického *movere, probare, conciliare, concitare* či

Oproti tomu článok z virtuálneho periodika *Topky.sk* je v tomto prípade ukážkou intertextovej inklinácie bulváru k serióznosti. Je informačne omnoho bohatší, pokojnejší, čiže menej emocionálne podfarbený a obsahovo širokospektrálnejší než články v *Novom čase* a *Aktualitách.sk*. Symetricky prezentuje postrehy na podporu rozhodnutia o udelení Nobelovej ceny za mier, pričom nezamľčuje ani to, že jestvujú aj oponenti voči tomuto rozhodnutiu, a ponúka autentické citáty z oboch názorových protistrán. Jazykovo je azda menej nápadný, v pomere medzi racionalitou a emocionalitou viac racionálny, obsahovo dimenzovaný v prospech komplexnosti a vyváženosti informácií s argumentmi za aj proti. Napriek nenaplneniu očakávanej prvopláňovej výrazovej bulvárnosti je čitateľom jasné, že za „nudnejším“ a rozsiahlejším článkom v *Topky.sk* stojí objektívnejšia a komplexnejšia informácia než v predošlých dvoch.

Diskurzného analytika nad rámec jazykových atribútov textov zaujíma aj nadčasové „podhubie“, na ktorom došlo k samotnej udalosti – teda k udeleniu ceny za mier v kontexte súčasnej Európskej únie (ktorá zjednotila dvadsaťsedem predtým izolovaných európskych krajín s nerovnakými zákonmi, s nerovnakými možnosťami hospodárskeho rozvoja či egalizácie ľudských práv a začala pracovať na európskej integrácii). Máme na mysli analytika vychádzajúceho z etnometodologickej perspektívy, teda z neobjektivistických stanovísk bez aplikovania predchádzajúcej „hotovej“ výskumnej metódy. Takýto analytik sa vnára do aktuálneho reťazca udalostí. Zohľadňuje pozície popredných aktérov a ich vzťahy: vníma, kto je euroskeptik (napríklad holandský politik Geert Wilders či český politik Václav Klaus), kto je burič (v španielskych či gréckych uliciach) či prosto oponent a jeho argumenty, aj to, čo a kto svedčí v prospech únie. To možno sledovať jedine v historickej kontinuite udalostí (tu aspoň v mikrodiachrónii cca dvadsať rokov, širšie v celej povojnovej histórii vyše šesťdesiat rokov) a v konfigurácii postojov nielen doma, ale aj v zahraničí. Takto okolnostne pripravený „interdiskurz“ sa už len v rámci prirodzenej dynamiky života i jazyka následne ocitá v osídlach fluktuácie vlastných činiteľov, ktoré sa *emergentne* (= tu a teraz) reštruktúrujú a stavajú tak interpreta pred neprediktabilnú udalosť s aktuálnou konfiguráciou aktérov a s tým späť textový produkt. Tak sa povedzme tu sledované politické udalosti pluralitne interpretujú z rôznych uhlov pohľadu (čo je typické pri akomkoľvek kvalitatívnom/komunikačne založenom metodologickom prístupe tzv. mäkkých, neexaktných vied, ktorých predmet výskumu nie je merateľný exaktnými prístrojmi). To, že v prípade médií a mediálneho diskurzu v prieniku s politickým diskurzom máme do činenia so stabilizovanými typmi stratégií nazerania (na osi serióznosť

delectare popri prostom *docere* (čo znamená, že funkcia textu sa nevyčerpáva podaním vecnej informácie, ďalšou z funkcií dobrého textu je totiž vyvolať v recipientovi pohnutie [*movere*], dôveru na základe podaných dôkazov [*probare*], presvedčenie [*conciliare*], vybičovanie emócií [*concitare*] či až potešenie z vypočutého [*delectare*]) (porov. napríklad Dolník – Bajziková, 1997, s. 81; Dolník, 2009, s. 323).

vs. bulvár), nevyklučuje ďalšie možné variantné prístupy, preferenčné pohľady analytika v súlade s jeho jedinečnou hierarchiou hodnôt, skúsenosťami, ideologickým, kultúrnym či sociálnym zázemím.

Ako teda v konkrétnej veci udelenia Nobelovej ceny za mier Európskej únii chceme prezentovať svoj uhol pohľadu? Po prieskume spektra názorov v reštruktúrovanom priestore svetových médií zliatych do jedného kanála – internetu, po odfiltrovaní skrytého či otvoreného presviedčania zo strany napríklad euroskeptikov či eurooptimistov, po neutralizácii „zábavných“ stimulov z bulvárnych posolstiev s falošnou familiárnosťou, s jednostrannými polopravdami či priam „kačicami“ a katastrofickými hypotetickými scenármi môžeme dospieť – ruka v ruke s Normanom Faircloughom (2003, 2009) – k odkrytiu krízového miesta, teda „problému“ pluralitných (vrátane opozičných) postojov, ktorým je v tomto prípade zrejme globalizácia Európy s následnou hypermodernou reštruktúraciou kultúry ako spôsobu bytia na pozadí európskej integrácie (ktorá sa synekdochicky spája s EÚ, a teda je terčom útokov ako nositeľka Nobelovej ceny za čokoľvek). Máme pritom na mysli reštruktúraciu kultúry v Európe na prahu 21. storočia. Totiž koncom 20. storočia nastupuje na ekonomickú scénu (vyspelej) Európy hyperkapitalizmus so svojimi novými konštantami: osobným úspechom, súkromnou iniciatívou, vládou peňazí či komplexom ideálov „hyperindividualistu“, ktorý flexibilne prispôbuje či mení svoje plány, v súkromí si hedonisticky „užíva“ svoj život naplno „tu a teraz“, v práci prijíma riziká a kráča za svojou nezávislosťou a zodpovednosťou za vlastný osud. V Európe bez hraníc dochádza k miešaniu kultúr a následne k expanzívnejšiemu osvojovaniu si hybridizovaných kultúrnych modelov aj na národnej pôde, čiže k výberovej módnjej implantácii prvkov cudzieho spôsobu života napríklad v stravovaní, voľnočasových aktivitách či zariaďovaní príbytkov. Okrem preskupujúcich sa vecných stimulov ako súčastí spôsobu života Európanov sú na programe dňa aj nadnárodné etické spory napríklad v spätosti s otázkami eutanázie, potratov, antikoncepcie, genetickej manipulácie, legalizácie drog či legalizácie „dúhových“ partnerstiev. Integrujúcu sa Európu napokon „integrovane“ ohrozuje novodobý svetový neuduh terorizmus a počítačová kriminalita (Lipovetsky, 2012, s. 11 – 112).

V duchu poznatkovej bázy v prepojení s načrtnutým skúsenostným rámcom Európana a tiež v súvisi s osobnými preferenciami potom môžeme nielen prejavíť osobnú inklináciu k vybraným argumentom za alebo proti udalosti a jej kolektívne aktérovi (EÚ), ale navyše následne ponúknuť aj konštrukciu akceptabilnej budúcnosti.

Výsledkom môže byť referencia, ktorú sme nevytvorili sami, ale plne sa stožňujeme s jej autorom J. Čokýňom z mienkotvorného slovenského denníka *Sme* a prijímame jeho text ako výstižné stelesnenie vyústenia našej vlastnej praktickej analytickej práce:

Nobelovka pre Úniu nie je na smiech (krátené)

pondelok 15. 10. 2012

Rozpačité reakcie nad udelením Nobelovej ceny za mier pre Európsku úniu poukazujú na dve veci – ako málo vieme o jej fungovaní a ako veľmi nám chýba odstup od súčasnej krízy. ... Odhliadnuc od absurdných výčitiek typu prečo bola cena udelená inštitúcii (stačí si pozrieť zoznam ocenených), treba si v prvom rade položiť zdanlivo jednoduchú otázku – čo je to Európska únia? V zásade existujú dve odpovede – ide o platformu pre (viac či menej záväznú) spoluprácu členských krajín a v niektorých prípadoch o nové mocenské centrum s vlastnými inštitúciami a právomocami.

Toto rozdelenie je kľúčové pri takmer všetkých výčitkách, ktoré na Úniu smerujú. Nemožno totiž kritizovať Brusel za rozhodnutia, ktoré v skutočnosti prijíma Berlín, Paríž či Bratislava. Únia na Balkáne nezlyhala, ona nemala moc konať...

Avšak v oblastiach, kde má Únia výlučné právomoci, prevažuje úspech. Jednotný trh, odstraňovanie bariér obchodu či pohybu a v neposlednom rade konsolidácia a demokratizácia kandidátskych krajín s neslobodnou minulosťou sú toho dôkazom.

Udelenie ceny je, samozrejme, politickým odkazom. Prichádza však vo veľmi dôležitom čase. Vymiera posledná generácia, ktorá si pamätala, že pokoj v Európe sa zdal nereálnym snom. A zabúdame, že napriek súčasnej kríze sa máme lepšie ako väčšina sveta. Aj vďaka Únii. ...

Ak vám cena za mier pripadá vtipná, možno by ste sa mali zamyslieť znova.

Autor: Juraj Čokyňa

<http://komentare.sme.sk/c/6569301/nobelovka-pre-uniu-nie-je-na-smiech.html>

Ako sa ukázalo, lingvista vstupuje do výskumného poľa diskurznej analýzy s vlastnou devízou i vďaka tradícii jazykovednej štylistiky. Jazykovedné nástroje po novom využíva nielen pri deskriptívne zameranej analýze výrazových prostriedkov a kompozície textu, ale aj pri interpretácii verbálneho účinkovania členov diskurzného spoločenstva v sledovanej dobe, čase a priestore na to, aby prispel k porozumeniu spoločensky významných i krízových momentov s intenciou vyústenia diskurznej analýzy do formulovania efektívnych konsenzuálnych riešení, obrusujúcich konflikty opozičných strán a otvárajúcich cestu k hlbšiemu vzájomnému porozumeniu a tolerancii inakosti.

ZÁVER

V príspevku sa zaoberáme vzťahom jazykovednej štylistiky a diskurznej analýzy a poukazujeme na možnosti nadväzovania a vzájomného obohacovania oboch disciplín. Predmetom úvah je text, ktorý vnímame jednak ako spoločný východiskový objekt analýz a súčasne i ako prostriedok potvrdzujúci príbuznosť oboch disciplín. Štylistické chápanie pojmu text ako jazykovo-tematickej štruktúry usúvzťažňujeme s novším vymedzením pojmu diskurz, pri ktorom je v popredí sociálna stránka jazyka a text vystupuje ako článok, cez ktorý prenikáme k zmyslu účinkovania človeka v sociálnych interakciách so zreteľom na mimojazykové činitele dotvárajúce sociál-

nu udalosť. Na aktuálnych textoch z publicistiky ilustrujeme uplatňovanie štylistických a diskurznoanalytických nástrojov pri sledovaní fenoménu intertextuality (resp. interdiskurzivity) zahŕňajúcej miešanie vyjadrovacích prostriedkov, kríženie obsahovo-kompozičných stratégií v prepojení s hybridizáciou hodnotovej identity textu (kultivovaného s ordinárnym, serióznym s bulvárnym) a žánrových modelov so zreteľom na zmysel týchto postupov pri uchopovaní reality v mene interpersonálneho porozumenia.

Bibliografia

- ARISTOTELES: Rétorika. Nauka o řečníctví a slohu. Preklad: A. Kříž. Praha: Jan Laichter 1948. 325 s.
- BARTOŠEK, Jaroslav: Jazyk žurnalistiky. In: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Praha: Academia 1999. s. 42 – 67.
- BARTOŠEK, Jaroslav: Přesvědčování a manipulace v politické žurnalistice. In: Od informace k reklamě. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta 2007. s. 51 – 104.
- BOČÁK, Michal: Diskurz ako predmet transdisciplinárneho výskumu. In: Média a text II. Eds. M. Bočák – J. Rusnák. Prešov: FF PU 2008. s. 526 – 537.
- ČMEJRKOVÁ, Světlá: Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu. In: Jazyk, média, politika. Eds. S. Čmejrková – J. Hoffmannová. Praha: Academia 2003. s. 80 – 115.
- DIJK, Teun A. van: Discourse as Interaction in Society. In: Teun A. van Dijk (Ed.), Discourse as social interaction. London: Sage Publications 2009. s. 1 – 37.
- DIJK, Teun A. van: Communicating Racism: Ethnic Prejudices in Thought and Talk. London: Sage Publications. 1987. 437 s.
- DOLNÍK, Juraj: Všeobecná jazykoveda. Bratislava: Veda 2009. 376 s.
- DOLNÍK, Juraj – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Textová lingvistika. Bratislava: Stimul 1997. 134 s.
- FAIRCLOUGH, Norman: Analysing Discourse. Textual analysis for social research. London: Routledge 2003. 2. vydanie 2009. 270 s.
- FINDRA, Ján: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004. 232 s.
- FOUCAULT, Michel: Rád diskurzu. Preklad M. Marcelli. Bratislava: Agora 2006. 72 s.
- HABERMAS, Jürgen: Teória jazyka a východiská sociálnych vied. Úvodné štúdie a dodatky k teórii komunikatívneho konania. Preklad I. Hanzel. Bratislava: Kalligram 2011. 670 s.
- HARRIS, Zellig S.: Methods in Structural Linguistics. Chicago: Chicago University Press 1951. 384 s.
- HOFFMANNOVÁ, Jana: Stylistika a... Praha: Trizonia 1997. 200 s.
- HOLMES, Janet: An introduction to sociolinguistics. London: Pearson Education Limited 2008. 482 s.
- KOŘENSKÝ, Jan: Stylistika a pragmatika. In: Stylistyka a pragmatyka. Ed. B. Witosz. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2001. s. 32 – 37.
- LIPOVETSKY, Gilles: Globalizovaný Západ. Polemika o planetární kultuře. Preklad M. Pokorný. Praha: Prostor 2012. 232 s.
- LIPOVETSKY, Gilles: Třetí žena. Neměnnost a proměny ženství. Preklad M. Pokorný. Praha: Prostor 2007. 329 s.
- MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Bratislava: SPN 1997. 600 s.
- MLACEK, Jozef: Intertextovosť a štylistika. In: Studia Academica Slovaca. 32. Ed. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 2003. s. 90 – 109.

MLACEK, Jozef: Kategória slohového postupu v slovenskej štylistike. In: Sedemkrát o štýle a štylistike. Ed. D. Baláková. Ružomberok: FF KU 2007. s. 86 – 104.

ORGOŇOVÁ, Oľga – DOLNÍK, Juraj: Používanie jazyka. Bratislava: Univerzita Komenského 2010. 229 s.

PAULINY, Eugen: Funkčné jazykové štýly a ich klasifikácia. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1960, roč. 6, s. 229 – 234.

PAULINY, Eugen: O funkčnom rozvrstvení spisovného jazyka. In: Slovo a slovesnosť, 1955, roč. 16, s. 17 – 26.

PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 5. vydanie. Bratislava: SPN 1968. s. 489 – 561.

QUINTILIANUS, Marcus Fabius: Základy rétoriky. Preklad V. Bahník. Praha: Odeon 1985. 678 s.

SLANČOVÁ, Daniela: Východiská interaktívnej štylistiky. (Od eklektizmu k integrácii). In: Slovenská reč, 2003, roč. 68, č. 4, s. 207 – 223.

SLANČOVÁ, Daniela: Vymedzenie predmetu štylistiky... alebo: Privoňajme ku kvetu interaktívnej štylistiky. In: Slovo o slove. 10. Ed. L. Sičáková. Prešov: PF PU 2004. s. 17 – 23.

SLANČOVÁ, Daniela: Slohový postup ako textová makrostratégia. In: Jazykoveda v pohybe. Ed. A. Bohunická. Bratislava: Univerzita Komenského 2012. s. 117 – 128.

STICH, Alexander: Publicistický styl v soustavě stylů funkčních. In: Stylistyka. 1. Opole: Uniwersytet Opolski 1992. s. 98 – 105.

WITOSZ, Bożena: Dyskurs i stylistyka. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2009. 310 s.

WOOFFITT, Robin: Conversation Analysis and Discourse Analysis. A Comparative and Critical Introduction. London: Sage Publications 2009. 234 s.

DYNAMIKA SPOLOČENSKÝCH ZMIEN A STRATIFIKÁCIA NÁRODNÉHO JAZYKA

Zborník príspevkov z konferencie konanej 13. 4. 2010 v Banskej Bystrici

Editorka: Anna Gálisová

Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici 2012. 160 s.

ISBN 978-80-557-0441-8

Dynamika spoločenských zmien a stratifikácia národného jazyka

Ján Findra: Hovorová podoba spisovného jazyka

Jana Svobodová: Jazyk, spoločnosť a spisovnosť dnes

Slavomír Ondrejovič: Súčasná jazyková situácia a jazyková politika na Slovensku v medzinárodnom kontexte (príprava projektu)

Pavol Odaloš: O typológiách stratifikácií jazykov

Lubomír Kralčák: Aktuálna varietizácia slovenčiny a jej modelovanie

Zbyněk Holub: K problematice projektu vydání II. dílu Dialektologického slovníku chodského J. F. Hrušky (na pozadí súčasného dialektologického výzkumu v západních Čechách)

Květa Musilová: Vliv slovenštiny na dynamiku vývoje češtiny (sociolingvistický průzkum)

Hovorená komunikácia a jej výskumy

Vladimír Patráš: K dynamike noriem v hovorenej komunikácii obyvateľov centrálnej časti stredného Slovenska

Lujza Urbancová: Analýza dorozumievacieho kódu bežnej komunikácie vo vybraných územných bodoch stredoslovenského regiónu

Ladislav György: Sociolingvistická analýza substantívnych tvarov a ich používanie v juhozápadnom regióne stredného Slovenska

Dynamika jazyka v rôznych sférach medziľudskej komunikácie

Ladislav Janovec: Specifika internetových komunikácií

Tomáš Bánik: Nárečie a spisovný jazyk vo svetle jazykových postojov

Gabriela Olchowa: „Podziękowanie“ w wariancie oficjalnym i neoficjalnym mówionej odmiany języka polskiego i słowackiego

Beata Afeltowicz: Charakterystyka funkcjonowania nazw własnych we współczesnej polszczyźnie

Magdalena Idzikowska: Wpływ zmian społecznych na emocjonalność przekazu medialnego (na przykładzie wartościujących określeń relacji rodzinnych w prasie)

Katarína Chovancová: Podstatné mená ženského rodu vyjadrujúce funkciu, hodnosť, titul a povolanie vo francúzštine a slovenčine

Monika Kaczor: Marketyzacja języka, czyli wpływ zmian społecznych na tworzenie się nowych określeń leksykalnych

RECENZIE

TIBENSKÁ, Eva: *SÉMANTICKÁ ŠTRUKTÚRA SLOVENSKEJ VETY*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulta 2012. 295 s. ISBN: 9788081053436

Monografia Evy Tibenskej *Sémantická štruktúra slovenskej vety* nadväzuje na mnohé autorkine časopisecky a zborníkovo publikované štúdie z oblasti vetnej sémantiky a súhrnným, systémovo prepojeným pohľadom na jednotlivé zložky sémantickej výstavby vety túto problematiku syntetizuje.

Dobre premyslená štruktúra textu posudzovanej monografie zahŕňa prehľadné a vyčerpávajúce spracovanie najvýznamnejších a najvplyvnejších syntaktických teórií, domácich aj svetových, prezentáciu vlastnej koncepcie sémantickej stavby vety rozlišujúcej aspekt vzniku, generovania sémantickej stavby vety, ako aj aspekt jej vedeckej analýzy či interpretácie. Ťažiskom výkladu predkladanej problematiky je všestranný opis a charakteristika jednotlivých komplementov sémantickej stavby vety vrátane tzv. treťoplánových participantov. Ako konštatuje autorka v úvode monografie, jej snahou bolo čo najkomplexnejšie opísať sémantickú štruktúru slovenskej vety, akcentujúc pritom vzťah medzi významom a formou a prepojenosť prvkov syntactickej roviny so syntakticky relevantnými prvkami morfolologickej a lexikálnej roviny.

V úvodnej kapitole E. Tibenská predstavuje jednotlivé koncepcie sémantickej štruktúry vety, pričom podrobnejšie analyzuje tie teórie, ktoré ovplyvnili jej postupy skúmania sémantickej stavby vety. Preto v tejto časti práce absentujú najnovšie teórie zamerané na zmysel vety vo vzťahu k pragmatickým aspektom jazyka. Táto prezentácia sa začína generatívnou sémantikou (nadväzujúcou alebo reagujúcou na transformačnú gramatiku), pokračuje cez pádovú gramatiku (Charles J. Fillmore), koncepciu komplexných vetných vzorcov (František Daneš, Zdeněk Hlavsa a i.), funkčný generatívny opis (Peter Sgall a kol.), sémantiku proпозиčných typov (Miroslav Grepl – Petr Karlík), teóriu intencie (Eugen Pauliny), valenčnú teóriu (Lucien Tesnière a i.), model zmysel – text, referenčné prístupy k vetnej sémantike (Vladimir G. Gak, Natalia D. Aruťunovová), konceptuálne teórie o sémantickej štruktúre vety (Samuil D. Kacneľson), teóriu sémantickej bázy gramatiky (Jan Kořenický) a končí sa sovietskou sémantickou školou (Natalia J. Švedovová, Galina A. Zolotovová). Pri tomto prehľade autorka mohla spomenúť aj model vetného algoritmu Františka Mika vychádzajúci z generatívnej koncepcie jazyka, podľa ktorej sa štruktúra vety modeluje ako sekvencia postupných krokov, začínajúc „zhora“, čiže z pozície „fakt“ ako výstup témy, pokračujúc jeho rozčlenením na špecifickejší systém „faktor“ (jazykovo sa realizuje sémou nominatívu signalizujúcou samostatné, nezávislé postavenie), v ktorom nastáva udalosť „faktum“ („systém deja“), a končiac vyjadrením jednotlivých segmentov slovnými druhmi a ich gramatickými kategóriami. Určité paralely k tomuto modelu možno nájsť v koncepciách akcentujúcich denotatívny aspekt vetného významu (V. G. Gak, N. D. Aruťunovová), ale aj v koncepcii „packing“, ktorej autorom

je Wallace L. Chafe, operujúcej s pojmami dané – nové, topik (v zmysle „hranice“, v ktorých sa „pohybuje veta“), podmet (to, o čom hovoríme), hľadisko a pod. Pri Danešovej koncepcii aktuálneho členenia treba korigovať vyjadrenie „informačné členenie (na východisko, t. j. novú informáciu a jadro)“ na s. 18: východisko nie je novou informáciou (ináč prístavok „t. j. novú informáciu“ mal byť oddelený čiarkou), ale informáciou známou z predchádzajúceho kontextu.

Prezentáciu spomenutých teórií o sémantickej štruktúre vety, obsiahnutú v prvej kapitole, autorka sprehľadňuje a syntetizuje v druhej kapitole tým, že tieto teórie klasifikuje hlavne na základe konkrétnej, resp. odlišnej interpretácie samotného pojmu *sémantická štruktúra vety*.

Svoje vlastné chápanie sémantickej štruktúry vety (ďalej aj SŠV) i postupy skúmania jej jednotlivých komponentov E. Tibenská podáva v nasledujúcich štyroch kapitolách.

Sémantickú štruktúru vety chápe ako „jeden z podsystémov vety, a to podsystém významový, ktorý je tvorený vzájomným pôsobením vnútroštruktúrových, medzisystémových a mimosystémových javov s prihliadnutím na vzťahy medzi časťami a celkom – vetou a vzájomným pôsobením všetkých podsystémov vety, predovšetkým podsystémom formálnym“ (s. 82 – 83). V súvisi s východiskovou orientáciou na vzťah celok – časť skúmanie SŠV autorka začína analýzou sémantických vlastností predikátu, ktorý je podľa nej obsiahnutý iba v štruktúre dvojjednoduchých subjektívnych viet, nie však vo vetách typu *Prší. Je teplo*. Z metodologického hľadiska pokladáme za správny dichotomický postup klasifikácie predikátov na základe opozície akčnosť – neakčnosť, statickosť. E. Tibenská tak vyčleňuje dve hlavné triedy predikátov: 1. predikáty neakčné – stavy a 2. predikáty akčné – deje, v rámci ktorých potom rozlišuje jednotlivé sémantické podskupiny.

Piata kapitola s názvom *Špecifikácia subjektového participanta SŠV* syntetizuje autorkino štúdium tejto problematiky prezentované vo viacerých časopisoch a zborníkoch. Za hlavné kritérium špecifikácie subjektového participanta autorka pokladá protiklad aktívnosť – neaktívnosť. Podľa toho člení subjekty na aktívne (agensové) a neaktívne (nositeľské), pričom v rámci aktívnych rozoznáva procesory, aktory, kauzátory, iniciátory a realizátory a v rámci neaktívnych nositele deja, nositele hodnotenia, stavu, vnemu a existencie. Osobitnú pozornosť v tejto kapitole venuje E. Tibenská bezsubjektovým vetám stvárnujúcim skutočnosť takým spôsobom, že sa pritom nedá odhaliť zdroj dynamiky či nositeľ stavovej charakteristiky. Ide o známe vetné štruktúry stvárnujúce atmosférické deje, stavy, procesy a pod. typu *Prší. – Zozimilo sa. – Na ceste sa práši*. K nim však nepatrí veta *Na stavbe sa pracuje* (s. 119), ktorú možno pokladať za jeden z typov subjektivej diatézy s agensom odsunutým do pozadia, keďže je všeobecne známy alebo hovoriaci/píšuci ho z určitých dôvodov nepokladá za potrebné vyjadrovať, napríklad keď chce zdôrazniť dej. Ďalšia naša poznámka sa týka výrazu „syntaktická forma príčiny“ (s. 123), ktorý autorka uvádza v súvislosti s interpretáciou „uskutočňovateľa deja“ (s. 123) vo vetách typu *Roztriaslo ho (zimou). Rozpálilo ho (od horúčky)*. V podobných prípadoch by podľa našej mienky bolo vhodnejšie hovoriť o syntaktickej alebo vetnočlenskej funkcii príčiny (nie o syntaktickej forme príčiny), keďže tak inštrumentálom, ako aj genitívom s predložkou *od* sa okrem príčiny vyjadrujú aj iné syntaktické/vetnočlenské funkcie. V analogických prípadoch ide o kauzátora, vetnočlensky o príslovkové určenie (nepersonálneho) pôvodcu. A podobne (resp. tým viac) ani vyjadrenie autorky na s. 131 „primárnou formou na vyjadrenie Sb je podmet“ nepokladáme za korektné, lebo ani podmet nie je forma,

ale syntaktická funkcia či pozícia; do úvahy by prichádzalo napríklad vyjadrenie „forma, ktorou sa primárne vyjadruje podmet/vetnočlenská funkcia podmetu“. Funkciu predsa nemožno pokladať za prostriedok vyjadrovania významu, ale naopak – význam (stváraný určitou formou) je prostriedkom na vyjadrovanie funkcie.

V šiestej kapitole po prehľade názorov lingvistov na sémantiku objektového participanta v SŠV a po analýze vlastného materiálu autorka podáva svoj vlastný výklad tejto problematiky, akcentujúc pritom sémantickú špecifikáciu, a teda aj klasifikáciu objektového participanta. Na základe opozície 'účastník situácie (neaktívny – aktívny): nie účastník situácie' autorka vyčleňuje tieto špecifikácie objektového participanta SŠV: *patiens (Otec rúbe drevo.)*, *rezultát (Otec postavil dom.)*, *relant (Otec dôveruje synovi.)*, *adresát (Otec hrozí synovi.)*, *sociatív (Otec sa zhovára so synom.)* a *inherent*, ktorý podobne ako obligatórny komplement obsahovo dopĺňa akčný alebo neakčný predikát (*Otec sa zaujíma o syna.*). Poznámka k tejto časti práce: prípady „rôzneho pádového stvárania tej istej špecifikácie“ (pozri s. 198) typu *Chytil stôl. – Chytil sa za stôl/stola.* na rozdiel od autorky nehodnotíme „ako rovnocenné“.

Po výklade „nosných členov SŠV“ – subjektu, predikátu a objektu – nasleduje kapitola o špecifikácii komplementov SŠV, čiže sémantických prvkov vety pomenúvajúcich rôzne okolnosti deja ako obligatórne doplnenia (*Mama preložila šaty z police do skrine. – Schôdza trvala tri hodiny.*). E. Tibenská ich odlišuje od neobligatórnych doplnení (zriedkavejšie aj obligatórnych prívlastkov), pre ktoré vymedzuje označenie *konkretizátor SŠV*.

Antropologický element do skúmania sémantickej štruktúry vety vnáša autorka v predposlednej kapitole tejto publikácie s názvom *Tretí syntaktický plán a jeho stváranie v slovenčine*. Pri tomto označení prevzatom od Ivana Poldaufa ide o jazykové stváranie denotatívnej situácie z hľadiska podávateľa, ktorý ako „pridaný participant“ funguje ako „relátor“ (hodnotiteľ: *Dievča sa mi protiví.*; prežívateľ: *Matematika sa mi učí ľahko.*) a benefaktor (*Narodil sa mi syn.*).

Vzhľadom na to, že „tret'oplánové“ participanty sa zvyčajne vyjadrujú bezpredložkovým datívom, autorka problematiku „tretieho syntaktického plánu“ ďalej rozvádza v poslednej kapitole s názvom (aj s pozoruhodným slovosledom) *Bezpredložkovým datívom stváraný participant SŠV*.

Na záver možno konštatovať, že monografia Evy Tibenskej *Sémantická štruktúra slovenskej vety* nielen syntetizuje, ale aj obohacuje poznanie významovej stránky slovenskej vety a jej jednotlivých zložiek. Privítajú ju nielen jazykovedci, ale aj vysokoškolskí študenti slovakistiky a slavistiky.

Juraj Vaňko
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra

SPRACHKONTAKTE IN ZENTRALEUROPA. Ed. Andrzej Kątny. Sprach- und Kulturkontakte in Europas Mitte. Studien zur Slawistik und Germanistik. 1. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH 2012. 186 s. ISSN 2192-7170, ISBN 978-3-631-62409-8.

Zborník s názvom *Jazykové kontakty v strednej Európe* je prvou publikáciou zo série *Jazykové a kultúrne kontakty v strednej Európe. Štúdie zo slavistiky a germanistiky*, ktorej vznik iniciovali germanista Andrzej Kątny (Gdansk) a slavista Stefan Michael Newerkla (Viedeň). Ako v predslove k zborníku píše A. Kątny, nová vydavateľská séria má byť tematicky zameraná na „jazykové a kultúrne kontakty v synchronnej a diachrónnej perspektíve“, pričom v centre vedeckého záujmu budú „oblasti kontaktov medzi germánskou a slovanskou sférou“ a „viacjazyčnosťou ovplyvnená jazyková a kultúrna divergencia, resp. konvergencia z euro-lingvistikého hľadiska“ (s. 9).

Zborník obsahuje 11 príspevkov. Úvodné dve štúdie sú venované výrazom cudzieho (neslovanského) pôvodu v dvoch zväzkoch lexikálno-slovotvornej série *Slovanského jazykového atlasu* (SJA), vydaných poľskou národnou komisiou SJA. – Témou príspevku Janusza Siatkowského (Varšava) je takáto lexika v 8. zväzku SJA (*Povolania a spoločenský život*). Podľa autorových údajov možno v uvedenom zväzku identifikovať okolo 800 výrazov cudzej proveniencie, ktoré sú utvorené na základe cca 300 prevzatých koreňov. Najpočetnejšie sú výrazy nemeckého pôvodu (cca 300 lexém od 100 nemeckých slovných koreňov), ktoré J. Siatkowski klasifikuje do viacerých skupín z lingvogeografického hľadiska; intenzitu nemeckého vplyvu v príslušnej lexikálno-tematickej skupine názorne ilustruje aj mapa, na ktorej sa uvádza počet prevzatých nemeckých koreňov v skúmaných lokalitách tvoriacich bodovú sieť SJA (s. 14). Analogicky autor bilancuje aj turecké, grécke, maďarské, talianske (všade s mapami uvedeného typu), latinské a ďalšie jazykové vplyvy (okrem rumunčiny iba sporadické). – Podobnej problematike je venovaná aj nasledujúca štúdia, v ktorej J. Siatkowski spolu s Dorotou Krystynou Rembiszewskou (Varšava) analyzuje cudzojazyčné prevzatia v 9. zväzku SJA (*Človek*). V porovnaní s 8. zväzkom SJA je počet výrazov cudzej proveniencie nižší (cca 380 lexém odvodených od 250 prevzatých koreňov); často ide o výrazy s menším územným rozšírením, s čím azda súvisí aj ich väčšia genetická rôznorodosť: okrem prevzatí z neslovanských jazykov zastúpených v 8. zväzku SJA tu možno identifikovať aj lexémy francúzskeho, friulského, albánskeho, litovského, protobulharského, turkického, tatárskeho a karelsko-fínskeho pôvodu. Inojazyčné vplyvy v analyzovanom materiálovom korpuse hodnotia autori ako „prekvapujúco početné“ (s. 50) vzhľadom na tematiku príslušného zväzku SJA; k takémuto záveru ich zrejme viedla okolnosť, že napr. pri názvoch častí ľudského tela či pri pomenovaniach zmyslových a psychických funkcií si len ťažko možno predstaviť preberanie akýchsi „nových reálií“ aj s príslušnými cudzími názvami a pod. Pre časť prípadov tohto druhu autori nachádzajú presvedčivé východisko v kulinárskej sfére (napr. označenia žalúdka či pečene mohli byť prevzaté ako názvy jedál pripravovaných z príslušných zvieracích orgánov a druhotne prenesené aj na orgány ľudského tela; porov. aj slovenské *pečeň*, z významového hľadiska „čo je pečené; pečené mäso“ > „orgán zvieracieho tela [využívaný na prípravu jedla pečením]“ > „orgán v tele človeka“), prevzatia názvov pre fúzy či vrkoč mohli byť zasa motivované dobovými módnymi vplyvmi a pod.

Nasleduje skupina príspevkov, ktorých autori sa zaoberajú rôznymi aspektmi nemecko-slovanských jazykových kontaktov. – Marina Höfinghoff (Viedeň) si všíma nemecké pre-

vzatia v ukrajinskej terminológii prírodných vied (chémia, mineralógia) v období od polovice 19. storočia, keď sa „prvýkrát v dejinách [ukrajinského] jazyka stala aktuálnou tvorba terminológie na základe národného jazyka“ (s. 58), až do začiatku 20. storočia. Príslušné termíny vznikali najmä v Haliči, ktorá zohrala významnú úlohu pri konštituovaní moderného spisovného ukrajinského jazyka aj vzhľadom na fakt, že bola v tom čase súčasťou Rakúska, kde na používanie ukrajínčiny existovali priaznivejšie podmienky ako v Rusku (v tejto krajine bolo o. i. v období r. 1876 – 1905 zakázané vydávať knihy v ukrajínčine); autorka takisto sleduje ďalší vývin skúmaných výrazov v novšom ukrajinskom jazyku. – Autorská dvojica Andrzej Kątny (Gdansk) a Anna Zawada (Białystok) prináša prehľadový príspevok venovaný nemeckým prevzatiam v ruštine. Po základných informáciách o dejinách nemecko-jazykových kontaktov nasledujú súpisy prevzatí z novej hornej nemčiny vo vybraných tematických skupinách ruskej slovnej zásoby (každodenný život; kultúra a umenie; oddych, šport; gastronómia; zovňajšok človeka, oblečenie; prírodné vedy [na ilustráciu sa uvádza len lexika začínajúca sa na písmená *a – d*]), ako aj syntetizujúca charakteristika ich morfologickej (genus prevzatých substantív) a sémantickej adaptácie v ruštine. V závere príspevku autori vyslovujú zaujímavé želanie: „... existuje už mnoho podrobných štúdií z oblasti nemeckých prevzatí vo viacerých slovanských jazykoch aj príslušných slovníkov; bolo by načas vypracovať slovník pre 5 – 6 jazykov, usporiadaný podľa tematických ohruhov“ (s. 89). – Na špecifický aspekt rusko-nemeckých kontaktov sa zamerali Jolanta Mędelska a Marek Cieszkowski (obidvaja Bydgoszcz). Ich štúdia prináša prehľadné dejiny nemeckej komunity v Rusku, resp. v Sovietskom zväze (ďalej ZSSR) do r. 1941, pričom autori informujú aj o problematike tamjších škôl s nemeckým vyučovacím jazykom, nemeckej tlače a pod. Zvláštnu pozornosť venujú obdobiu medzi dvoma svetovými vojnami, keď práve Nemci boli najpočetnejšou sovietskou národnostnou menšinou (t. j. komunitou, ktorej materská krajina sa nachádzala mimo územia ZSSR); v polovici 20. rokov 20. storočia sa k nemeckému etniku hlásilo 1,238 miliónov osôb (porov. s. 93), v r. 1923 – 1941 existovala dokonca samostatná Autonómna sovietska socialistická republika povolžských Nemcov. Autori sa zamýšľajú nad osobitosťami „tzv. sovietskej variety moderného nemeckého jazyka“ (s. 91), pričom im ako typologická paralela slúži varieta poľštiny používaná príslušníkmi poľskej komunity v bývalom ZSSR. Vlastné jadro ich príspevku tvorí rozbor tzv. sovielizmov v rusko-nemeckom slovníku Alexeja F. Nesslera z r. 1934, určenom pre sovietskych Nemcov; analyzovaný korpus obsahuje aj výrazy nedoložené vo výkladových slovníkoch nemčiny vydávaných v Nemecku (napr. sovietske nem. *Agitationsbrigade*, *Werbebrigade* ako ekvivalenty rus. *agitbrigada* „nevel'ký putovný umelecký kolektív realizujúci predstavenia na aktuálne politické témy“ a pod.). V závere štúdie autori hodnotia jazyk ruských či sovietskych Nemcov ako „jeden z významných regionálnych variantov súčasnej nemčiny“, ktorého dôkladný výskum a opis o. i. „ukáže v novom svetle jazyk bývalej Nemeckej demokratickej republiky“ (s. 106 – 107). – Voľný blok germanisticky zameraných príspevkov uzatvára štúdia Marty Turskej (Gdansk), ktorá v širšom kulturologickom kontexte analyzuje výrazy cudzieho pôvodu v nemeckej lexike z oblasti gastronómie (prevzatia z rôznych jazykov, ako aj pomenovania odvodené od mien historických postáv a od zemepisných názvov).

Nasledujú dva príspevky venované problematike kašubského jazyka. – Jerzy Treder (Gdansk) prispel do recenzovaného zborníka štúdiou rozhľadového, ba až encyklopedického typu o Kašuboch a kašubčine. Autor prináša množstvo údajov o geografickej a demografickej

charakteristike kašubskej oblasti, o jej dejinách a kultúre; zvláštnu pozornosť venuje jazykovým osobitostiam kašubských nárečí (na pozadí praslovanských východísk príslušných fenoménov i v konfrontácii so stavom v poľštine). Pre slovenského čitateľa môžu byť obzvlášť zaujímavé aktuálne informácie o jazykovej situácii v kašubskom regióne: Podľa autorových údajov tu žije asi 1,5 milióna obyvateľov, z ktorých Kašubovia tvoria približne tretinu (na vidieku ich podiel dosahuje až 90 %, v mestských centrách a na periférii kašubskej oblasti len cca 15 %). Kašubovia sú väčšinou bilingvisti; po kašubsky bežne hovoria najmä starší ľudia, ženy v domácnosti a roľníci, zatiaľ čo mladá generácia „má tendenciu vyhýbať sa kašubčine“ (s. 134) a používať poľštinu nielen v oficiálnych situáciách. Po spoločensko-politických zmenách v Poľsku na prelome 80. a 90. rokov minulého storočia sa vytvorili podmienky na rozšírenie sfér fungovania kašubského jazyka: kašubčina sa môže od r. 1991 vyučovať ako fakultatívny predmet na školách všetkých stupňov, v r. 2005 získala štatút regionálneho jazyka (v zmysle Európskej charty regionálnych a menšinových jazykov), začína sa používať v liturgickej praxi, častejšie sa objavuje v elektronických médiách (vrátane internetu), rozvíja sa vydateľská činnosť v kašubskom jazyku a pod.; v súvislosti s tým sa stáva osobitne aktuálnou aj otázka jeho štandardizácie. Podľa autora nie je tento proces jednoduchý vzhľadom na rôznorodosť kašubských nárečí; hoci umelecká literatúra písaná po kašubsky existuje už od polovice 19. storočia, slovníky spisovného jazyka sú zatiaľ nepočtené (po dvoch prekladových slovníkoch [jeden iba poľsko-kašubský, druhý aj s kašubsko-poľskou časťou] vyšiel v r. 2005 i *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* od Eugeniusza Gólabka, obsahujúci podľa vydateľskej anotácie „kilkanaście tysięcy“ hesiel), neexistuje ucelená gramatika kašubčiny ani učebnice určené pre zahraničných záujemcov o tento jazyk. – Otázkam nemecko-kašubských jazykových kontaktov je venovaný príspevok Piotra Bartelika (Ślupsk), ktorý si všíma morfológické osobitosti adaptácie nemeckých podstatných mien a slovies v kašubčine, ako aj kašubské konštrukcie so slovesami *miec* „mat“, *bëc* „byť“ a *dostac* „dostať“ na pozadí analogických konštrukcií v nemčine a poľštine.

Naznačený široký tematický záber zborníka zaujímavovo dokresľuje aj štúdia Aleksandry Twardowskej (Toruń) o prezývkach sarajevských Židov v období r. 1910 – 1941. Príslušníci tejto komunity, patriaci k tzv. sefardským Židom, sa usadili v Sarajeve už v 16. storočí (po vyhnaní zo Španielska), dlho však žili v izolácii a do kontaktu s miestnym obyvateľstvom vstúpili až koncom 19. storočia (porov. s. 157); autorka klasifikuje analyzovaný jazykový materiál z hľadiska sémantickej motivácie a zohľadňuje aj jeho etymológiu, identifikujúc prezývky hebrejského, židovskošpanielskeho, románskeho, tureckého i slovanského pôvodu.

Autorom dvoch záverečných štúdií je Gilles Quentel (Gdansk). – Prvá z nich je venovaná problému etymologicky nejasných výrazov v dánčine (sčasti nachádzajúcich paralely v ďalších severogermánskych jazykoch), ktoré nemožno uspokojivo etymologizovať ani v germanistickom, ani v širšom indoeuropeistickom kontexte; podľa autora nie je vylúčené, že ide o slová substrátového pôvodu, t. j. o lexiku, ktorú novšie germánske obyvateľstvo príslušných oblastí severnej Európy prevzalo od tamojšej predindoeurópskej populácie. – Problematika substrátu rezonuje aj v Quentelovej druhej štúdií, ktorej témou sú lexikálne zhody medzi germánskymi a kontinentálnymi keltskými jazykmi. Časť z nich predstavujú prevzatia medzi obidvoma jazykovými rodinami (najmä z keltských do germánskych jazykov,

menej v opačnom smere), časť z nich možno interpretovať ako spoločné keltsko-germánske inovácie na základe známeho inventára indoeurópskych koreňov. Zvláštnu skupinu tvoria keltsko-germánske izoglosy, ktoré nenachádzajú paralely v ďalších indoeurópskych jazykoch: môže ísť o výrazy, ktoré ešte len čakajú na adekvátnu etymologickú interpretáciu v indoeuropeistickom kontexte, podľa autora je však reálne vidieť v nich aj lexiku substrátového pôvodu, prevzatú od predindoeurópskeho obyvateľstva oblasti dnešného severozápadného Nemecka, Belgicka a Holandska (tzv. severozápadný blok, nem. *Nordwestblock*).

Ako azda vyplýva aj z našej informácie, recenzovaný zborník prináša hodnotné príspevky, ktoré názorne ilustrujú mnohoaspektovosť fenoménu jazykových i kultúrnych kontaktov v regióne strednej Európy (i širšie). Zároveň si dovoľujeme vysloviť presvedčenie, že nová edičná séria, vychádzajúca v renomovanom vydavateľstve odbornej literatúry, ďalej prehĺbi vedecký záujem o uvedenú problematiku a prinesie mnoho nových poznatkov z tejto oblasti.

Lubor Králik
Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, Bratislava

SZABÓMIHÁLY, Gizella – LANSTYÁK, István (eds.): *MAGYAROK SZLOVÁKIÁBAN VII. KÖTET: NYELV*. Somorja: Fórumkisebbségkutató Intézet 2011. 588 s. ISBN 978-80-89249-54-1

Maďari na Slovensku VII. zväzok: Jazyk. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2011.

Siedmy zväzok série *Maďari na Slovensku* šamorínskeho inštitútu pre výskum menšín Fórum, ktorá systematicky mapuje situáciu Maďarov na Slovensku po r. 1989, je venovaný jazyku. Prvý zväzok (2006, v slovenčine 2008, editori: József Fazekas a Péter Hunčík) v podobe súhrnnej správy informuje o diani v politickom, spoločenskom a kultúrnom živote maďarskej menšiny na Slovensku v období od r. 1989 do r. 2004. Druhý zväzok (2006, rovnakí editori) pozostáva z dokumentov o politických a spoločenských udalostiach a ich chronológii v rovnakom období. Tretí zväzok (2006, editori: Gábor Csanda a Károly Tóth) opisuje maďarskú kultúru na Slovensku v rokoch 1989 – 2006 a zahŕňa informácie o literatúre, edičnej činnosti, divadlách, múzeách, knižniciach, vede, folklóre, jazyku a cirkvách. Štvrtý zväzok (2006, editori: Béla László, László A. Szabó a Károly Tóth) sa venuje maďarskému školstvu na Slovensku po r. 1989. Piaty zväzok (2008, editor Gábor Lelkes) je zameraný na regióny a ekonomiku. Šiesty zväzok (2010, editor: József Liszka) je venovaný ľudovej kultúre.

Na rozdiel od predchádzajúcich zväzkov série, ktoré sú zostavené monograficky, pôsobí *Jazyk* väčšmi ako zborník, pozostáva z tematicky zoradených štúdií, ktoré môžu byť čítané aj samostatne. Redakčný úvod však vysvetľuje, že monografickosť knihy – výberu 40 štúdií – je daná spoločnou témou, ktorou je používanie maďarčiny na Slovensku. Autori a autorky štúdií odborne pôsobia na katedrách hungarológie na Slovensku (Bratislava, Nitra, Komárno), veľká časť z nich spolupracuje aj s jazykovou kanceláriou Gramma. V *Jazyku* sú publikované štúdie, ktoré vznikli najmä v posledných rokoch a boli prezentované na maďarských konferenciách, ale sú tu aj úplne nové, doteraz nepublikované príspevky.

Jednotlivé štúdie sú rozdelené do ôsmich tematických celkov (1. jazykové práva, jazyková politika, 2. charakteristika maďarského jazyka na Slovensku, 3. nárečia, 4. jazykové kontakty, 5. bilingválna komunikácia, 6. mená a používanie mien, 7. jazykové aspekty vzdelávania a 8. jazykový manažment). Systematicky pokrývajú všetky podoby a situácie maďarského jazyka na Slovensku.

Vzhľadom na to, že v oblasti jazykových práv a jazykovej politiky sa situácia na Slovensku v posledných rokoch pomerne často mení, štúdie v prvom celku už nezachytávajú aktuálny stav. Prinášajú však prehľad jazykovej legislatívy od r. 1989 do r. 2011 (Gizella Szabómihály), konkrétnu prípadovú štúdiu úradnej komunikácie v Dunajskej Strede (Katalin Misad) a dozvedáme sa o problémoch jazykovej politiky katolíckej cirkvi na Slovensku (József Menyhárt).

Druhý tematický okruh zahŕňa sedem štúdií štyroch autorov a autoriek (István Lanstyák, Gizella Szabómihály, Katalin Misad a Tibor Pintér). Dôležitosť tohto celku spočíva v tom, že podporuje pluricentrickú teóriu maďarského jazyka, variety maďarčiny na Slovensku sa tu opisujú ako samostatné a svojbytné. István Lanstyák za najdôležitejšiu charakteristiku týchto variet považuje ich kontaktnú situáciu, ktorá sa prejavuje aj v jazykovom lapsuse a deficite, jazykovej neistote, prepínaní kódov, pričom tieto javy autor nehodnotí negatívne. Menšinová pozícia maďarčiny na Slovensku sa podľa neho prejavuje vo väčšej miere nárečovosti a v oneskorenom nástupe súčasných vývinových tendencií v porovnaní s maďarčinou

v Maďarsku. Ďalším charakteristickým prvkom slovenských variet maďarčiny je používanie výpožičiek (I. Lanstyák ich vo svojej štúdiu podrobne inventarizuje). V nasledujúcej štúdiu opisuje ten istý autor slovnú zásobu Maďarov nežijúcich v Maďarsku z hľadiska pôvodu (slová z nárečí, zo štátneho jazyka a pod.). V súčasnej lexikografii sa objavuje prúd, ktorý považuje za dôležité spracúvať v lexikografických dielach nielen slovnú zásobu z územia dnešného Maďarska, ale z celej maďarskej jazykovej oblasti. I. Lanstyák tento smer nazýva „odbúraním hraníc“ [határtalanítás (s. 84)]. Zdôrazňuje, že nejde len o výpožičky, ale o diferencovanú slovnú zásobu, a že tieto slová nie sú menejcenné, ako sa na ne občas aj v jazykovedných kruhoch v Maďarsku (ale aj inde) nazerá.

„To, či je jazykovo ‚lepšia‘ lexéma pochádzajúca zo štátneho jazyka alebo lexéma domáceho pôvodu, nemožno vo všeobecnosti rozhodnúť, vždy sa dajú hodnotiť len možnosti ponúkaných výpovedí v jednotlivých konkrétnych komunikačných situáciách“ (s. 107).

„Azt, hogy nyelvileg az államnyelvi eredetű vagy a belső keletkezésű lexéma ‚jobb-e‘, nagy általánosságában lehetetlen eldönteni, mindig egy-egy konkrét beszédhelyzetben lehet csak értékelni a kínálatozó kifejezési lehetőségeket“ (s. 107).

Používanie slov iného ako maďarského pôvodu totiž môže mať aj identifikačnú funkciu.

V tejto časti sa autori podrobne venujú aj rôznym typom zmien v maďarčine na Slovensku (fonetickým, morfológickým, syntaktickým, lexikologickým, pravopisným, ale aj zmenám z funkčného, významového a geografického hľadiska), ktoré dokumentujú početnými sociolingvistickými výskumami od 90. rokov 20. storočia.

V treťom tematickom okruhu venovanom maďarským nárečiam na území Slovenska (túto časť spracovali Károly Presinszky a Anna Sándor) sa mapujú výskumy týchto variet, postojе k nim a tieto variety sa tu prehľadne charakterizujú. Štvrtý tematický okruh sa zaoberá jazykovými kontaktmi, ktoré vplývajú na podobu maďarčiny na Slovensku. Autori a autorky tejto state (Gizella Szabó Mihály, István Lanstyák, Ildikó Vančo Kremmer, Szabolcs Simon a József Menyhárt) sa zameriavajú na pomer prítomnosti cudzích slov, proces jazykovej asimilácie, rozdiel v nárečiach, ktoré sú vystavené jazykovým kontaktom, oproti nárečiam v Maďarsku, na znaky signalizujúce, že ide o prekladové texty v maďarčine. Podľa záveru štúdie G. Szabó Mihályovej nie je dostačujúce, aby sa k takýmto javom pristupovalo ako k jazykovým chybám, ale vyžadujú ďalšie textologické výskumy.

Piaty tematický okruh sa venuje bilingválnej komunikácii. István Lanstyák tu podáva podrobný opis gramatických typov a aspektov striedania kódov. V jednej štúdiu sa venuje špeciálne striedaniu kódov u hovoriacich s dominantnou slovenčinou. Gramatické typy striedania kódov rozdeľuje podľa toho, akým spôsobom sa do bazového jazyka zapájajú prvky väleného jazyka*:

1) typ Z – transfer; vkladane prvky majú nulovú (zéro) morfému, neprispôsobujú sa bazovému jazyku, nepreberajú jeho prostriedky; napr.: „És most januártó őríási változások fognak történni úgyhogy sok *firma* akinek vót *jednoduché účtovníctvo* át fog kelleni hogy váltsón a *podvojnė-ra*.“ [A teraz od januára sa udejú obrovské zmeny, takže veľa *firiem*, ktoré mali *jednoduché účtovníctvo*, to budú musieť zmeniť na *podvojnė*.] (s. 295)

2) typ B – vkladane prvky sa morfémmi prispôsobujú bazovému jazyku; napr.: „És ha má van egy ilyen alkalmazott akkor má ottan rengetek *výkaz-t* kell csináni () *dohodá-kot*,

* V ilustračných príkladoch ponechávame pôvodnú transkripciu. Význam znakov pre suprasegmentálne javy: () – veľmi krátka pauza, **HMM**, **NO** – sprievodný rečový zvuk (pozn. red.).

prehľad-okot amit a *daňový úrad-ra* kell.“ [A keď už je taký zamestnanec, tak už treba robiť strašne veľa výkazov, dohód, prehľadov, ktoré treba na daňový úrad.] (s. 298)

3) typ V – vkladané prvky si zachovávajú morfémy včleneného jazyka; napr.: „Olvasni, az *nehrozi*.“ [Čítať, to *nehrozi*.] (s. 306)

4) typ H – vkladané prvky sú v základnom tvare, hoci by si zo štruktúrneho hľadiska žiadali nejaké doplnenie; napr.: „HMM, elsőre mentem *Prírodovedecká fakulta* HMMM () hát Pozsonyba NO.“ [Najprv som išiel/išla *Prírodovedecká fakulta* HMMM () no, do Bratislavy NO.] (s. 309)

5) typ X – bez ohľadu na to, v akom tvare sú vkladané prvky, text je (bez kontextu) nezrozumiteľný; napr.: „Egyszer vótam *deti z detského domova*.“ [Raz som bol/bola *deti z detského domova*.] (s. 311)

V ďalšej teoretickej štúdií sa I. Lanstyák zameriava na pojmy spojené s jazykovou praxou Maďarov na Slovensku (bilingvizmus, strata jazyka, jazyková asimilácia, nedokonalé osvojenie si jazyka a ďalšie). Vymedzuje štyri typy striedania kódov: a) transfer, b) prepnutie bázoového jazyka, c) prepínanie bázoového jazyka, d) mimovetné prepnutie.

„Ako sa ukázalo aj v analýze, prepínanie kódov nie je v žiadnom prípade nejaký 'domotaný' jazyk, ako sa to pokúšajú podávať ortodoxní jazykovedci zaoberajúci sa jazykovou kultúrou, ale spôsob komunikácie riadiaci sa prísnymi gramatickými a pragmatickými zákonitosťami, v mnohých prípadoch predpokladajúci jazykové schopnosti na vysokej úrovni“ (s. 349).

„Amintazelemzésből is kiderült, a kódváltás korántsem valamiféle „zagyva” nyelv, ahogyan azt az ortodox nyelvművelők igyekeznek beállítani, hanem szigorú nyelvtani és pragmatikai törvényszerűségeknek engedelmesskedő, számos esetben magas szintű nyelvi képességeket feltételező kétnyelvű beszédmód” (s. 349).

V závere tejto štúdie I. Lanstyák zdôrazňuje, že hoci jeho úlohou nie je posudzovať súvislosti medzi striedaním kódov a stratou jazyka, striedanie kódov môže byť sprievodným javom straty jazyka, ale nie jej priamou predzvesťou. Strata jazyka totiž súvisí so širšími politicko-kultúrno-ekonomickými činiteľmi. Ďalšie štúdie v tomto celku sa venujú konkrétnej prezentácii výskumov dvojazyčnosti Maďarov na Slovensku (štúdia I. Lanstyáka a Sz. Simona o používaní/výbere jazyka v troch obciach na Slovensku – Tešedíkove, Dunajskej Strede a Lučenci a dve štúdie z oblasti detského bilingvizmu I. Vančovej Kremmerovej).

Ďalší tematický celok sa zameriava na mená a ich používanie. János Bauko, Gizella Szabómihály a Tamás Török približujú problémy spojené s nejednotnosťou podôb osobných i miestnych mien. János Bauko rozlišuje oficiálne a neoficiálne podoby osobných mien. Používanie dvoch podôb osobných mien je podľa neho príčinou rozkolísanosti osobnej identity. Maďarky a Maďari na Slovensku majú od r. 1994 možnosť zmeniť si v matrike meno, ak im bolo poslovenčené. V r. 2002 – 2007 si v okrese Dunajská Streda 542 žien nechalo zrušiť v priezvisku príponu *-ová*, v okrese Nové Zámky si v r. 1994 – 2005 327 žien zrušilo príponu *-ová* a 225 ľudí si zmenilo podobu krstného mena podľa maďarského pravopisu, v Šalianskom okrese si v tom istom časovom rozmedzí pomadžarčilo meno 324 osôb, z toho asi polovica krstné meno a polovica si zrušila príponu *-ová*. Gizella Szabómihály ponúka prehľad zmien v legislatíve a používaní maďarských miestnych názvov na Slovensku v priebehu 20. a 21. storočia. V závere zdôrazňuje potrebu, aby sa štandardizácia názvov opierala o reálne používanie, čím by sa zlepšilo aj prijímanie štandardizovaných prvkov (s. 449).

Predposledný tematický okruh sa venuje jazykovým aspektom školstva. Autori a autorky (Katalin Misad, István Lanstyák, Gizella Szabó Mihály, Anna Sándor, Szabolcs Simon, Ildikó Vančo Kremmer) na základe štatistických údajov, analýzy učebných osnov a plánov, legislatívy a sociolingvistických prieskumov zachytávajú realitu a problémy menšinového maďarského školstva na Slovensku. Katalin Misad zdôrazňuje, že v učebniciach maďarského jazyka býva často zanedbaný funkčný prístup k jazyku a kritizuje používanie ideológie purizmu, ktorá sa objavuje vo formuláciách zadanií.

Posledný tematický okruh sa zameriava na otázky jazykového manažmentu. Gizella Szabó Mihály predstavuje teóriu jazykového manažmentu Jiřího V. Neústupného a dáva ju do súvisu s jazykovými problémami menšín a ich riešením. Katalin Misad upriamuje pozornosť na terminologické problémy maďarčiny na Slovensku, ktoré vyplývajú z kontaktovej situácie. Szabolcs Simon uzatvára túto kapitolu myšlienkami o purizme, predstavuje jeho historický kontext (ČSR) a kritizuje puristický prístup súčasného maďarského časopisu *Katedra*, ktorý vychádza na Slovensku.

Všetky celky tematických okruhov sú vystavané tak, že štúdie v nich postupujú od teoreticky širšie zameraných príspevkov cez štúdie venované terminologickým otázkam až k prípadovým štúdiám a prezentácii sociolingvistických výskumov. Jednotlivé kapitoly kníhy majú podobu samostatných štúdií, ktoré akoby boli písané podľa vzorca: teoretický úvod, praktická časť, aplikácia do praxe. Na jednej strane to môže vyznievať schematicky, na druhej strane sú informácie ľahko vyhľadateľné. Zároveň je škoda, že kniha nemá samostatný záver, v ktorom by sa zdôraznilo a zjednotilo to, čo zaznieva z mnohých čiastkových záverov: potreby a smery vo výskume maďarčiny na Slovensku a ich aplikácia v každodennej komunikačnej praxi.

Napriek rôznorodosti prístupov uplatnených v jednotlivých štúdiách to, čo knihu spája, je jasný postoj autorov a autoriek k objektu skúmania: varietám maďarčiny na Slovensku. Touto knihou im vzdávajú hold ako svojbytným komunikačným prostriedkom. Čo je najdôležitejšie, bojujú proti jazykovým mýtom a odkazujú i dokazujú čitateľstvu, že maďarčina na Slovensku je vo svojom stave konštantného kontaktu so slovenčinou prirodzená, životaschopná, ba dokonca krásna.

Lucia Satinská
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava

STUDIA ACADEMICA SLOVACA 42

Prednášky XLIX. letnej školy slovenského jazyka a kultúry

Editori: Jana Pekarovičová, Miloslav Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2013. 348 s.
ISBN 978–80–223–3448–8

OBSAH

Jana Pekarovičová – Miloslav Vojtech: Na úvod k 42. zväzku zborníka Studia Academica Slovaca

I. Kultúrne dedičstvo ako inšpirácia pre súčasnosť (1150. výročie misie sv. Cyrila a Metoda)

Ján Zambor: O Proglase a jeho slovenských básnických prekladoch

Katarína Beňová: Cyril a Metod vo výtvarnom umení 19. storočia na Slovensku

Miloslav Vojtech: Cyrilometodská tradícia v perspektíve obrodeneckého historizmu. Epos Jána Hollého Cirillo-Metodiada

Dagmar Kročanová: Pohľady na slovenskú minulosť v slovenskej próze prvej polovice štyridsiatych rokov 20. storočia

Zuzana Kákošová: Slovenská dráma 20. storočia a téma Veľkej Moravy

Jana Lengová: Cyrilo-metodská tradícia v slovenskej hudobnej kultúre 19. a 20. storočia

Danuša Serafinová: Periodiká Cyril a Metod a ich miesto v dejinách slovenskej žurnalistiky

II. Slovensko-české jazykové a kultúrne kontakty, paralely a odlišnosti (20. výročie vzniku Slovenskej republiky)

Juraj Dolník: Čeština ako necudzí jazyk v slovenskom prostredí

Míra Nábělková: Komunikačný obraz česko-slovenských lexikálnych diferencií – svedectvo internetu

Jana Pekarovičová: Ako rozumejú zahraniční slovakisti češtine a zahraniční bohemiisti slovenčine. Projekt receptívnej znalosti blízkeho jazyka

Oľga Orgoňová – Alena Bohunická: Kognitívna štylistika: interpretácia metafor zániku Česko-Slovenska

Miloš Horváth: Kultúrne identifikátory vo vybraných esejistických textoch Milana Rúfusa a Tomáša Halíka

Peter Darovec: Dve literatúry po dvadsiatich rokoch. Súčasná slovenská a česká literatúra – vzťahy, paralely, rozdiely

Karol Csiba: Ozvena 50. rokov v slovenskej a českej literatúre. Poznámky k paralelám próz Jána Johanidesa a Antonína Bajaju

Lubomír Chalupka: Česko-slovenské hudobno-kultúrne vzťahy z vývojového hľadiska

III. Jazyk – literatúra – kultúra

Hana Hlôšková: Obraz zbojníka – od ľudového k národnému hrdinovi

Valér Mikula: Vitalistická tvár Dominika Tatarku

Ján Zambor: Interpretácia básne Miroslava Válka Dejiny trávy

Ľuboš Kačírsek: Matúš Čák-Trenčiansky – posledný slovenský bán? Národno-historické názory Jozefa Hložanského v národotvornom myslení 60. a 70. rokov 19. storočia

Jozef Mlacek: Voda v slovenskej frazeológii a frazeografii

Pavol Žigo: Substantívna deklinácia – samostatný problém (nielen) Slovenského jazykového atlasu

Viera Bartková: Umelecká kultúra Košíc

KRONIKA

SVĚTLA ČMEJRKOVÁ (1950 – 2012)

V ponurom čase vrcholiacej zimy koncom roka 2012, presne 28. decembra, sa ukončil život významnej českej, predtým československej, lingvistky PhDr. Světlý Čmejrkovej, DrSc. Jej odchod bol pre nás všetkých veľmi nečakaný, lebo s výnimkou jej najbližších príbuzných a niekoľkých priateľov nikto nevedel o ťažkej chorobe, s ktorou podstupovala už dávnejšie nerovný boj. O pevnosti a výnimočnosti jej charakteru svedčí aj to, že sa rozhodla do konca svojich dní žiť život špičkovej českej lingvistky a nezostupovať z lingvistických vrcholov. Svedčí o tom aj jej posledný článok, ktorý vyšiel na Slovensku: *Zábavné dialogy a dialogy pro zábavu* (2012), ktorý tematicky nesmeruje k posledným veciam života, ale skôr do „žeravej“ súčasnosti. Do konca života písala články a monografie, ale i posudky a správy, redigovala zborníky, venovala sa doktorandom, organizovala konferencie a viedla „svoje“ oddelenie štylistiky a gramatiky Ústavu pro jazyk český AV ČR. Ešte v posledných dňoch stihla odovzdať do tlače rukopis syntetickej kolektívnej monografie pod názvom *Styl mediálních dialogů*, ktorý zredigovala spolu s Janou Hoffmannovou.

Světlá Čmejrková sa narodila a vyrastala v Prahe v intelektuálnej rodine známeho literárneho teoretika, estetika a slavistu prof. PhDr. Zdenka Mathausera, DrSc., (1920 – 2007) a prekladateľky, literárnej historičky a rusistky prof. PhDr. Světlý Mathauserovej, DrSc., pochádzajúcej z Podkarpatskej Rusi. Toto rodinné zázemie ju nemohlo nepoznamenať. Vyštudovala odbor angličtina – ruština na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe (1968 – 1973) a prvú hodnosť (PhDr.) získala za prácu *Metafora a metonymia v Gogoľovom diele*, aby sa v ďalšom pokračovaní svojej vedeckej kariéry už nevzdialila od témy textu a diskurzu. Titul CSc. si vyslúžila prácou *Čas v texte. Funkce časových tvarů v ruštině* (1986) a DrSc. za prácu *Reklama v češtině, čeština v reklamě*.

Po univerzitnom štúdiu nastúpila do práce najprv ako redaktorka v Nakladateľstve Svoboda (1973 – 1978), odkiaľ prešla do Kabinetu cizích jazyků ČSAV (1978 – 1984), aby zakotvila v r. 1984 v Ústave pro jazyk český AV ČR, kde zotrvala až do smrti. Tu pôsobila ako vedúca oddelenia kontrastívnej lingvistiky, neskôr (v r. 1993) premenovaného na oddelenie štylistiky a textu. Bola členkou mnohých odborových komisií pre český jazyk, slovanské jazyky i pre všeobecnú jazykovedu, členkou vedeckej rady FF UK (do r. 2010) i PF UK (od r. 2009), predsedníčkou Jazykovedného združenia, členkou výboru spoločnosti International Association of Dialogue Analysis (IADA) a pod. Istý čas vykonávala aj funkciu zástupkyne riaditeľa UJČ a Českú republiku zastupovala i v Stálom medzinárodnom komitáte lingvistov (CIPL) (1998 – 2003). Pracovala v redakčných radách časopisov *Linguistica Pragensia*, *Časopis pro moderní filologii* a *Rossica*.

Editoricky pripravila veľké množstvo kolektívnych monografií a konferenčných zborníkov, ktoré vyšli doma i v zahraničí buď samostatne, alebo v spolupráci s F. Danešom, J. Hoffmannovou, E. Havlovou, F. Štíchom, J. Krausom, J. Světlou a i. Spomeňme z nich as-

poň *Writing vs Speaking. Language, Text, Discourse, Communication* (Tübingen, 1999), *The Syntax of Sentence and Text* (Amsterdam – Philadelphia 1994), *Čeština, jak ji znáte i neznáte* (Praha, 1997), *Dialoganalyse VI., vol 1,2.* (Tübingen, 1998), *Jak napsat odborný text* (Praha, 1999). Samostatne vydala úspešnú knihu *Reklama v češtině, čeština v reklamě* (Praha, 2000), ktorá sa stala už v danom odbore klasikou. S J. Nekvapilom pripravila špeciálne „české“ číslo časopisu *International Journal of the Sociology of Language* (2003) a s J. Hoffmannovou zborník *Jazyk, média, politika* (2003). Významnú autorskú účasť mala aj v knihe *Český jazyk na přelomu tisíciletí* (Praha, 1997), v ktorom spracovala jazyk literatúry, jazyk reklamy, jazyk pre druhé pohlavia, a rovnako aj v kolektívnych monografiách *Prežívání a užívání jazyka* (2010), *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* (2011). Usporiadala alebo spoluusporiadala viaceré medzinárodné konferencie a kongresy, napr. *Writing vs Speaking* (1994), 6. kongres IADA (1997), *Setkání s češtinou* (Praha, 2001), CIPL (2003) až po „svoju“ poslednú konferenciu *Čeština v pohledu synchronním i diachronním (Stoleté kořeny UJČ)* (2011).

Světlu Čmejrková radi pozývali zahraničné univerzity i na dlhšie prednáškové pobyty a zahraničné stáže, ako aj na profesorské hosťovanie (Filadelfia, Helsinki, Göteborg, Uppsala, Mníchov, opakované prednáškové turné po Anglicku, Tel Aviv, Jeruzalem, Leiden, Baeza, Freiburg, Viedeň, Birmingham, Jena, Bologna, Kanada, Lyon, Bazilej, Bukurešť a i.), lebo všade ju predchádzala dobrá povest' špičkovej lingvistky a diskutantky s moderným „ťahom“ na bránu. O jej vedeckých kvalitách sme vedeli aj my a radi sme ju pozývali i na Slovensko, najmä do Bratislavy a Banskej Bystrice, zrejme však najpamätnejšie boli jej návštevy Kongresového centra SAV v Smoleniciach.

Světla Čmejrková bola mimoriadne fundovaná vo všeobecnej jazykovede. Predmetom jej záujmu bola však najmä sféra, ktorá sa v zahraničí označuje ako „competence-in-performance“ (systém v reči). V sémanticko-semiotických príspevkoch významy jazykových jednotiek nikdy nevnímala staticky ako hotové entity, ktoré sa „prilepujú“ k jazykovým formám, ale – podobne ako F. Daneš – ako entity majúce dynamický (procesuálny) a od kontextu závislý charakter. Venovala sa aj rôznym vychyteným témam, ale nikdy si nedovolila pristúpiť k nim povrchne a „lacno“, a to ani k najmódnejším myšlienkam a trendom. Jej uvažovanie bolo vždy hlboké, analýzy presvedčivé, opreté o bohatý materiál. Písala zasväteno o jazykovej stránke reklamy, o gendrovej lingvistiky, poukazujúc na problematickosť gendrovej praxe v slovenských jazykoch a zložitost' jej riešenia vzhľadom na vysokú flektivnosť týchto jazykov, analyzovala dialógy, najmä mediálne, v rôznych kontextoch, porovnávala rôzne akademické texty vrátane slovenských, študovala hovorenosť a písomnosť a vo vzťahu k elektronickým médiám, venovala sa medzikultúrnej i medziľudskej komunikácii, no zamýšľala sa aj nad tzv. ľudovou jazykovedou, nad pojmom ducha jazyka, nad časom i rodom (gramatickým i prirodzeným), často sa vracala k postojom k jazyku a predmetom jej záujmu boli aj emócie v jazyku, jazyková ekológia malého národa atď. Otázky spisovného jazyka a jazykovej kultúry riešila vždy s ohľadom na pohyb v norme i vlastný jazykový cit. Viaceré jej významné štúdie vyšli na Slovensku, napr. *Řeč žen: balancování na hraně* (2007) a *Lingvista a jeho diskurzni komunita* (2008), *Zábavné dialogy a dialogy pro zábavu* (2012) a ďalšie. Jej nečakaný odchod je stratou nielen pre českú a európsku, ale aj slovenskú lingvistiku.

Češť jej pamiatke!

Slavomír Ondrejovič
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava

JAZYKOVEDCI SI PRIPOMENULI STÉ VYROČIE NARODENIA

PhDr. ŠTEFANA PECIARA, CSc.

Medzinárodná vedecká konferencia *Slovník a používatelia jazyka*

V minulom roku si jazykovedná obec pripomenula sto rokov od narodenia PhDr. Štefana Peciara, CSc. Na počesť výročia tohto významného slovenského jazykovedca, riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, hlavného redaktora časopisu *Slovenská reč* a hlavného redaktora *Slovníka slovenského jazyka* (v rokoch 1959 – 1968) Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV zorganizovali v dňoch 8. – 10. októbra 2012 v Smoleniciach medzinárodnú vedeckú konferenciu s názvom *Slovník a používatelia jazyka*. Okruh tém príspevkov bol zameraný na oblasť fonetiky a fonológie, lexikológie a lexikografie, štylistiky a jazykovej kultúry, pravopisu, gramatickej stavby spisovnej slovenčiny, na vzťah slovenčiny a češtiny alebo iných jazykov.

Na úvod prítomných privítal riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. V úvodnom príhovore pripomenul niektoré medzníky v živote Štefana Peciara, významné práce a základné diela ako *Pravidlá slovenského pravopisu* a *Slovník slovenského jazyka*, ktoré nesú jeho výraznú pečať a bez ktorých si slovenskú jazykovedu dnes už nevieme predstaviť. Zdôraznil prínos Štefana Peciara v lexikografickej oblasti, ktorá sa stala ťažiskom jeho vedeckého bádania. Na Štefana Peciara ako otca, manžela a človeka zaspomínal aj jeho syn Ing. Stanislav Peciar.

Rokovaciú časť konferencie začala Mária Pisárčiková príspevkom *Realizácia prvého výkladového slovníka slovenčiny*. Autorka sa zaoberala obdobím vzniku *Slovníka slovenského jazyka*, jeho koncepciou a zložením autorského kolektívu na čele so Š. Peciarom. Poukázala na ťažké začiatky mladého neskúseného kolektívu lexikografov s rozličným jazykovým povedomím, ktoré sa ustáľilo až v 3. zväzku slovníka, čo malo za následok nejednotné spracovanie prvých zväzkov. Napriek všetkým začiatočným problémom sa sformovalo pevné jadro spolupracovníkov – Elena Smiešková, Milan Urbančok, Viera Slivková, Mária Šalingová, František Kočiš a ďalší. Koncepcii slovníka sa venoval Š. Peciar ako hlavný redaktor a dopracúvala sa v priebehu prác na slovníku. Redaktorská práca Š. Peciara mala nesmierne vysoké tempo, časté boli jeho zásahy do hesiel, ktoré však s jednotlivými autormi konzultoval. Sami autori boli pod veľkým politickým a spoločenským tlakom, často podľahli aj „fascinácii“ materiálom, ktorý mali k dispozícii, a preto dochádzalo aj k nejednotným výkladom v heslách jednotlivých autorov. Táto stránka sa stala neskôr objektom kritiky. Intenzívna bola aj spolupráca s pracovníkmi gramatického oddelenia (Jozefom Ružičkom, Jánom Oravcom, Gejzom Horákom). V *Dodatkoch Slovníka slovenského jazyka* sa spracovali osobné mená s domácimi podobami (E. Smiešková); novátorská je časť, ktorá spracúva slovenské miestne názvy a obyvateľské mená (E. Jóna), ktoré sa štandardizovali a stali sa východiskom ďalších prác.

Klára Buzássyová (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave) v referáte *Jazykový, jazykovedný a kultúrno-spoločenský kontext životného diela Štefana Peciara Slovník slovenského jazyka (1959 – 1964)* najprv analyzovala spoločenskú a politickú situáciu v 60. rokoch minulého storočia. Autorka poukázala na politické vplyvy a zásahy Komunistickej strany Československa sprevádzajúce vývin a tvorbu slovníka. Odborné problémy súvisiace so slovníkom zhrnula do troch okruhov. V prvom okruhu sa zaoberala 70. rokmi 20. storočia a strati-

fikáciou národného jazyka, ktorá sa odrazila aj v hodnotení *Slovníka slovenského jazyka* (ďalej SŠJ). Dôležitosť pripísala aj vzťahu spisovného jazyka a nárečí. V druhom okruhu sa venovala funkčnej a štylistickej diferenciacii spisovného jazyka a prameňom zisťovania normy spisovného jazyka v SŠJ. V treťom okruhu hovorila o mieste SŠJ medzi lexikografickými dielami v poslednej tretine minulého storočia a v súčasnosti a poukázala tiež na to, že autori *Slovníka súčasného slovenského jazyka* používajú v rámci sekundárnych diel aj SŠJ. Autorka si zaspomínala aj na politické zásahy do výskumnej práce v jazykovede, na aktuálne otázky vzájomných vzťahov češtiny a slovenčiny.

Témou referátu Ľubomíra Ďuroviča s názvom *Kultúrno-politické predpoklady konfliktov okolo Slovníka slovenského jazyka. Na margo Slovníka slovenského jazyka a iných vecí* bol prierez vývinom slovnej zásoby od štúrovskej kodifikácie po *Slovník slovenského jazyka*, zmeny v hláskosloví a tvarosloví (Ľ. Štúr, M. Hodža, S. Czambel). Venoval sa aj zvláštnostiam slovensko-českého bilingvizmu v čase vzniku prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov (miešanie českej a slovenskej slovnej zásoby), poukázal na to, ako sa postavenie spisovnej slovenčiny v novom štáte stabilizovalo, ako vznikla vedomá alebo podvedomá averzia voči – identifikovaným, ale aj domnelým – českým prvkom v spisovnej slovenčine, ktorá sa sformovala z Czambelovho promaďarského dedičstva, z uhorskej nostalgie časti slovenskej inteligencie a pravdepodobne aj z ideového odporu mnohých Slovákov voči českému politickému liberalizmu a ateizmu či „voľnomyšlienkarstvu“. Po roku 1948 a nástupe komunistickej vlády sa začal boj proti „buržoáznemu nacionalizmu“ aj v jazykovede. Autor poukázal na ťažké obdobie vzniku SŠJ a na mnohé kritiky, ktorých sa slovníku už počas tvorby dostávalo.

Slavomír Ondrejovič (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave) sa v príspevku s názvom *Štefan Peciar a jazykový purizmus* venoval fenoménu „purizmus“, ktorým sa zaoberal aj Š. Peciar. Najsústrednejšie sa ním zaoberal pravdepodobne v štúdiu *Jazykový purizmus a apretátorská prax* z r. 1950, ale analyzuje (alebo aspoň glosuje) ho aj vo viacerých ďalších článkoch. Sám Š. Peciar jazykový purizmus vnímal ako úsilie o „čistotu“ jazyka, pri ktorej sa kritérium jazykovej správnosti hľadá v starších historických štádiách slovenčiny alebo v nárečiach, ktoré akoby menej podliehali vplyvu iných jazykov než literárny jazyk. Upriamuje pozornosť na historický a folklorizujúci purizmus v slovenskej jazykovede. Š. Peciar sformuloval tri tézy slovenského purizmu: a) požiadavka „historickej čistoty“, b) zásada jazykovej svojskosti, c) teória ľubozvučnosti. S. Ondrejovič poukázal na to, že slovenskí puristi často mechanicky preberali poučky zo staršieho obdobia, a to nielen zo slovenského, ale aj z českého purizmu. V ďalšej časti sa venoval rôznym názorom na purizmus na Slovensku a na nesporné zásluhy Š. Peciara pri konštituovaní sociolingvistickeho pohľadu na jazyk na Slovensku.

Referát Alexandry Jarošovej (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave) *Poznámky k lexikografickej koncepcii Štefana Peciara* sa zaoberal úlohou Š. Peciara pri tvorbe *Slovníka slovenského jazyka*. Autorka sa zamerala na koncepciu slovníka, výber spolupracovníkov a regulovanie zblížovania češtiny a slovenčiny. A. Jarošová poukázala na silný spoločenský a politický tlak, pod ktorým Š. Peciar pracoval. Jeden z hlavných problémov, s ktorým sa lexikografická koncepcia Š. Peciara (v nadväznosti na jeho chápanie normy) musela vyrovnávať, je hojný výskyt bohemizmov v slovenskej spisbe. Hlavný redaktor musel riešiť preskripčnú otázku, akým spôsobom bude pomocou diskriminačných značiek „vysúvať“ z heslára bo-

hemizmy používané v (staršej) beletrii. Š. Peciar zdôrazňoval, že norma nie je to, čo je kodifikované, ale v prvom rade to, čo sa v jazyku používa, prípadne používalo.

Po diskusii a prestávke pokračovalo rokovanie príspevkom Jany Wachtarczykovej (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave) *K dobovej polemike okolo Slovníka slovenského jazyka z hľadiska zákona dvojitej frenézy*. Referujúca zdôraznila, že jej príspevok bude viac poznávacím experimentom než referátom o diskutovaných či hotových zisteniach. Polemika a diskusia okolo SSJ v 60. rokoch minulého storočia nadobudla celospoločenský charakter. Ide o známu diskusiu na stránkach *Slovenskej reči* a týždenníka *Kultúrny život* (1961, 1964, 1966). Rozbuškou bola útočná kritika Jána Ferenčíka s názvom *Na obranu starých materií*. Š. Peciar nesúhlasil s tvrdeniami J. Ferenčíka. Autorka uvádza, že koncept a teoretické postoje Š. Peciar sa nevymykali dominantnej ideológii a zodpovedali intenciam marxistickej dialektiky a zároveň poukazuje na spoločenskú diskusiu okolo SSJ, ktorú možno vnímať aj ako špecifický prejav zákona dvojitej frenézy (sformuloval ho H. Bergson, 1921). V prípade tvorby slovníka tendencie oscilujú nielen v rámci dichotómie spisovnosti a nespisovnosti, ale aj v rámci protikladu informatívnosti a normovanosti.

Vladimír Benko (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave) v referáte *Elektronická verzia SSJ* ukázal *Slovník slovenského jazyka* v elektronickej podobe. Poukázal na možnosti elektronickeho slovníka a spracovanie lexicografických údajov v jazyku. Slovník bol digitalizovaný v značkovacom jazyku LML, ktorý sa používa v rámci lexicografických projektov v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV a ktorý zachováva informácie o delení textu na strany, stĺpce a riadky. Jazyk LML (Lexicographic Markup Language) je dobre čitateľný v zdrojovom formáte a štruktúru textu v LML je možné zvýrazniť aj farebne.

Júlia Vrábľová (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave) v referáte „*Prípady Peciar*“ vo výskume jazykovej ideológie rozobrala pojem a význam ideológie v živote jednotlivca, spoločnosti a aj v jazykovede. Ideológia sa chápe ako homogénna jednotná koncepcia, ktorá slúži ako skresľujúci a vysvetľujúci mechanizmus uplatnený v špecifických kultúrno-spoločenských podmienkach a kolektívoch (fašistická, komunistická ideológia). V ďalšej časti práce poukázala na ideológiu 60. rokov 20. storočia u nás, ktorá výrazne vplývala na tvorbu SSJ (polemiky Š. Peciar, J. Ferenčíka, V. Mihálik a ďalších o čistote jazyka).

V závere prvého rokovacieho dňa vystúpil Marek Nagy (Katedra obecné lingvistiky FF UP v Olomouci) so svojím príspevkom *Kde žijí lvi: komentár k (anti)encyklopedistické tezi strukturalistické lexikální sémantiky v poválečném Československu*. Príspevok bol orientovaný historicko-metodologicky a autor v ňom predstavil východiskové postoje k riešeniu problému „slovník encyklopedického rozhrania“ v priestore československej štrukturalistickej jazykovedy.

V utorok 9. októbra 2012 otvorila rokovanie Zdeňka Opavská (Ústav pro jazyk český AV ČR v Prahe) príspevkom *K problematice zpracování víceslovních lexikálních jednotek v připravovaném výkladovém slovníku češtiny*, v ktorom sa zamerala na niektoré otázky týkajúce sa spracovania lexikálnych jednotiek v pripravovanom všeobecnom výkladovom slovníku češtiny. Zdôraznila, že navrhnuté slovníkové zásady a postupy sa budú porovnávať aj s doterajšou lexicografickou praxou uplatňovanou pri spracúvaní viacslovných lexém v českých, ale aj v slovenských výkladových slovníkoch. Dotkla sa aj niektorých otvorených otázok a problémov, na ktoré narážajú autori slovníka v súvislosti s viacslovnými jednotkami (napríklad nejednotné spracovanie viacslovných lexikálnych jednotiek v doterajších českých výkla-

dových slovníkoch; odlišné klasifikácie a delimitácie jednotlivých typov viacslovných lexém v teoretických článkoch, príspevkoch a štúdiách, ale aj skutočnosť, že v oblasti viacslovných lexikálnych jednotiek neexistuje v českej literatúre jednotná terminologická línia).

Miroslava Avramovová (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave) sa v príspevku s poetickým názvom *Komu dobre v hniezde* venovala spracovaniu femininných tvarov spodstatných prídavných mien a prídavných v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (SSSJ). Prechýlené substantíva bývajú zväčša prihniedzované v heslovej stati k základnému heslovému slovu bez výkladu významu, ktorý sa často ilustruje exemplifikáciou. Ak má však prechýlené ženské meno bohatšiu významovú stavbu ako pridaný sémantický príznak ženskosti, podľa koncepcie SSSJ sa lexikálna jednotka spracúva v samostatnom hesle. V tomto výkladovom slovníku sa vlastne po prvý raz zachytávajú aj feminínne tvary spodstatných prídavných mien a prídavných typu *chorá, cestujúca, obvinená* (v rámci hesiel *chorý*², *cestujúci*², *obvinený*²).

Pavla Kochová (Ústav pro jazyk český AV ČR v Prahe) sa v referáte *Nové cesty lexikografického popisu (ke zpracování desubstantivních adjektiv ve výkladovém slovníku)* zaoberala lexikografickým spracovaním desubstantívnych vzťahových adjektív v tradičných novočeských lexikografických dielach, ktoré spočíva buď v pripájaní (prihniedzovaní) k heslovému odseku základového substantíva (výklad priradením), alebo vo výklade poukázaním na príslušné substantívum (vzťahové adjektívum je samostatným heslovým slovom, ale bez úplného výkladu) a skôr výnimočne v podaní plného výkladu pomocou výkladovej perifrázy. Referujúca zdôraznila, že koncepčné rozhodnutie podať v novom výkladovom slovníku súčasnej češtiny plný výklad vzťahových adjektív znamená prepracovať systém výkladových perifráz vo vzťahu k typom vzťahových adjektív daným hlavne vzťahom k základovému substantívu a vzťahom k určovanému substantívu a ďalej systém aplikácie týchto perifráz vo vzťahu k možnostiam jazykového systému a k realizácii týchto možností v jazykovom materiáli.

Témou referátu Martiny Ivanovej (Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove) *Prenesené a frazeologizované významy verb a ich spracovanie v pripravovanom Valenčnom slovníku slovenských slovies na korpusovom základe* bola problematika delimitácie počtu lexíí verbálnej lexémy, ktorá predstavuje jeden z najnáročnejších problémov valenčnej lexikografie, lebo delimitovať bohatú kolokačnú paradigmu verba na individuálne významy s jednoznačne a ostro vydelenými hranicami je pre lexikografov pomerne náročná úloha. Osobitný čiastkový problém valenčnej sémantiky a jej lexikografickej reflexie predstavuje stanovenie hranice medzi základným, preneseným a frazeologicky viazaným významom verba, pričom vo valenčnej lexikografii sa tento problém premieta do otázky, či a akým spôsobom spracúvať vo valenčnom slovníku idiomatické prípady použitia verb. Autorka v referáte načrtla, ako sa pomocou rozdelení verb do skupín bude tento problém riešiť v pripravovanom valenčnom slovníku. V prvej skupine sú prípady, keď je komplementom verba jedinečný komponent a spojenie ako celok je výrazne lexikalizované. Takéto prípady sa v slovníku nebudú zaznamenávať. Druhá skupinu tvoria tzv. jednoslovné frazémy, teda prípady, keď platnosť frazeologickej jednotky nadobúda verbum, ktorému by bez ďalších vetných signálov nebolo možné pripísať frazeologickú platnosť. Práve tento typ bude v slovníku zachytený. V príspevku sa referujúca zaoberala aj otázkou stanovenia hranice medzi jednoslovnou frazémou a jednoslovnou metaforou.

Martin Ološtiak (Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove) sa v príspevku s názvom *Slovník viacсловných pomenování (úvodné poznámky k projektu)* pripravenom spoločne s M. Ivanovou zaoberal pripravovaným slovníkom, v ktorom budú zachytené viacсловné pomenovania s najmenej dvoma autosyntagmatickými komponentmi, ktoré majú nefrazeologický a neterminologický charakter a používajú sa v bežnej komunikácii. Cieľom je zachytiť doteraz lexikograficky nespracované štandardizované lexikálne pomenovania, pričom pozornosť sa bude venovať aj kolokáciám. Slovník bude výkladový aj prekladový a materiálovo vychádza z heslára *Krátkeho slovníka slovenského jazyka*. V *Slovenskom národnom korpuse* sa zisťujú kolokačné profily príslušných jednotiek a na základe stanovených kritérií sa vyberajú vhodné lexikálne spojenia. Ďalším dôležitým zdrojom je excerpčia výkladových a prekladových jednoslovných pomenovaní. Prídavkom budú v osobitných subdatabázach spracované teritoriálne pomenovania z *Historického slovníka slovenského jazyka* a zo *Slovníka slovenských nářečí*. Výstupom projektu bude slovník približne s 25 000 – 30 000 heslami a kolektívna monografia *Viacсловné pomenovanie v slovenčine*.

Po diskusii a prestávke pokračovalo rokovanie príspevkom Barbory Honnerovej (Ústav cudzích jazykov Žilinskej univerzity v Žiline) s názvom *Vzťah odbornej verejnosti k jazykovej norme*. Referujúca zdôraznila, že odborná verejnosť od spisovného jazyka ako systému očakáva, že bude reagovať na zmeny, ktoré nastávajú v súvislosti s rozvojom vedy a techniky. Používatelia odbornej lexiky vyžadujú, aby dynamika spisovného jazyka bola v súlade s novými komunikačnými situáciami, aby jazyk, ktorý používajú bol prirodzený, spontánny a otvorený variantom výrazových prostriedkov, pričom sami sú pripravení rešpektovať jazykovú normu a kultivovať ju ako štandardizovaný komplex nevyhnutných podmienok existencie etnika používajúceho terminológiu.

Veronika Štěpánová (Ústav pro jazyk český AV ČR v Prahe) v referáte *Pojetí výslovnosti v českých výkladových slovníkách* rozobrala a porovнала spôsoby uvádzania výslovnosti v českých výkladových slovníkoch (hlavne v dielach *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, *Slovník spisovného jazyka českého* a *Nový akademický slovník cizích slov*) a zamerala sa tiež na zdroje, z ktorých informácie o správnej výslovnosti vychádzajú. Keďže sa údaje o výslovnosti uvádzajú aj pri niektorých lexémach v slovníkovej časti *Pravidiel českého pravopisu*, aj táto príručka bola zaradená medzi skúmané slovníky. Bokom nezostala ani otázka, či je možné považovať tieto slovníky za kodifikačné diela aj v oblasti výslovnosti. V referáte boli uvedené aj niektoré prípady slov, pri ktorých sa údaje o výslovnosti v jednotlivých zdrojoch odlišujú alebo úplne chýbajú (napriek tomu, že sa v praxi vyskytuje viac variantov ich zvukových podôb).

Problematike vnímania zrakom a ľudským očiam ako orgánom najdôležitejšieho zmyslu v slovenskom kultúrnom a jazykovom kontexte sa v príspevku *Jazykový obraz sveta – fenomén videnia a zraku a ich axiologický rozmer* venovala Agáta Karčová (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave). Konceptualizácia sveta prebieha na základe osvojovania si skutočnosti, spoznávania spoločných a rozdielnych znakov entít, pripisovaním miery dôležitosti jednotlivým objektom predmetného sveta, ale aj osvojovaním si konkrétneho jazyka, ktorý akoby predurčoval postoje jeho nositeľa k svetu a recipročne aj jeho vnímanie. Ľudské oči predstavujú pre človeka nespochybniteľnú hodnotu, čo je zakódované aj v slovenskom jazykovom obraze sveta. Autorka zdôraznila, že v textoch najrôznejšieho štýlového zaradenia, v ustále-

ných obrazných i voľných slovných spojeniach, v útvaroch ľudovej slovesnosti aj v hovorených prejavoch sa dá dekodovať axiologický rozmer zraku, jazykový obraz, ktorý vypovedá o jeho koncepte vo vedomí nositeľov slovenčiny.

Hana Prokšová a Adam Kříž (Ústav pro jazyk český AV ČR v Prahe) sa v príspevku *Problematika zástupných názvů v současné češtině* zamerali na oblasť tzv. zástupných názvov, skôr nazývaných aj skratkové názvy, v českom jazyku. V slovenčine sa pre tento typ názvov používa termín „kratšie podoby názvov“. Keďže sa *Pravidlá českého pravopisu* a ďalšie relevantné príručky týmto názvom venujú iba okrajovo, chýba ich bližšie vymedzenie, charakteristika a prípadne aj ich triedenie. Táto absencia spôsobuje problémy hlavne bežným používateľom češtiny, ktorí majú tendenciu chápať ako „zástupné“ takmer každé skrátené označenie určitej konkrétnej skutočnosti (inštitúcie, úradu, ale aj osôb atď.), a v dôsledku toho nadmerne používať veľké písmená. Autori ponúkli v príspevku pohľad na problematiku zástupných názvov jednak teoreticky, a to v porovnaní zástupnosti v širšom zmysle a zástupnosti v užšom zmysle, a jednak s prihliadnutím na požiadavky používateľov češtiny s odporúčaním možnej definície tohto názvu, pomocou ktorej by mohli postupovať pri písaní veľkých a malých písmen.

Popoludňajšiu sekciu referátov otvorila Anna Černá (Ústav pro jazyk český AV ČR v Prahe) referátom *Kulturní památky jako pravopisný problém*. Písanie veľkých písmen zaradila k najväčším pravopisným problémom v češtine, ale aj v slovenčine. Zdôraznila funkcie písania veľkých písmen a na príkladoch názvov konkrétnych kultúrnych pamiatok ukázala zmeny v tejto oblasti, ktorých dôvody hľadala v jazykovej i v mimojazykovej rovine. Uviedla napríklad apelatíva označujúce druh kultúrnej pamiatky ako *kostol, chrám, katedrála, bazilika*, ktoré sa v češtine (na rozdiel od slovenčiny) nepokladajú za súčasť názvu, a preto sa píše s malým začiatočným písmenom. Na základe atribútu významnosti niektorých kultúrnych pamiatok je však snaha písať tieto apelatíva s veľkým začiatočným písmenom, z čoho vyplýva, že významnosť kultúrnej pamiatky môže mať vplyv aj na proprializáciu apelatíva, ktoré ju identifikuje. A. Černá upozornila na nie vždy jednoznačný návod na písanie veľkých písmen pri niektorých príkladoch uvedených v *Pravidlách českého pravopisu* a v príručkách (napríklad názvy významných pamiatok ako *Pražský hrad, Chrám sv. Víta* je možné písať s veľkým písmenom).

Markéta Pravdová (Ústav pro jazyk český AV ČR v Prahe) v príspevku *Velká písmena v češtině – první výsledky dotaznikového šetření* predstavila výskumný sociolingvistický projekt, ktorého cieľom je zistiť znalosť súčasnej kodifikácie pri písaní veľkých a malých písmen a tiež to, ktoré pomenovacie typy v *Pravidlách českého pravopisu* pri vybraných javoch nie sú dostatočne spracované, prípadne chýbajú. Prítomných oboznámila s výsledkami dotazníkovej ankety, v ktorej testovali správne písanie veľkých a malých písmen, pričom sa sústredili predovšetkým na problematiku typy ako *hotel Pyramida, kavárna U hrnečku, náměstí Míru, nábreží Protifašistických bojovníků, 12. všesokolský slet, kupní smlouva*. Zaujímavé boli napríklad zistenia, že 59,1 % respondentov písalo veľké písmená správne a až 86,4 % opýtaných si neprialo zmeny v pravopise veľkých a malých písmen.

Ivana Svobodová (Ústav pro jazyk český AV ČR v Prahe) nadviazala na tému písania veľkých písmen referátom *Postoje uživatelů češtiny k psaní velkých písmen (na základě dotaznikového šetření)*. Analyzovala postoje a názory respondentov, ktorí vyplnili dotazník zameraný na písanie veľkých písmen. Charakterizovala aj názory na zmysel dotazníka, výber otá-

zok i jeho nedostatky, pripomienky k jednotlivým pomenovacím typom a pod. Dospela k záveru, že niektoré javy sú skutočne problematické a mali by sa riešiť.

Referát Martina Beneša (Ústav pro jazyk český AV ČR v Prahe) *Typologie vlastních jmen (ve vztahu k psaní velkých písmen v češtině)* nadviazal na predchádzajúce vystúpenia. Rozdelil propriá na vlastné mená a vlastné názvy.¹ M. Beneš ďalej vyčlenil v štruktúre vlastných mien dve zložky – tzv. druhovú zložku, ktorá označuje druh alebo typ pomenovaného objektu (napr. *hory* v názve Orlické hory), a samotnú propriálnu zložku, ktorá bola udelená objektu ako jeho vlastné meno (výraz *Orlické* v názve Orlické hory). Na základe takéhoto členenia naznačil, ako by sa mohli formulovať pravidlá písania veľkých písmen v češtine. Chceli by sme podotknúť, že vlastné meno môže mať aj iné apelatívne zložky, nielen apelatíva označujúce druh alebo typ objektu. Miloš Dokulil v článku *Status tzv. vlastných názvů* (Slovo a slovesnosť, 1977, s. 311 – 319; prípadne aj V. Blanár v práci *Teória vlastného mena*, 1996) napríklad uviedol tzv. ambimodálne (obojznačné) vlastné mená, ktoré sú zložené iba z apelatívnych komponentov, pričom druhové označenie môže tvoriť iba jeden z apelatívnych členov názvu. K tejto problematike by bolo určite užitočné vychádzať zo súčasných moderných teoretických východísk českej i slovanskej onomastiky (napr. z prác Rudolfa Šrámka, Vincenta Blanára a i.), ktoré sú založené na obsahovom a funkčnom chápaní vlastného mena.

Jiří Zeman (Univerzita v Hradci Králové) v príspevku *K metodologii výzkumu vztahu češtiny a slovenštiny* pripomenul metodologické problémy tvorby *Česko-slovenského slovníka* (spoluautorom bol aj Š. Peciar), ktorý je spracovaný metódou ekvivalentov. Upozornil, že táto metóda má obmedzené využitie pri konfrontácii slovnej zásoby sociálne vymedzených mikroskupín. J. Zeman predstavil výsledky predbežnej sondy do komparácie jazykových variantov členiek diskurzívneho spoločenstva čitateľiek dievčenských časopisov, pričom sa zameril na porovnanie tých textov v českých a slovenských dievčenských časopisoch, ktoré sú prezentované ako autentické listy čitateľiek, a textov čitateľiek na webových stránkach týchto časopisov.

Kamila Smejkalová (Ústav pro jazyk český AV ČR v Prahe) analyzovala pojmy centrum a periféria v oblasti teórie jazykovej kultúry (*Koncept centra a periferie ve vztahu k jazykové kultuře*). Sústredila sa na vymedzenie konceptu týchto termínov voči pojmom úzus, norma, kodifikácia, spisovnosť a nespisovnosť a pri zisťovaní príznakov ako napr. archaickosť, hovorovosť a pod. Upozornila na dynamiku štýlovej charakteristiky (napr. v 90. rokoch sa výrazne zvýšila frekvencia adverbia *potážmo*, ktoré bolo hodnotené ako zastarané. Niektoré odborné termíny sa zase stali súčasťou bežnej spisovnej slovnej zásoby, napr. *ľudský genom, geny*).

Iveta Valentová (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave) v referáte *Výstavba heslových slov slovenských terénnych názvov* charakterizovala typy onomastických slovníkov. Zamerala sa na anojkonymické slovníky, ktoré sa pripravujú v Česku, a uviedla niektoré problémy pri utváraní heslových slov v rámci lexikografického spracovania slovenských terénnych názvov (anojkoným). Názov slovníka bude *Lexika slovenských terénnych názvov*, pretože ide o slovník toponymickej lexiky. I. Valentová sa sústredila na problematiku substantivizovaných názvov. Ako substantivizované sa chápu všetky adjektívne názvy, ktoré majú elidovaný

¹ Pripomínáme, že v slovenskej onomastickej terminológii sa používajú výrazy *názov* vo význame „vlastné meno neživého objektu“ a *meno* ako „vlastné meno živého objektu (človeka aj nadprirodzenej bytosti a pod., zvieratá).“

určovaný objekt bez ohľadu na ich adjektívne alebo substantívne skloňovanie. Upozornila aj na vplyv pôvodu názvu na jeho štandardizáciu a na utvorenie slovníkového heslového slova.

Anna Makišová (Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade) v príspevku *Vplyv srbského jazyka a nárečia na jazykové prejavy v materských školách vo Vojvodine* analyzovala výsledky výskumu, ktorý bol zameraný na jazykový prejav detí a vychovávateľiek v materských školách, pričom sledovala vzájomnú interakciu materinského slovenského jazyka a srbčiny ako jazyka spoločenského prostredia.

Anna Marićová (Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade) sa takisto venovala vzťahu slovenského a srbského jazyka. V referáte *Deklinačné alternácie substantív v slovenčine a srbčine* sa sústredila na hláskoslovné zmeny v dvoch jazykoch na rovine morfonológie v rámci morfológických kategórií pádu, čísla a rodu. Uviedla, že deklinačné tvary podstatných mien sa alternáciami líšia od slovníkových tvarov, pričom v niektorých prípadoch ide o totožné zmeny v oboch jazykoch (napr. slov. *pes* – *psa* a srb. *pas* – *psa*, slov. *veniec* – *venca* a srb. *venac* – *venca* a i.) a v iných prípadoch sú to zmeny špecifické pre každý jazyk zvlášť (napr. v slovenčine: *vietor* – *vetra*, *mráz* – *mrazu*; *mestá* – *miesta*; *žena* – *žien*, *dievka* – *dievok* a v srbčine: *orao* – *orla*; *sestra* – *sestara*; *predak* – *preci*; *vrabac* – *vrapca*; *drug* – *družje*, *vojn* – *vojniče*; *san* – *snovi*, *zec* – *zečevi* a pod.).

Popoludňajšiu sekciu zakončil Martin Prošek (Ústav pro jazyk český AV ČR v Prahe) príspevkom *Slovníky a současné požadavky na koncepci kodifikace*. Venoval sa diskusiám o kodifikácii na pôde časopisu *Naše řeč*, ktoré sú zamerané na otázky, či by mal byť lingvistický časopis kodifikačným médiom, komu patrí právo regulovať jazyk a na potrebu jazykových príručiek. Konštatoval, že na kodifikáciu sú lepšie jazykové príručky, a vzhľadom na zmysel kodifikácie, ktorým je slúžiť verejnosti, nie lingvistom, sa zamerával aj na možnosti digitálnej interaktívnej poradne a na pozitíva a negatíva elektronickej kodifikácie.

Posledný deň v rámci dopoludňajšej sekcie prezentovali svoje príspevky v bulharčine lingvistky Nadežda Kostova, Diana Blagoeva a Cvetelina Georgieva (Ústav bulharského jazyka Ľubomíra Andrejčina Bulharskej akadémie vied v Sofii). Nadežda Kostova sa vo svojom príspevku *Глаголи с нови значения в областта на компютърните технологии (върху материал от българския език)* – *Nové významy slovies v oblasti počítačových technológií (na materiáli bulharského jazyka)* – zaoberala niektorými bulharskými slovesami (napríklad *отварям*, *затварям*, *надграждам*, *увисвам*, *свалям*, *инсталирам*, *компресирам*, *конвертирам*, *стартирам*, *форматирам*, *записвам*, *цъкам*, *надграждам*), ktoré sa dostali ako sémantické neologizmy do odbornej lexiky počítačových technológií. Sémantické neologizmy daných slovies sú zapracované už v dvoch slovníkoch – v *Slovníku nových slov a významov v bulharčine (Речник на новите думи и значения в българския език, 2001)* a v *Slovníku nových slov v bulharčine (od konca 20. a prvé desaťročie 21. storočia) [Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)]*, ktorý vyšiel v priebehu roku 2010.

Diana Blagoeva vo svojom príspevku *Неологизмите и тяхното лексикографско представяне – Neologizmy a ich lexikografická reprezentácia* – predstavila bulharské skúsenosti lexikografického spracúvania neologizmov v kontexte slovanskej neografie. Konštatovala, že bulharská lexikografia pružne zareagovala na prenikanie neologizmov z rôznych oblastí do slovnej zásoby. Neologizmy sú zapracované do vznikajúceho mnohozväzkového slovníka bulharského jazyka. Vychádzajú slovníky neologizmov, diferenciálne slovníky neologizmov

i dvojjazyčné slovníky neologizmov. Pri opise lexikálnych neologizmov sa uplatňujú nielen tradičné metódy, ale aj nové postupy využívajúce korpusovú databázu. Tlačené slovníky coexistujú s elektronickými slovníkmi neologizmov. Neografia ako perspektívne sa rozvíjajúca oblasť lexikografie je úspešným spojením tradície a novátorstva.

Predmetom príspevku Cveteliny Georgievovej *Нова лексика от областта на спорта в българския език – Nová lexika z oblasti športu v bulharčine* – bola analýza bulharských neologizmov z oblasti športu. Skúmaný materiál bol excerpovaný zo *Slovníka nových slov v bulharčine (od konca 20. a prvé desaťročie 21. storočia)* (2010) a využila aj *Bulharský národný korpus*. Lexiku zahŕňajúcu substantíva, adjektíva a verbá autorka rozoberala z hľadiska ich pôvodu a sémantiky a poukázala aj na osobitosti v slovtvorbe týchto lexém.

Vladimír Ivanov, doktorand z Univerzity Klimenta Ochridského v Sofii a stážista Fakulty slovanských filológií Univerzity Komenského v Bratislave, v referáte *Slovenské a bulharské frazeologizmy so základným komponentom športový termín* skúmal použitie športových termínov vo frazeologických fondoch oboch jazykov, porovnával ich z hľadiska ekvivalentných vzťahov a vyčlenil jednotlivé typy frazeologických ekvivalentov – medzijazykové frazeologické synonymá symetrické (napr. *mať eso v ruke/v rukáve – имам асо в ръката/в ръкава*, asymetrické *gó do vlastnej brány – вкарам/вкарвам си автогол*), medzijazykové frazeologické homonymá (*osamelý bežec „kto sa vymyká konvenciam“ ≠ самотен бегач „kto robí veci sám, individualista“*), medzijazykové frazeologické paronymá (*byť v nevýhode“ ≠ om zacada „vo výhodnej pozícii, mať prednosť“*), internacionálne frazeologizmy (*get red card – dostať červenú kartu – получавам червен картон*) a frazeologické kalky. Príspevok obsahuje aj malý prekladovo-výkladový slovník frazeologizmov s komponentom športový termín (141 frazeologických jednotiek).

Atanaska Nikolova Atanasova sa vo svojom príspevku *Съществителните имена от чужд произход със завършек -ър в съвременния български книжовен език с оглед на правописа им – Podstatné mená so zakončením -ър v súčasnej spisovnej bulharčine s ohľadom na ich pravopis* – zamerala, ako naznačil aj názov referátu, na pravopisné osobitosti substantív cudzieho pôvodu s koncovkou *-ър* v spisovnej bulharčine. Konkrétne, hľadala odpovede na otázky, kedy a v ktorých prípadoch sa hláska *-ъ* vkladá do základného tvaru lexémy podľa bulharských fonetických zákonov a na základe toho vypadáva z foriem množného čísla, napr. *театър, театърът, театъра, (два и т.н.) театъра*, ale *театри, министърът, министъра*, ale *министри*, a v ktorých prípadoch sa *-ъ* v množnom čísle zachováva. Takýchto substantív je oveľa menej a ukazuje sa, že sú priamo alebo nepriamo prevzaté z turečtiny, napr. *бакър – бакъри, кахър – кахъри, чадър – чадъри* a priamo z angličtiny, napr. *плейър – плейъри, дилър – дилъри, килър – килъри*.

Rokovanie uzavrel Slavomír Ondrejovič krátkym príhovorom, v ktorom sa ešte raz vrátil k výnimočnej osobnosti Štefana Peciara, pričom zdôraznil jeho pokrokový názor na spisovnú slovenčinu. Poďakoval referentom, diskutujúcim a ostatným účastníkom a prisľúbil vydanie zborníka referátov do konca roka 2013.

Konferencia priniesla množstvo zaujímavých a inšpiratívnych referátov a pripomenula predovšetkým mladším jazykovedcom rozmanité stránky osobnosti i tvorby Štefana Peciara. Viacero referentov – predovšetkým z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV – ocenilo a vyzdvihlo jeho zásluhy pri koncipovaní *Slovníka slovenského jazyka*, pričom sa nevyhli ani hodnoteniu spoločenských a politických vplyvov pri vzniku tohto diela. Účastníci konferencie sa

oboznámili s niektorými pripravovanými slovníkovými dielami. Podnetné boli aj príspevky zahraničných lingvistov z Česka, zo Srbska a z Bulharska, ktoré sa dotýkali pravopisnej a lexikografickej problematiky i otázok komparatívnej lingvistiky, a prispeli tak k rozšíreniu našich lexikografických poznatkov.

Tatiana Laliková, Renáta Ondřejková, Dagmar Šimunová, Iveta Valentová
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava